

BREF,

RÖRANDE EN RESA

TIL

ISLAND

MDCCLXXII.

Uplagde
af Magnus Swederus,
Bokhandl: i Upſala.
MDCCLXXVII.

Til

Deras

Kongl. Majeſtåter,

Hans Majeſtät

KONUNGEN,

Och

Hennes Majeſtät

DROTNINGEN.

Stormågtigste Allernådigste

Konung!

Den gemenskap, Isländarena hafva med det folk, som äger den oskattbara lycka, at styras under Eders Kongl. Maj:ts Spira, gjör

Stormågtigsta Allernådigsta

Drotning!

Tillåt Allernådigsta Drotning, at jag inför Eders Kongl. Maj:ts Thron, allerunderdånigst driftar nedlägga dessa bref,

gjör at jag, inför Eders Kongl. Maj:ts Thron, allerunderdånigst vågar nedlägga dessa bref. Säkrare underrättelser, om våra förfäders språk, tåncke-sätt och seder, kunna ej inhämtas, än hos dem, som ännu däraf bibehålla det mästa i sin helgd. Detta har äfven varit orsaken, at flere Eders Kongl. Maj:ts Glorvördigste Företrädare, med Kongligt välbehag, ansedt den uplysning i vår Svenska Historia, som ifrån denna ort blifvit hämtad, och torde äfven någon del, af deras hushåldning, förtjena up-

mårk-

om et folk, ſom hårſtammande från de tre Nordiſka riken, ännu råknar ſig i ſlågtſkap med Sveriges bebyggare. Uti ſin vinkel af verlden, påminna Iſlåndarena ſig ännu, det glada tidehvarf, då de ågt Eders Kongl. Maj:t, ſåſom Kongl. Danſk Printſesſa, och Dotter til Den, hos dem, aldrig nog ſaknade, Högſtſalige Hans Maj:t FREDRIC V; nu kunna de ej miſsunna det Svenſka folket, ſina bröder, den lyckan, at uti Eders Kongl. Maj:ts

mårkſamhet i et land, hvars climat, med deras, har ſå mycken likhet ſom vårt.

Framhårdar med djupaſte underſåtlig vördnad,

Stormågtigſte Allernådigſte

Konung,

Eders Kongl. Maj:ts,

allërunderdånigſte och tropligtigſte
tjenare och underſåte,
Uno von Troil.

Höga Perſon, få vörda en den Nådigſta och Huldeſta Drotning.

Framhårdar med djupaſte underſåtlig vördnad,

Stormågtigſta Allernådigſta

Drotning,

Eders Kongl. Maj:ts,

allerunderdånigſte och troplįgtigſte
tjenare och underſåte,
Uno von Troil.

Til Låfaren.

Deſſa Bref, rörande en reſa til Island, den jag år 1772, i ſällſkap med Herrar BANKS *och* SOLANDER *gjorde, blefvo dels under min varelſe utrikes, dels ſtraxt efter hemkomſten författade, för at gifva en och annan åſtundade efterrättelſer om et land, ſom oagtadt i ſå många affeenden märkvärdigt, dock föga eller intet hos oſs var kändt.*

Änſkönt de ſedan efter fleras begåran, blifvit bragte i någon ordning, har jag dock hållit betänkligt at utgifva dem, til deſs de, för någon tid ſedan, händelſevis föllo uti En viſs Hög Herres händer, lika kjänd för ſit ömma och välgjörande hjerta, ſom den ynneſt och bevågenhet, hvarmed han ſkyddar vettenſkaper och deras idkare, och Hvars vördade namn, jag icke här vågar utſätta, ehuru Deſs befallning nu åtlydes, då de öfverlämnas åt allmenheten.

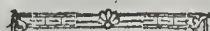
Långt ifrån at ſjelf anſe deſſa bref, ſom en fullſtändig Hiſtoria om Island, finner jag mycket ſom ſaknas, andre torde finna ännu mera, men jag hoppas detta, ſå väl ſom andre felaktigheter, fullkomligen årſatte, genom trenne bref, ſom ſäkert blifva en angenäm ſkänk för det allmenna; et, ifrån Herr Cancellie-Rådet och Riddaren IHRE, *hvaruti han beſvarar en, af Herr Profesſor* SCHLÖTZER *i Göttingen, utgifven critique, öfver Deſs bref, til Herr Cancellie Rådet* LAGERBRING, *rörande Isländſka Eddan, det andra, ifrån Herr Archiatern och Riddaren* BÄCK, *om den ſå kallade Isländſke Skörbjuggen, och et ifrån Herr Profesſorn och Riddaren* BERGMAN, *öfver eldens vårkningar i Island.*

Alla ritningar äro på ſtället gjorde, och med all möjlig noggranhet i koppar ſtuckne. På Chartan

har

har jag ej velat upteckna andra arter än dem, som antingen, för undransvärda vårkningar i naturen, eller ålderdoms lämningar, äro namnkunnoge.

Följande förteckning på skrifter rörande Island, som kommit til min kundskap, har jag trodt mödan värdt anföra. Månge torde för de fläste Läsare vara obekante, och större delen äro så sällsynte, at jag, oagtadt ospard flit, ej fådt se dem.

1 *Arngrim. Jonæ. brevis commentarius de Islandia. Hoolum* 1592 8:o. *it. Hafn.* 1593 8:o.

2 *Ejusd. Crymogæa, seu rerum Islandicarum libri tres. Hamburg,* 1609, 1610, 1614, 1618, 1620, 1630.

3 *Ejusd. Specimen Islandiæ Histor. & magna ex parte Chorographicum Amst.* 1643.

4 *Da-*

4 *Daniel Fabritius de Islandia & Grönlandia. Rostock* 1616 8:o. *Däremot*

5 *Arngrim. Jonæ, epistola pro patria defensoria. Hamburg* 1618 4:o.

6 *Wolffii Norrigia illustrata Hafn.* 1651 8:o. *it.* 1651 4:o.

7 *Blefkenii Islandia, sive populorum & mirabilium quæ in ea insula reperiuntur accuratior descriptio. Lugd. Bat.* 1607 8:o.

8 *Ejusd. Historie von Lap en Finland, hier is by-gevoegt de beschryving van Is- en Grönland. Leuwarden* 1716 8:o.

9 *Arngr. Jonæ Anatome Blefkeniana. Hoolum* 1612 8:o *it. Hamburg* 1613 4:o.

10 *Ejusdem, Apotribe calumniæ. Hamburg* 1622.

11 *Aræ Schedæ Edit. deraf se pag.* 140.

12 *Peder Clausons Norriges og omliggende öars beskrifvelse. Kiöb.* 1632 4:o. *it. Kiöb.* 1727 8:o.

13 *Wolffii Norriges, Islands og Grönlands beskrifvelse, Kiöb.* 1651 4:o.

14 *Anon. reise nach Norden, vorinnen die sitten, lebensarten und aberglauben derer Norveger, - - - Samogeder und Isländer, accurat beschrieben verden. Leipzig* 1711 12:o.

15 *Martiniere neue reise in die Nordischen landschaften. Hamb.* 1675 4:o. *öfversatt*

ifrån

ifrån Engelſkan, på hvilket ſpråk den förſt utkom. it. Paris 1682 8:o.

16 *Hjeronymi Megiſeri Septentrio nov-antiqua, ſive die neue Nord-velt, Island, Grönland & Leipz.* 1653 12:o.

17 *Deſcription du Nord.* 1698 12:o.

18 *Jacobi Ziegleri Scondia, ſeu deſcriptio Grönlandiæ, Islandiæ, Norvegiæ & Sveciæ. Franckfurt* 1575.

19 *Niewe beſchryvinge van Spitsbergen, Island, Grönland, end de bey gelegen eylanden.*

20 *La Peyrere, relation de l'Islande, i et Bref til Herr De la Mothe le Wayer, af d.* 18 *Dec.* 1644, *infört uti Recueil de Voyages au Nord. Tom.* 1 *Amſt.* 1715 8:o.

21 *Relation d'un voyage dans la mer du Nord, par de Kerguelen de Tremarec. Amſt.* 1772 4:o.

22 *Theodor Thorlacii diſſ. geographico hiſtorica de Islandia. Wittemb.* 1670 4:o. *it.* 1690 4:o.

23 *Joh. Anderſon nachrichten von Island, Grönland und der Straſſe Davis. Hamb.* 1746. *på Danſka öfverſatt Kiöbh.* 1748 8:o, *it. på Franſyſka.*

24 *Avertiſſement om Anderſons tractat om Island. Kiöbenh.* 1748 8:o.

25 *Jon Thorkelsons tilgift til Anderson om Island. Kiöb.* 1748 8:o.

26 *Tilförladelige efterretninger om Island af Niels Horrebow. Kiöb.* 1752 8:o.

27 *Joachim Leo, Verser på Tyska, fulla med ovett och osanningar om Island, af hvilka man har fyra edit. En af* 1561 *citerar Arngr. Jon. i dess commentarius de Islandia.*

28 *Eggert Olafsens og Bjarne Pavelsens Reise igiennem Island. Soroe* 1772 4:o *Voll. II.*

29 *Relation om det förskrekkelige vandfall og exundation af bierget Katlegiaa paa Island* 1721. *Kiöb.* 1726 4:o.

30 *Erici Bartholini experimenta Chrystalli Islandici disdiaclastici. Hafniæ* 1669 4:o.

31 *Octroy för det Islandske Societet Kiöb.* 1747 8:o.

32 *Joh. Snorronius de Agricultura Islandorum, Hafn.* 1757 8:o.

33 *Thorstein Nicol. de commeatu vet. Islandor. restaurando. Hafn.* 1762 8:o.

34 *M. Olavsens förslag til landvæsenets förbedring i Island* Kiöb. 1765 8:o.

35 *Martfeldt om Islands huusholding med fedhe vahre og Hamborgs Kiödrögning Kiöb.* 1771 8:o.

36 *Ol. Olaffens Islendſk urtagaards bok Kiöb.* 1770 8:o.

37 *Skuli Magnusſon um thann Islenſka garnſpuna Kiöb.* 4:o.

38 *Thordr Thorlaks. diſſ. de ultimo montis Hecklæ in Islandia incendio. Hafn.* 1694.

39 *Hald Jacobs. efterrättningar om de i Island ildſprudende bierge. Kiöb.* 1757 8:o.

40 *Ol. Eigillſons beretin. om de Tyrkiſke ſoerovere i Island Kiob.* 1757 8:o.

41 *H. Finſen efterretn. om tildragelſerna ved bierget Heckla. Kiöb.* 1767 8:o.

42 *Benedict Thorſtenſon efterretning, om den jordbrand ſom* 1724 *och följende aar i bierget Krafla, och de där omkring liggende herreder har grasſeret. Kiöbenh.* 1726 8:o.

43 *Breve om agerdyrkningenes muelighet i Island, fra Hans Finsſen. Kiöb.* 1772 8:o.

44 *Isländſka taxan Hoolum* 1746 4:o.

45 *Ol. Olſon um fiſki-veidar og fiſki-nettan Kiöb.* 1771 12:o.

46 *De regno Daniæ & Norvegiæ inſulisque adjacentibus, tractatus varii, collecti a Steph. Stephanio. Lugd. Bat.* 1629 12:o.

47 *Jon Olſon om den Isländſke handel Kiöb.* 1772 8:o.

48 *Aviſor utgifne i Island för* 1775.

460

50 *Balle, oeconomiſke Tanker ôfver Island, til hôyere betânkning. Kiöb.* 1760, 1761, 2 *Del.* 8:o.

51 *Thor Oddeſons Tankar um akur yrkin aà Islande. Kiöb.* 1771 8:o.

52 *Ericſen om Islands opkomſt. Kiöbenhavn* 1770 8:o.

53 *Juel Norrlands trompet.*

54 *Finnæi Hiſt. Eccleſiaſt. Islandiæ* 3 *Tomer Kiöb.* 1772 4:o.

55 *Ludv. Harboe, tuende afhandlingar om Reformationen i Island.*

56 *Ejusd. Islandiſche Bibelgeſchichte.*

57 *Theodor Thorkels. tractat. de montibus Chryſtallinis (Jöckla) Islandiæ, ôfverſatt på Tyſka i Hamburgiſche Magazinets* 12 *Band.*

58 *Vidalins bref til Jon Arneſen de jure patronatus Jslandorum, ôfverſ. och utgifvit på Danſka af Magnus Ketillſon.*

59 *Sibbern Idea Hiſtor. literar. Islandiæ in Dreyeri monumenta anecdota.*

60 *Specimen Islandiæ non barbaræ, in nouvellis litterariis Hafniens.* 1752.

61 *Gahm de prima religionis in Islandia fundatione. Kiöb.* 1696.

62 *Ejusd. de ratione anni ſolaris apud veteres Isl. tryckt i Busſ. uplaga af Aræ Schedæ.*

63

63 *Arngr. Jon. Athanasia Gudbrandiana Hamburg* 1630.

94 *Jon. Arnes. inledning til den gamle och nya Islandske rettergång, udgiven af J. Erichsen Kiöb.* 1762 4:o.

65 *Magn. Olafs. anmärkn. til Jons boks Danska öfversättelse. Kiöb.* 1765 8:o.

66 *Egill Thorhallsens försuar för sin öfversättelse. Kiöb.* 1765 8:o.

67 *Svein Sölvesen Tyro Juris Islandicus. Kiöb.* 1754 8:o.

68 *Jonsbogen* 1578 *Hool.* 8:o. *m. fl. sedn.*

69 *Sven Sölves. Islandske Ius criminale. Kiöb.* 1776 8:o.

70 *Einar Thorst. vita Hafn.* 1700.

71 *Ericsen de peregrinationibus Islandorum Leipz.* 1755 8:o.

72 *Schlötzer Isländische Litteratur und Geschichte Tom.* 1 1774 8:o.

73 *Joh. Stechau de fide Historica Monumentor. Islandic. Lund* 1763.

74 *Arnæ Oddes. vita, in nov. lit. Hafn. pro* 1750.

75 *Björners inledning til de Yfuerborna Göters gamla håfder, sårdeles Götiska språkets förmån och sagornas kånnedom. Stockh.* 1738 *Fol.*

76 *Ejusd. Tractatus de Varegis Heroibus Scandianis Stockh.* 1743. 4:o.

77 *Steph. Thorarens. de homicidos secundum leges Islandorum antiquas. p.* 1 *Hafniæ* 1773 4:o.

78 *Egg. Olaffsen de Islandia. Kiöb.* 1749 8:o.

79 *Edda genom P. J. Resenius Kiöb.* 1665 4:o. *Isl. Dan. Lat. med Haavemal och Voluspa.*

80 *Voluspa genom den samma. Kiöbenhavn* 1673 4:o.

81 *Edda på Svenska och Latin af Joh. Göranson Upſ.* 4:o 1746.

82 *De gamla Norrmänners Patriarkaliske lära på Sv. och Lat. af densamma. Stockh.* 1750 4:o.

83 *Edda på Fransyska af Mallet* 1755 4:o.

84 *Olavi O. Nording dissertat. de Eddis Islandicis Upsala* 1735 4:o *omtryckt af Oelreich i Bremen.*

85 *Joh. Dav. Koehler prolusio de Scaldis seu poetis gentium arctoarum. Altdorff* 1735 4.

86 *Lackmannus de computatione annorum per hyemes, priscis gentibus Hyperboreis usitata. Kihl* 1744 4:o.

87 *Vetterſten de Poesi Scaldorum Septentrional. Upſ.* 1717 8:o.

88 *Erici tentamen de nomin. & cognomin. Septentrional. Hafn.* 1753 8:o.

89 *Th. Nicolai de commeatu Islandorum navali* 175 8:o.

90

90 *Ericsen speccim observation. ad antiquitat. Septentrional.*

91 *Ejusd. de Philippia veterum Borealium Leipz.* 1755 8:o.

92 *Ej. De expositione infantum apud vet. Septentrional.*

93 *Olavii Syntagma de Baptismo veter. Kiöb.* 1769 4:o

94 *Joh. Finnæus tentamen Historico philologicum circa Norvegiæ jus ecclesiast. priscum. Kiöb.*

95 *Ejusd. curæ posteriores in hoc jus. Kjöb.* 1762 *it* 1765. 4:o

96 *Kristinrettr Thorlaks och Kettils. Hafn.* 17768:o *Vers. Lat.*

97 *Bualagen. Hrappseij* 1775.

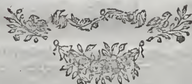
98 *Björn a Skardzaa annal. Hrappseij* 1775 4:o

99 *Five pieces of the runic Portry, translated from the Islandie languvage. London* 1763. 8:o.

100 *Ihres bref til Lagerbring, rörande Edda. Upsal.* 1772 8:o

101 *Kort berättelse om berget Krabla på Island, samt andre dernäst in til gränsande berg, hvilka nyligen begynt at utspruta eld, och ännu brinna* 4 *sidor i* 8:o *utan årtal tryckt. Stockholm förmodel.* 1724.

102 *Olai Wormii Epistolæ. Hafniæ* 1751. 8:o *Vol. II.*
103 *Landnama bok. se Edit dåraf pag.* 16'.
104 *Berättelse om den Isländske fårskiötslen, upsatt af Herr Theodór Toroddi Isländare, tryckt i Patriotiska sällskapets hushåldnings Journal för November* 1776.
105 *Om den så kallade Isländske Skiörbiugg af Johannes Petersen Soroe* 1769 8;o.
Utom Torfæus, Bartholinus Vormius med flere, hvilkas Skrifter, håndelsevis anföra åtskilligt om Island.

Inne-

Innehåll.

17

I.

Råttelser.

P. 30	r. 4	står Horrizont	läs	Meridian.
— 43	— 5	— tigerdöden	—	digerdöden
— 60	— 8	— 1440	—	1430.
— 60	—28	— 491	—	471.
— 80	—22	— diſtort	—	biſtort.
— 82	—23	— diſtort	—	biſtort.
—105	—20	— 30 kap. ogödt eller 40 gödt hö,	läs	30 kap. gödt el. 40 ogödt.
—145	—11	— 1715	läs	1697.
—145	—18	— 1623	—	1633.
—160	—12	— Megri	—	Meyri.
—234	—23	— eä	—	bä
—260	—18	— gan	—	ganſka.
—264	—15	— 2 mils	—	½ mils.
—271	—6	— Hueeſevik	—	Huuſevik.

Råttelſe för Bokbindaren.

Tebellen håftas til	-	-	pag. 31
Tab. 1	-	-	42
Tab. 2	-	-	72
Tab. 3	-	-	246
Tab. 4	-	-	263
Tab. 5	-	-	264
Tab. 6	-	-	269
Tab. 7	-	3	279
Tab. 8	-	-	280
Tab. 9	-	-	281
Tab. 10	-	-	283
Tab. 11	-	2	279
Tab. 12	-	1	279

I.

Til Herr Professoren och Riddaren BERGMAN *)

Min Herre!

Lyckligen återkommen, efter en den angenämaste sommar-tour igenom Scotlands vestra öar til *Island, Orkney*, &c. råknar jag för et besynnerligit nöje, at upvakta med några rader. Det kan ej vara M. H. obekant, huru Herr BANKS och Doctor SOLANDER, då de sistledne våhr voro färdige, at efter Konungens och Parlamentets beslut företaga en ny resa rundt ikring verlden, blefvo på et En-

A gel-

*) Tryckt uti Upsala Tidningar för År 1773 N:o 3, 4, 6, 7, 8.

gelſke Admiralitetet mindre hedrande ſått desapointerade. De beſlôto då, för at hålla ritare med flere ſom de valt til Söder-ſjöreſan tilſamman, at göra någon annan tour. De kunde näppeligen välja bättre ån *Island;* och kan M. H. lått föreſtälla ſig, det jag ej, ehuru ſnart ſagt på ſkeppet för at gå hem til Sverige, långe drog i betånkande at antaga deras tilbud, at på denna reſan vara dem följagtig. Jag var glad at komma til et land, hvareſt jämte många låmningar af vårt gamla ſpråk, jag var ſåker, at få ſe naturen på en deſs ovanligaſte ſida.

Jag har ej i någondera delen blifvit bedragen, och kunde viſst aldrig lyckligare tilfälle för mig uptånkas, ån at få göra det i ſällſkap med Herrar BANKS *) och SOLANDER, bågge för vål kånde af M.H. at jag ſkulle behöfva nämna något om dem.

Jag

*) Herr *Joſeph Banks* år född af en gammal Engelſk ſlågt i Lincoln ſhire, hvaråſt han åfven har betydande ägendomar om flera 1000 punds Revenue, och dår han ibland annat äger en af de finaſte blyarts grufvor i England. Efter Engelſka ſmaken, har han ej funnit mödan vårdt, at för en titel eller et band gå i tjenſt, då han få hederligen kunnat ſoutenera ſig, utan at draga

Jag vet M. H. ej ogerna emottager underrättelser, rörande de omständigheter, som där ådragit sig min upmärksamhet, och kan ingen med mera nöje lämna dem än jag; men som det skulle blifva för vidlöftigt at nämna alt, väljer jag det hufvudsakligaste af eldens värkningar i *Island*, såsom et ämne, hvilket jag vet måst interesserar M. H.

Vid ankomsten dit d. 28 Augusti, mötte vi en, om ej vacker, dock ovanlig och undransvärd utsigt. Alt hvad som förekom våra ögon, målade ej annat än förödelse för dem, som vana at se Englands och Scotlands täcka kuster, nu ej funno annat än lämningar af en, Gud vet huru gammal, eld. Beskrifningen af et land,

 hvar.

Kronans lön. Natural-historien har i dess ställe intagit honom, så at han uppoffrar all sin tid, sina beqvämligheter och sina inkomster, för at där uti göra nya upfinningar. Til den ändan gjorde han, icke ännu 20 år gammal, 1763 en resa til New found land och Labradore, samt 1768 en resa kring verlden, som räckte snart tre år. De samlingar han ifrån dessa resor hemfört, äro ej mindre stora än prägtiga, då de med full pung af en kännare blifvit gjorde, och arbetas med ifver på deras graverande.

hvarest man nära til hafvet, snart sagt ej finner annat än hvassa samt af elden nästan glacerade klippor, och hvar synen omsider förlorar sig i höga fjell, täckta med beständig snö, kan ej till våga bringa de känslor, som helt och hållit intaga en tänkande åskådare vid dess första åsyn. Det är visst, at det vackra roar både sinne ock ögon, men den råa, den hiskliga naturen gör ofta de starkaste intryck. Vid

En annan slägt BANKS är äfven i England, som härstammar ifrån en Svensk BANKS, son til LARS BANKS och bror til den sedan adlade ADLERSTEDT Denne reste til England såsom fullmägtig för några Svenske köpmän, hvilka under krigs oroligheterne genom Engelske kapare förlorat några skepp, och stadnade han sedan där qvar, samt blef bekant för den del han tog i politiske affairerne, efter Hannoverske Husets anträde til regeringen, vid Pretendentens försök, dock icke såsom operateur, utan såsom en enfaldig god man, hvaraf Svenske Ministéren fann godt at sig betjena, och hvarföre han äfven 1717 kom i arrest, hvarifrån han dock snart slapp lös. Ehuru det ej kan höra hit, torde dock ursägtas, om jag anför den correspondence hvaruti han tog del.

1. *A letter to Sir J. B. by birth a Swede, but Naturaliz'd and M-br of the present*

Vid vår ankringsplats, ej långt ifrån *Besseſtedr*, den berömde STURLESONS boſtälle, hade vi tvånne ſärſkildte ſträckningar af lava, GARDE och HUALEYRE HRAUN, (hvad vi eller Italienare kalla lava, nämnes i *Island hraun*, af *hrinna* Sv. rinna) af hvilka i ſynnerhet den ſednare var märkvärdig, då man där, jämte et helt fält täckt med lava, ſom i högſta måtto varit flytande, ſåg hela berg af upkaſtad tuffa. Lyckan hade juſt här bragt oſs på et ſtälle, hvaräſt man bättre än på någon annan ort i *Island* kunde ſe åtſkilda värkningar af ſamma eld, ſom härjat en landſträckning af 10 a 12 mil, och tilbragtes flera dagar, at där underſöka alt, med ſå mycket mera nöje, ſom det var i en ny verld.

 Vi

P-t, concerning the late Minehead doctrine, which, was eſtablish'd by a certain free Parliament of Sweden, to the utter enslawing of that kingdom. London 1711, 8:vo pagg. 40. Häraf utkommo på et år 11 editioner, och har man äfven däraf en Franſyſk öfverſättning tryckt i Cöln 1740, 8:vo Auctor var en BENSON, et qvickt men Satyriſkt ſnille, ſamt ſtarkt emot Hofvet opponerad, ſom för handeln någon tid i Sverige varit viſtande, och hvilken viſer med huru vakſamma ögon Parlamentet borde

Vi hade här nästan märkt alt, hvad man kan se efter en eldsprutning, utom sjelfva öpningen hvaräst elden kommit ut, och för at underföka den, företogs en 12 dagars cavalcade til *Heckla.* 50 a 60 mil gjordes här öfver en oafbruten sträckning af lava, och hade vi omsider det nöjet, at vara de förste, som någonsin varit på högsta toppen af denna namnkunniga Vulcan. Orsaken at ingen varit där förut, är dels vidskeppelse, dels at vägen upp för den sista eldsprutningen varit oändligt besvärlig. Det var ingen i sällska-

pet,

ansé D. Sachwerell'ds tanka om Konungamagten, och hämtar han skäl til sin sats af Konung Carl XI:s revolution, samt den därpå följande reduction.

2. Til svar på detta bref, utkom straxt: *Somes remarks by way of ansuear to a late Pamphlet, entituled: A letter to Sir J. B. Lond.* 1711, 8:vo pagg. 22.

3. *A second letter to Sir J. B. by birth a Svede, but naturaliz'd, and e M-r of the P-t, wherein the late Minehead doctrine is farther consider'd.* London 1711, 8:vo pagg. 40.

4. *Reason and Gospel, against matter of fact, or reflection uppon two letters, to Sir J. B.* London 1711, 8:vo pagg. 22.

pet, fom icke önfkat fina kläder litet brände, för at få fe *Heckla* brinna, och fmickrade vi ofs nästan därmed, fedan Bifkopen i *Skallholt* genom bref gifvit ofs underrättelfe, det, natten emellan d. 5 och 6 Sept, 10 dagar för vår ditkomft, låga kommit ut; men nu var mera fredligt än vi önfkade, Från 1 om natten til 2 följande dagen, tilbragtes dock tiden med fullkomligt nöje, at befe bärget, och voro vi äfven däruti lycklige, at fkyarne fom täcka ftörre delen däraf, vid nedgången voro få fkingrade, at vi därifrån hade en den vidlyftigafte utfigt fom kunde önfkas. Bärget, fom är något mer än 4000 fot högt, och öfverft afdelt i tre toppar, af hvilka den medlerfte är högft, beftår til minfta delen af lafva; det öfriga är afka, blandad med hårda och tåta, af öpningarne upkaftade, ftenar, famt litet pimpften, hvaraf vi endaft funno en bit, med något gediget fvafvel. Befkrifningen om alla ftenforter man finner här, blefve dels för lång, dels otydlig; jag lämnar den därföre få mycket hällre, fom jag hoppas, när jag får min famling däraf til Sverige, kunna gifva M. H. fullkomligt nöje.

Af flera öpningar, voro i synnerhet fyra märkvärdiga; en hvaräst lavan tagit skapnad af halfva nedfallna spismurar, en annan hvaräst vatn kommit ut, åter en annan hvaräst alla stenar voro röde som tegelsten, samt omsider en, hvaräst lavan ifrån öpningen runnit i en ström, som längre bort delat sig i tre breda armar. Jag har förut nämndt, det vi ej voro lycklige nog at få se *Heckla* eldsprutande, men vi hade dock tilräcklige spår at det brinner invärtes, ty på den öfverste hälften, som var täckt med 4 a 5 tums snö, sågo vi ofta bara fläckar, och på öfversta toppen, hvaräst FARENHEITS Thermometer i luften var 24, steg den til 153, då den sattes til jorden, och i flera små hål var så hett, at vi svårligen med en liten hand-thermometer kunde observera värman. Efter 1693, vet man ej at *Heckla* sprutat för än 1766, då det i April månad bröt ut, brände länge, och förödde flera mil i negden. Sistledne December månad gaf det äfven några dagar låga; och tror man i granskapet, at det åter igen, innan kort skal begynna at spruta, då man anmärkt at strömmarne i negden torka ut, som tros hårröra däraf at berget drager vatnet til sig, och hvilket al-

tid

tid varit et fäkert märke til föreftående eldfprutning. *Myvatn* på 30 talet, och *Kattlegia* 1756, äro annars mårkvärdiga för häftiga eldfprutningar i vårt feculo.

Men jag vill nu lämna de eldfprutande bergen, för at nämna något om en annan eldens värkning, många gångor vackrare, men lika underlig fom den förra, och få mycket mårkvärdigare, fom man på intet annat ftälle i den bekanta verlden, finner något fom, dårmed kan jämnföras; jag menar, de heta vattufpång hvarpå *Island* öfverflödar.

De hafva olika grad af vårma, och delas i anfeende dårtil af innebyggarena fjelfva i *Laugar* eller varma bad, och *Huerer* eller fprutande kållor. De förra har man på flera ftällen i Europa, ehuru jag ej tror at de på andra orter nyttjas til alla de ändamål fom hår. Man badar dår intet allena för hälfan fkuld, utan gifva de åfven anledning til et galanterie. Fattigdomen hindrar en älfkling at gifva fin fköna fkänker, och naturen lämnar ej de blommor, hvaraf krantfar på andra ftällen bindas, de bruka dårföre at renfa et fådant bad väl, fom fedan hedras med

fåftemöens befök. Af det andra flaget, fom förtjenar mera upmärkfamhet, har jag fedt en ftor myckenhet, men vill endaft nämna tre de befynnerligafte. Vid *Laugervatn*, en liten infjö, ungefär en mil i omkrets, två dagsrefor från *Heckla*, fåg jag den förfta huer, och jag tör fåga den vackrafte fyn fom någonfin blifvit fedd. Det var en den klarafte morgon; folen hade redan begynt förgylla de näftgräntfande fjällen; vådret var få lungt, at fjön, fom pryddes af några fimmande fvanor, ftod fom en fpegel, och rundt i kring den famma, fåg man på 8 fårfkilta ftällen, den ifrån varma källorne uppftigande imman, fom omfider förlorade fig högt upp i luften.

De fprutade alla vatn, men en i fynnerhet kaftade beftändigt en column af 6 til 8 fot bred, 18 a 24 fot i högden. Vatnet var i högfta grad hett, och fmakade et ftycke fårkött jämte några laxöringar vi här kokade förträffligen, ej mindre än en fnöripa, fom var näftan fönderkokad innom 6 minuter. Jag fkulle önfka at kunna gifva M. H. en ftället värdigare befkrifning, men den blefve altid matt. Vifst år åtminftone, at natu-

ren aldrig för dess Mästare framlockat et mera otvungit lof än jag lämnade Honom här.

Uti *Reikum* var en annan huer, hvarist försäkrades det vatnet för några år sedan sprutat 60 a 70 fot i högden, men efter et jordfall, som nästan täckt hålet, sprutar det nu til sidan 54 a 60 fot. Man såg här en myckenhet af förstenade löf, jämte något gediget svafvel, och hade äfven vatnet däraf starkare smak än på något annat ställe.

Men jag kommer med det märkvärdigaste til slut, hvaraf beskrifningen torde förekomma M. H. äfven så otrolig, som den förekommit mig; men jag kan försäkra om sanningen däraf, då jag ej säger mera än jag sett.

Det är vid *Geyser*, ej långt från *Skallholt*, en af Biskops-stolarne på *Island*, som man ser et det största vattusprång som existerar, och hvarmed de berömde vattukonsterne vid *Marly* och *St. Cloud*, den vid Vinterkasten i *Cassel*, samt *Herrenhausen* i *Hannover* näppeligen kan komma i jämnförelse. Man finner här tilsammans, innom en half mils om-

omkrets, 40 a 50 kokande källor, alla som jag föreställer mig ifrån samma ursprung. Vid några af dem är vatnet klart, vid andra tjockt som en lervälling, vid andra, hvaräst vatnet går igenom en ganska fin okra, rödt som blod, och vid andra, hvaräst det går igenom en ljusare lera, hvitt som mjölk.

Vatnet sprutar något i högden vid dem alla, vid somliga beständigt, vid andra stundtals. Den största af dem ligger midt uti, och det var i synnerhet vid den, som vår upmärksamhet syssels attes, den dagen vi där tilbragte, från 6 om morg. til 7 om aftonen. Pipan, genom hvilken vatnet sprutar, och hvars djup jag ej vet, är nitton fot i diameter; ofvanför den en skål, som jämte pipan är formerad af Lebes, och hvars kant är 9 fot 1 tum högre än pipans, och hvars diameter är 56 fot. Här sprutar vatnet ej beständigt, men många gångor hvar dag, och som af granskapet försäkrades til större högd vid kallt och elakt väder.

Den dagen vi voro där, sprutade vatnet från kl. 6 om morgonen til kl. 11, 10 gångor, emellan 5 och 10 famnar i högden hvarje gång. Hit intils hade ej vatnet

sti-

ſtigit högre än til kanten af pipan, men började nu ſmåningom fylla den öfre ſkålen, ſamt omſider rinna öfver. Så väl efter det ſom berättades af det medföljande folket, ſom efter vårt egit tycke, trodde vi oſs nu hafva at vänta en ſtarkare ſprutning än de förra gångorne, och för at med all nog-granhet taga högden däraf, hade D:r Lind, ſom medfölgde ſåſom Aſtronom, uppſatt ſin quadrant.

Straxt efter 4, kände vi på 3 åtſkilda ſtällen, hvaribland et, var på toppen af et 500 famnar från öpningen liggande berg, jorden darra, ſamt hörde under jorden flera itererade dån, likaſom ſtarka Canonſkott blifvit loſſade; och ſtraxt därefter ſprutades ifrån öpningen, en vattu-columm, ſom i högden delade ſig i åtſkilliga väderſtreck, til, efter en med quadranten gjord obſervation, 92 fots högd. Det ſom ökade vår, öfver denna ovanligt ſtarka eldens och luftens kraft, nog ſtora undran, var, at med det uppſprutade vatnet uppfölgde ſtycken af ſtenar, ſom af oſs förut blifvit nedkaſtade. M. H. må vara öfvertygad, at ingen med mera nöje kan tilbringa ſin dag än vi gjorde här, och undrar jag ej eller mycket, at en til vid-

ſkep-

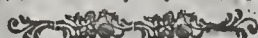
ſkeppelſe ſå fallen Nation, ſom Isländare, tror här vara en öpning til helfvetet, hvadan de äfven ſällan gå förbi en ſådan öpning, utan at ſpotta i den ſamma, ſom de ſäga: *uti fandens mund.*

Men det blifver tid at ſluta med et redan för långt bref. Jag måtte dock ſätta M. H:s tålamod litet på prof, med en omſtändighet ſom jag äfven tror vara värdig at kännas. De Naturkunnige hafva altid fäſtat upmärkſamme ögon på de ſällſynte och ſtora pelare ſom genom naturens egen hand blifvit tilvärkade i *Irland* ſamt några andra ſtällen. Man har altid anſett dem vid *Giants causeway*, för de ſtörſta och ordentligaſte; men under reſan genom Scotlands veſtra öar, uptäckte vi et ſtälle, ſom aldeles ſticker ut *Jättevägen.*

Hela ön *Staffa* beſtår endaſt af ſådane pelare, ſå ordentlige, at ingen ting kan vara mera. Materien tyckes vara aldeles den ſamma ſom Irländſke pelarenas, och deras ſidor äro 3 til 7. Hvarje pelare är omgifven af andra pelare, ſom ſtå honom ſå nära, at ganſka liten ſkillnad är emellan dem, hvilken ſom oftaſt finnes fyld med en chriſtalliſerad ſkorpa. På de fläſte

ſte ſtällen äro de perpendiculaire, på andra ſluttande, och på andra hafva de ungefår tagit den ſtållning ſom innanredet eller timbringen af et ſkepp. Den högſte pelaren var 55 fot 1 tum, och hvarje afſats 1 til 2 fot. Man har hår en grotta ſom endaſt beſtår af ſådane pelare, 367 fot lång, 53, 7 bred, ſamt 117, 6 hög, och är uti holan 3 famnars djupt vatn, ſå at man lätt ſeglar in med en båt.

Frågan huru deſſa pelare blifvit formerade är ſvår at upplöſa, men det är mer än ſannolikt, och jag tör näſtan påſtå, at de äro lämningar af en gammal vulcan, hvaraf man på flere ſtällen i Scotland har ovederſägeliga prof. M. H. måtte dock nu ej lämpa på mig Helvetii hiſtoria om munken och flickan, ſom då de ſågo fläckarne i månan, trodde ſig dår finna, den ena en klocka, och den andra en ålſkare med ſin Cloris. Jag vet alt för väl at man inbillar ſig ofta finna det man mäſt tänker på eller ſkulle önſka; men jag förſäkrar, det jag ej utan ſtora ſkäl talar om eldſprutning här. Jag gömmer dem til deſs jag kommer hem, och tror dem äfven för M. H. blifva nöjagtiga.

Til

II.

Til Herr Kongl. Bibliothekarien Gjörwell *)

Utrecht d. 22 Jan. 1773.

At Herr Banks och Doct. Solander förledne sommar gjorde en resa til *Island* m. m. kan ej vara M. H. mera främmande, än at jag på den samma varit följaktig. Mine orsaker därtil behöfver jag ej nämna, då M. H. sjelf ser, huru många omständigheter kunde öfvertala en nyfiken Svensk, at bese et i flere afseenden så märkvärdigt ställe. Jag är sjelf til fullo nögd med denna resan, och för at öfvertyga M. H. därom, torde vara tilfyllest at lämna några få underrättelser om, hvad på den samma ådragit sig vår upmärksamhet.

Den 12 Julii sistledne lämnade vi *London* med et skepp, som månatligen betaltes med 100 pund Sterling. Utom Herr Banks, D:r Solander och mig, voro om bord

*) Tryckt uti Nya Allmänna Tidningarna för år 1773, N:o 55, 59, 61.

**) Doct. James Lind ifrån *Edinburg* känd genom flera afhandlingar i Philosphical-transactions.

Utdrag af Islands Jord-Bok för 1695.

	Gull-bringe	*Kjosar*	*Borgar-fjords*	*Snæfells-næs*	*Hnappa-dals*	*Dale*	*Barda-strands*	*Isefjords*	*Strande*	*Huna-vatns*	*Skaga-fjords*	*Vadle*	*Thingey*	*Mule*	*Skafte-fjälds*	*Rangar-valla*	*Arne*	*Sysseler.*
Konungen	90	40	10	88	25	2	6	21	21	85	40	82	51	45	102	6	4	718
Skalholts Bisk.stol	6	2	37				4		3				1	4	13	32	202	304
Holums Biskopsstol										39	196	61	49					345
Kyrkojord	14	9	67	44	18	24	38	64	29	46	14	33	55	81	8	64	32	640
Prästebol	3	2	9	4	2	3	4	10	3	14	10	13	14	23	6	6	14	140
Emerite Präster	1	2	4	2		2	3	1	3		1			12	4	7	3	45
De fattige tilslagne	1		1	1				2		1	1		2	5	2			16
Hospital				1								1			1		1	4
Bönder	11	36	216	59	23	149	132	161	66	145	104	133	134	187	47	153	91	1847
Summa	126	91	344	199	68	180	187	259	125	329	366	323	306	357	183	268	347	4058

bord en Aſtronom **), en Capitain af Amiralitetet, (en genom hederlig man, och hvars namn GORE äfven därföre bör ihogkommas, at han är den enda man vet, ſom tre gångor ſeglat kring verlden), ſamt en Lieutenant, tre Ritare, och två Skrifvare, hvilka med ſkeppsfolk och betjenter utgjorde ungefär 40. perſoner.

Vi landade förſt vid *Wright*, och beſågo på två dagar denna ön, ſom är et litet paradis. Naturen har ej här ſpart någon ting, för at göra det vackert, och vet jag der näſtan intet ſtälle, hvarifrån man ej har en genom vacker utſigt. Folket ſvárar åfven deremot. De lefva ſnart ſagt ſom uti en liten ſtat innom ſig ſielfva; de åro icke rika, men veta icke af uslingar; alla åro muntre, ſnygge och tjenſtagtige, och har man näſtan intet exempel at de gifta ſig med utbyggare.

Härifrån til *Plymouth*, hvaråſt Dockorne, Magaziner, m. m. och öfrigt tilbehör beſågos, ſamt vidare uti St. *Georgs* Canal.

Här hade vi tänkt landa vid ön *Man*; et ibland de få ſtällen, dit Danſkarne infört Runeſkrift, och det enda, utom

Norden, hvar man finner några gamla runstenar: men man är ej altid på hafvet måstare af sin egen kosa. Vinden tvingade oss at lämna *Man* til höger, och fortsätta vår resa til Scotlands Vestra Öar.

Seglingen emellan dem, är den vackraste man vil önska, ehuru icke den bästa, om man ej har god vind, och god lots: ty i det förra fallet, depender‸r man af ebb och flod, och i det sednare löper man fara för en hop klippor.

Landet är annars sådant, at jag hvarken undrar, at det framfödt en Fingal eller en Ossian. Det är ej endast här vi sett hjeltar fram-alstras emellan bergen; och hvad kan snarare tilskapa poëter, än det råa och förtjusande af naturen, som på et intagande sätt här äro förenade.

Det blefve för vidlöftigt at här nämna alla de öar vi besett. De märkvärdigaste äro *Oransay* och *Colums-kill* för forntidens lämningar, *Scarba* för et bekant vattu-drag, och *Staffa* för naturliga pelare, som ej förr varit bekanta, och hvilka öfverträffa alt hvad man förut sett af det slaget.

Min-

Min Herre vet, det de här, så väl som på de flesta ställen, i öfra delen af *Scotland*, hafva sit egit språk, som hos dem kallas *Erse*, och är en lämning af *Celtiskan*. Det är på detta språket, som OSSIANS förträfflige sånger äro författade, och ehuru de ej nu hafva något at uppvisa, som dårmed kan komma i jämnförelse; torde jag dock vid hemkomsten kunna lämna prof, at de skrifva vackert och ömt. Som det är besynnerligt, at detta språket så länge här bibehållit sig, torde M. H. äfven anse artigt, at nogare få veta dess gräntsor. Jag vill gårna nämna dem, och tiltror mig kunna göra det så mycket säkrare, som jag inhämtat mina underrättelser dårom af Herr MACPHERSON, den enda i England, som besynnerligen gjordt sig möda härmed.

På östra sidan begyns det med *Nairn*, talas sedan hela landet öfver, samt går til alla de *västra Öarna*. I norr slutas det vid *Cathness*, hvaräst utaf tije församlingar endast fyra tala det. De öfriga sex tala båttre Engelska, ån på något annat ställe i *Scotland*. I *Ireland* är häruraf en särskilt dialect, äfven som i *Wallis* och *Bretagne*, dock ej olikare, ån at en från dessa

orter tämmeligen har kan hjelpa sig fram. Förstode jag Dalskan, så kunde jag här hafva undersökt, huru vida den likhet, som jag tycker mig hafva hördt vara bägge språken emellan, äger grund eller ej.

Landet hafver en stor myckenhet af nordiska antiquiteter, såsom *slott, borgar, ätte-högar, bauta-steinar* o. s. v. och folket som är godt och öfver måttan gästfritt, hafva en hop sedvanor som nog likna de i våre landsorter bruklige, at fira 1:sta Maji t. e. o. s. v.

Resan fortsattes vidare från dessa öar; och framkommo vi omsider til *Island* den 28 Augusti, kastandes ankar vid *Bessestedt* den berömde Sturlesons boställe. Vi tyckte oss här, likasom i en ny verld. I stället för de vackra orter, som förut fägnat våra ögon, sågo de ej här annat än förskräckliga lämningar af särskildte förödelser. Föreställ eder et land, hvar man från den ena ändan til den andra, ej ser annat än kala berg, hvilkas toppar äro täckte med evig snö, samt fälten emellan dem genomskurne af glasade klippor, hvilkas höga och hvassa kanter, likasom tåfla sins emellan

lan at betaga eder utſigten af det gräs ſom kan våxa emellan dem. Inbyggarenas hus, ſom ligga ſtrödde hår och dår, ſkylas af ſamma obehagliga murar, och man ſer ej et enda träd, ſom kan låmna ſkygd åt vånſkap och oſkuld. Jag inbillar mig, det Min Herre hårvid ej känner hos ſig någon ſynnerlig luſt at blifva Islåndare, och måtte jag åfven ſåga, at vid förſta ögnaſigtet af et ſådant land, ſkulle man ej tro någon dödlig dvåljas dår, om man ej ſåg deſs ſtrander fylde med båtar.

Oagtadt ſåledes nåſtan intet land gifves, ſom blifvit ſå litet gynnat af naturen, och hvar den öfver alt viſar ſig ſå hiſklig, lefva här dock omkring 60000 månniſkor, ſom ej kunna kallas olyckelige, ehuru de ej känna, hvad på andra orter får namn af lycka. Jag tilbragte hår öfver 6 veckor med ſtörſta nöje, dels ſysſelſatt at beſkåda *naturen* på en deſs ovanligaſte ſida, dels at ſkaffa mig underråttelſer om *folket*, deras *ſpråk ſeder* m. m.

Hvad det förra beträffar, har jag redan dårom tilſkrifvit Herr Profeſſorn och Riddaren Bergman, ſom ej lärer göra ſvårighet, at af mitt bref låmna del, ifall ſå ſkul-

le behagas; men om det sednare får jag nämna följande *)

Island beboddes först som M. H. vet i IX seculo, af en utflyttning ifrån *Norrige*, hvaruti äfven flera Svenskar togo del. De lefde långe fria uti denna vrå af verlden, men måste omsider gifva sviga för Norrske Konungarne, med hvilken magt det sedan kommit under Danska väldet. Förr hafva de blifvit styrde af en Amiral, som en gång om året ditkommit, för at sätta sakerne i ordning, men nu hafva de några år bortåt haft en Stifts-Amtman boende i landet, och hvilken sysslа nu innehafves af Herr Lars Thodal, som var Dansk fullmägtig vid Gräntse-Commission emellan Sverige och Norrige, samt lefvat flera vintrar i *Stockholm*.

Folket är genomgodt och årligt, men ej så starkt som man skulle vänta, ännu min-

*) I stället för denna mening, hade Herr Gjörwell låtit, genom en främmande hand, gjöra et utdrag af mitt bref til Herr Proffessoren och Riddaren Bergman, som redan uti Upsala Tidningarne var tryckt men hvilket utdrag, på vissa ställen, såsom oriktigt, och från hufvudskriften skiljagtigt, jag för ingen del, kan vidkännas.

mindre vackra och så trumpna, at jag påminner mig ganska sällan sett dem skratta. Deras mästa tidsfördrif vid lediga stunder är deras gamla historiers förtäljande, hvadan man ännu aldrig finner någon Isländare, som ej vet sit lands historia. Stundom spela de äfven kort, nästan vårt lanter.

Deras hus äro bygde af lava, täckte med torf, och så små, at man knapt kan vända sig i dem. De hafva inga golf, och sällan glas i deras fenster, utan bruka i dess ställe hinnor af kreaturen. Spisar behöfva de ej, då de icke nyttja eld, oftare än för matkokning, då torfven lägges på golfvet. Det förefaller således M. H. ej underligt, då jag säger, at vi här ej fingo andra hus än köpmansbodar, och på vår resa til *Heckla* måste vi mäst hvila i kyrkor.

Deras mästa föda är torr fisk, surt smör som de anse för läckert, mjölk uppblandad med vatn och syra, samt litet kött, ty bröd få de så litet af Danska Compagniet, at säkerligen ingen bonde har det öfver 3 a 4 månader om året. De koka äfven gröt af en slags mässe, (Lichen Islandic.) som smakar ganska väl. Man-

 fol-

folkens måfta arbete är at fifka, hvarmed de fortfara vinter och fommar; huftrurna fkôta deras kreatur, fticka ftrumpor, m. m, famt måfte upfkära och torka den fifken, fom männerna bringa hem, och hvilken utgjör ftörfta delen af landets producter.

Utom defs, får äfven Compagniet, fom årligen hitfkickar 15 a 20 fkepp, och fom har et landet tryckande monopolifkt privilegium något kött, åderdun och falkar, fom i landet fäljas til 15, 10 och 7 riksdaler. Penningar äro här genom rara, hvadan äfven all handel fker per fifkar och alnar vadmal, hvaraf en aln gjör två fifkar, och af hvilka 48 gjöra en fpecie riksdaler. Guld kände de bättre vid vår afrefa ån ditkomft.

De hafva nog horn-bofkap, ehuru mäft utan horn; äfven får, famt ganfka goda håftar; de bägge fednare gå hela vintern ute. Hundar hafva de til myckenhet; få kattor. Af vilda djur finnes ej flere hår ån råttor och räfvar, famt komma alla år med drif-ifen björnar från *Grönland*, fom ftraxt dödas, dels för 10 riksdalers præmium, fom gifves af Konungen, dels at de ej fkola gjöra fkada på deras bofkap. Nu

va-

varande Gouverneuren har låtit hitkomma rehnar, men af 15 dogo 12 på vägen; de öfriga 3 lefva med 2 ungar.

Underligt nog, at man ej får ſkog at våxa; ja, knapt finnes något trå på ön, då man dock har ſäkra prof, at det i fordna tider varit til myckenhet. Åfvenſå våxer ingen ſäd, ehuru i 5 a 6 trägårdar de enda på hela ön, våxer kål, rofvor, ärter och perſilja.

Men nu åfven något om Isländſke literaturen. Det år för 5 a 600 år ſedan, ſom Isländarena voro namnkunnige for vitterhet och hiſtoriſk lärdom. Jag kunde ibland dem nämna flera ſkalder, ſom ſungit Nordiſka Konungars hjelte-bragder, och hafva vi at tacka den berömde Snorre Sturleson, för det förſta ljus i vår Svenſka Hiſtoria. Vi hafva äfven for den ſamma, fatt ſå mycket värde på Isländſke handlingar, at de blifvit dragne utur landet, ſamt äro där nu ſå ſällſynte, at jag ej, ehuru mycken möda jag gjorde mig, under hela den tiden jag viſtades där, fick ſe mera ån 4 a 5 Isländſke manuſcripter. In uti landet, är vårt gamla ſpråk nåſtan aldeles rent bibehållit, men vid ſtran-

derne, hvar de haft at gjöra med Danſke Köpmän, gå de något ifrån. Många tala god Danſka, men de ſom ej förſtodo något därutaf, kunde lättare hjelpa ſig fram med oſs Svenſkar än med Danſkarne. De hafva 3 eller 4 runſke inſcriptioner, men alla nya och af intet värde.

Jag har förut nämnt, at folket älſkar upprepa ſina gamla ſagor; det är och näſtan den enda lämningen, af deras förfäders ſnille, ty nu äga de ej många ſkalder, och pluraliteten af deras präſter kunna litet, utom latin, ſom de lärt i ſcholarne, vid Biſkopſtolarne *Skallholt* och *Hoolum*. Några af dem hafva dock ſtuderat vid Academien i *Kjöbenhavn*, och lärde jag känna 3 rätt hederlige lärde, och i ſynnerhet i nordiſka antiquiteterna kunnoge män, nämligen Biſkop FINNUR JONSON på *Skallholt*, ſom har under händer *Islands* Kyrko-hiſtoria, Probſten GUNNAR PAULSON, ſamt Rector HALFDAN EJNARSON i *Hoolum*.

At de hafva Boktryckeri kan ej vara obekant. Vi känna de rara upplagorne af *Olof Tryggwaſſons*, *Landnama*, *Grönlands* och *Chriſtendoms Sagorne* ifrån *Skallholt*; men at här på ön finna det ſå gammalt,

ha-

hade jag ej förmodat. En Svensk Jon Mathieson hitförde en bokpress på 1520 taler, och redan 1531 tryckte han *Breviarium Nidarosiense*. Jag har gjordt så stor samling af Isländska böcker som kunnat ske; rarast bland dem är Bibeln, tryckt i *Hoolum* 1584 in folio, och hoppas jag åfven 15 obekanta sagor blifva välkomna.

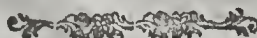
Min Herre ser således huru angenäma göromål ständigt upptagit min tid; och hvilka varit så mycket roligare, som obekante ämnen ständigt sysselsatt oss. Lägg nu til, at alt detta skedt i sällskap med en Banks och Solander, den ena vår von Linnes värdigaste disciple, med det muntraste sinne och bästa hjerta man vill se, den andra en man af 30 års ålder, i högsta grad nyfiken, vid alla tilfällen tiltagsen och outtröttelig, med det friaste umgänges sätt, och den öpnaste siäl i verlden, samt utom dess älskare af vitterhet och snille, så lärer min Herre ej tycka mig böra ångra min tour.

Jag hade nästan lofvat mig det nöjet, at se Herr Banks och Doctor Solander i *Sverige* nästa år, men nu blifva de för någon tid qvarhållne i *England*, och jag är ledsen at Doctor Solander för altid sår för-

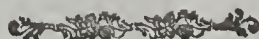
förlorad för fäderneslandet, så väl i anseende til det förtroende han allmänt äger hår, som i anseende til en ny och bättre syssla vid Museum än den han innehaft. Deras Söderſjö - resa blifver färdig i April eller Maji, och hafva de redan begynt med sina samlingars graverande för den resan, hvilket och håller dem varma 6 a 7 år, då det kommer at utgjöra ej mindre än 2000 plåtar.

För at värdigt beskrifva deras samlingar, borde jag sjelf vara Natural-historicus, ty de äro förträfflige. De hafva snart 3000 fiskar och andra djur i spiritus vini, hvaraf större delen äro obekante, och Archiatern samt Riddaren von Linné kan finna ännu mera ämnen, til en ny mantissa, bland deras örter, hvaraf de hafva flera exemplar, och hvaraf jag äfven förmodar et stadna i Sverige.

Efter at hafva sedt *Holland*, tager jag i *Tyskland* en liten afvåg för at besöka Michaelis, och hoppas innan kort få se mitt älskade *Sverige*, då jag närvarande får &c.

III.

III.

Til Herr Cancellie-Rådet och Riddaren IHRE.

Stockholm d. 20 Junii 1773.

At efterfölja Herr Cancellie-Rådets och Riddarens befallning, och om *Island*, dess antiquiteter m. m. lämna underrättelser, räknar jag för en angenäm skyldighet. Då jag haft den lyckan at få se sjelfva landet, väntas med skäl, del af de kundskaper, jag om det samma kunnat inhämta; och skal det vara mig en besynnerlig fägnad, om jag därigenom til nöjes kan besvara de frågor, Herr Cancellie Rådet och Riddaren behagat gjöra.

Island får med skäl rum ibland de största öar i den bekanta verlden. Dess längd är nära 60 och dess bredd öfver 40 svenska mil.

Bland flere däröfver författade chartor, är den brukbarast som af Herrar ERICHSSEN och SCHÖNNING 1771 blifvit förfärdigad, och hvilken ännu i några affeenden torde kunna förbättras.

Besse-

Bessestedr, belägit i södra delen af landet, ej långt ifrån *Hafnefiord*, ligger i 64-6 latitude och 41 longitude efter *Stockholms* Horizont, enligt HOREBOWS upgift i dess beskrifning om *Island;* och således ungefär vid lika pol-högd som *Hernösand.*

För en resande lämnar landet om icke den behagligaste utsigt, dock i flera afseenden betraktansvärda syn-ämnen, ty utom de otaliga sträckor af berg, som ömsevis gå därigenom, och af hvilka några, i anseende til sin högd, finnas täckte med beständig is och snö, ser man de kala och skoglösa fälten dem emellan, ofta uppfylte med lava sträckningar, til flere mils längd, som å ena sidan ej roa ögat, eller på något sätt kunna nyttjas, men å den andra, sätta en upmärksam åskådare i största förundran, då de äro talande vedermålen, af de eldsprutande bergens grufliga värkningar.

Vid stranderne är det mäst bebodt, men därföre icke som några föregifvit, längre in uti landet öde, utan träffar man öfver alt, på längre eller kortare afstånd, gårdar, som alla hafva sina ägor, mäst beståen-de i äng, samt här och där, några med bu-

skar

ſkar öfverklådda backar, dem de gifva namn utaf ſkog.

På hela ön finnes ingen ſtad, icke eller någon by, utan alt enſtaka gårdar, bland hvilka en del beſtå af flera husbyggnader, ſå väl för ägaren ſjelf, ſom äfven för deſs torpare (*hiá-leygumann*), hvilka af bonden hafva hus och äng för et öfverens-kommit antal kor, häſtar och får; och hos mera välmående jordägare, finner man äfven ibland boningsrum för dagsvärks karlar (*huusman*) ſom arbeta för dags-penning.

Alla gårdar höra antingen Konungen, Kyrkan eller bonden til *), och får jag anföra priſet på tvenne, ſom nyſs för vår ankomſt til landet blifvit ſålde, på det deras värde däraf må kunna ſes.

Den ena hvaräſt 10 kor, 10 häſtar och 400 får kunde underhållas, för 120 riksdaler och den andra, ſom hade tilräcklig mark til 12 kor, 18 ungnöt, 8 ſtutar, 14 håſtar och

*) För at viſa den proportion, i hvilken gårdarne dem emellan äro delte, följer et utdrag af *Islands* Jordabok för år 1695, ſom fallit mig i händer.

och 300 får, för 160 Riksdaler. På några få ställen hafva de vid husen små täppor, hvarest kål, persilja, spenat, rofwor, patientia, potatoes, lin och hampa jemte några andra grönsaker växa, men fruckt-träd söker man fåfengt, hvarpå ej kan vara at undra, då orcaner och stormar här ej äro mindre vanlige än starke; hvadan äfven flere ställen i *Island* fått namn af *Wedrakista;* och för hvilken ordsak, jag sedt gran och tall, som af Herr St. Amtm. THODAL blifvit planterade, då de kommit til en alns högd, i toppen vara lika som svedde, samt uphöra at växa.

At skog fordom varit i *Island*, omtala bland andra *Landnama, Kjalnesinga, Svarfdäla* och *Egill Skallagrimsonar Sagor;* men utom dess, vittna detta de lämningar däraf, som dagligen uppgräfvas ur myror, hvaråst nu ej finnes en buske; äfvenså är *Surturbranden* därpå et det tydligaste bevis.

Den är ögonskenligen, et ej aldeles petrificerat, men förhårdnat träd, hvilket då det kommer i luften, snart faller sönder, men i fuktighet bibehåller sig och aldrig ruttnar, samt gifver en klar men svag låga, stark värma och med röken en syrlig, ehuru ej osund luckt, och betjäna sig smeder hä̈ldre af

den

Erichsens och Schönnings Charta öfwer ISLAND,

Sammandragen för Troils Bref, rörande en Resa til sama Ö 1772, af Frid: Ekmansson.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 Isländske Mil

1 2 3 4 5 6 7 8 9 Isländske Siö-Mil

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 Svenska Mil

Longitudines a primo Meridiano per I. Ferri.

denſamma, än af ſtenkol, emedan den icke ſå mycket bränner jernet. Iſländarena bruka den pulvericerad, at bevara kläder fór mal; och nyttjas den utvärtes emot colique. Jag har åfven dåraf ſedt i *Kjöbenhavn* the-koppar, tallrickar m, m. ſom antagit mycket god politure. Den finnes på flere ſtällen i *Island* merendels inuti bergen, och faller uti horizontela lager, ſtundom flera uppå hvarandra, ſåſom uti *Låks* fjället på *Bardeſtrand*, hvaräſt äro fyra lager ſurturbrand, med andra ſtenarter mellanſprångde.

Jag har däraf med mig fört hem et tämmeligen ſtort ſtycke, ſom har de tydligaſte mårken af quiſtar, ſaf-ringar och bark, ſamt blad i den omkring liggande leran; och tyckes vara anledning at tro, det deſſa träd, vid något eldens utbrott, och jordbäfningar, fått ſit läge, bland den upkaſtade lavan.

Jag vore benägen at falla på den tankan, det lava ſtrömmar, ſom efter obſervationer, på 8:ta timar kunna, til femton fots högd, gå 12000 ſvenſka alnar, uti 45 graders ſluttning, omkullkaſtat och begrafvit deſſa träd, ſom ſynas hafva varit af anſenlig ſtorlek, ſå mycket mera, ſom

surturbrand ej sällan nog liknar kol; men som jag ej vet, om någon förr fällit på denna tanka, jag icke eller haft tilfälle, at deröfver göra tilräcklige observationer; anledning dess utom år [at] tro, det vid en så sträng eld, et träd straxt skulle bringas til aska, ehuru motsatsen torde vara möjelig, då det i et ögnablick omkullkastas, öfverhöljes och qväfves; så vågar jag nåppeligen uppgifva detta såsom en gissning.

En annan möjlighet är äfven, at sedan träden vid jordbäfningar blifvit kastade öfver ända, de med het aska från något brinnande berg blifvit öfverhölgde, äfven som *Herculanum* med flere vittna, at hela städer måst vidkännas detta öde.

At vacker skog således varit på *Island* kan ej nekas; man har äfven ännu små fält bevuxna med skog, såsom *Hallormstads*, *Hunsefelds*, *Aaskog* med flera, men barrskog fins aldeles intet, och björken är högst 4 a 6 alnar hög, 3 a 4 tum tjock. Detta förorsakas dels af elak hushållning, dels genom eldens härjande, orcaner och Grönländska isen, hvilka sista äro ordsaken, at man på *Stadar-hrauns eyri* och *Kjolfjeldet*, sedt hela trakter vacker björk uttorka.

I brist

I brist af skog til bränsel, då deras ris-björk intet förslår, nyttjas därföre torf, ljung, ene-och kråkebärs buskar, på andra ställen, ben af kreatur och fisk, som smörjes med tran, och uttorkad ko-gödsel *), som vintern öfver legat på ängen, samt drif timber.

Man får deraf alla år til myckenhet, i synnerhet vid *Langanæs* på nord-östra, vid *Hornstrander* på nord-västra och öfver alt på den norra sidan af landet, samt finnes däribland åtskilliga trädsorter. Tall utgjör största mängden; utom dess gran, lind, sälg, korck, samt tvänne röda trädsorter, som i *Island* kallas *rauda grene* och *staffa-ejk*, samt för sin hårdhet och färg, brukas til finare arbeten. Det kommer förmodligen från *Norra Tartariet*, samt til en stor del från *Virginien* och *Carolina*.

Hvad åkerbruket angår, omtala väl flere ställen i sagorna, at säd fordom vuxit i *Island*: i sednare tider hafva äfven flere därmed gjordt försök; men mindre lönande.

*) Samlas om våhren och kallas *klyningur*. Det samma brukas öfver en del af *Jutland* och kallas där *klyna*.

Herr Stifts Amtman THODAL, utsådde 1772 litet korn, som våxte frodigt; men något innan det skulle bärgas, kom en stark vind, som förstörde altsammans, så at endast några korn kunde igenletas.

När til dessa orcaner eller snarare starka vindar äfven lägges den i Maji och Junii månader ofta kommande frosten, så ser man många svårigheter vid åkerbrukets uphjelpande i *Island.* Kan det dock, oagtat dessa hinder åstadkommas, bör det ske, under dess för landets väl nu varande omtänksamma och idoga Stifts Amtman, som jemte Regeringen, på det högsta därom visar sig angelägen.

Starka vindar, jemte den Grönländske drif-isen som årligen hemsöker landet, tror jag således vara ordsaken, hvarföre skogväxten aftagit, och at alla försök med åkerbruk i sednare tider slagit felt.

Denna is kommer efter hand, altid med östliga vindar, och ofta til sådan myckenhet, at den på nordvåstra sidan af ön, fyller alla vikar, och hafvet utanföre, så långt man kan se, och stundom äfven besöker andra stränder. Mesendels kommer den i

Ja-

Januarii, och går bort i Martii månad, men ſtundom kommer den ej til landet, förr än i April, då den ligger länge qvar, och gjör mycken ſkada. Den beſtår dels af ſtora isberg (*fjall-jakar*), ſom berättas ibland vara af 60 famnars högd och med et ſtarkt dån bebåda ſin ankomſt, *) dels af is-flingor (*hellu-is*, til en a tre famnars tjocklek, Deſſa ſednare ſmälta ſnart, men de förra, kunna flere månader ligga qvar, och medföra då ganſka betydande och för landet olyckliga värkningar.

1753 och 1754 förorſakade detta ſå ſtark kjöld i landet, at håſtar och får, dels däraf, dels af briſt på föda, dödde. Man hade exempel på håſtar, ſom gnagde döda kreatur, och fåren åto ullen af hvarandra **) 1755 ſidſt i Maji frös vatnet på en natt 1 tum 5 lin. 1756 d. 26 Junii föll en alns ſnö, och ſnögade nåſtan hela Julii och Auguſti månader. Följande året ſiſt i Maji,

 och

*) Engelſke Capitain *Phips*, berättar i ſin reſa til *Nord Polen* 1773, det han ſedt et isberg, 50 fot högt öfver vattubrynet ſtå på grund på 24 famnars djup.

**) Detta är äfven en ſjukdom hos fåren, men vid detta tilfälle, nödgades de nåſtan allment gripa til denna födkrok

och förſt i Junii månad, var ſtark froſt middags tiden, hvaraf gråsvåxten tog ſådan ſkada, at de fingo litet eller intet til vinterföda åt ſina kreatur; och hafva deſſa håndelſer merendels hungersnöd med ſig i följe, hvarpå Isländſke annalerna anföra många exempel.

Utom deſs följa äfven årligen med iſen ſtörre och mindre antal björnar, ſom ofta gjöra ſkada på deras får, hvilket dock Isländarena ſöka at hindra, då de ſå ſnart en ſådan gäſt viſar ſig, döda, eller manngrant förfölja honom tilbaka til iſen, med hvilken han ofta följer bort ifrån landet. I briſt af böſſor ſker detta ofta med ſpjut och upmuntras folket på alt ſätt af Regeringen därtil, ſom för hvarje björn betalar 10 riksdaler i præmium eller ſkottpenningar, ock utom deſs, köper huden, ſom år et regale, eller til ingen annan ån Konungen får förſåljas *).

At denna is, til ſtörre delen innehåller ſaltpetter, och til kruts förfärdigande kan bru-

*) Såſom beſynnerligt kan anmärkas at köpmännerne fordom fört lefvande björnar öfver ifrån Norrige, hvilkas kött Isländarenas gamla Kyrkolag äfven tillåtit at åta. *kriſtinrettr*, Kiöb 1776 p. 132.

brukas, år lika orimligt, fom at den tager eld; bägge tankarna hafva dock fina förfägtare, ehuru man med deras vederläggande icke behöfver fyffelfätta fig.

Tvånne andra Islands ftora olägenheter, förtjena åfven här at nåmnas; nåmligen de ej ovanlige *fkrida*, och *fnioflod*. Det förra år, då ftora ftycken af berg falla ned, och förftöra de vid bergfoten varande ägor och hus, fåfom 1545, då et fådant, uti *Vatndal* ödelade bondgården *Skidefledr*, hvarvid 13 männifkor blefvo lefvande begrafne. Det fednare år åter en värkan af den ofantliga fnö-maffan fom täcker fjällen, då den klumpevis faller ned och gjör mycken fkada, fåfom 1699, då derigenom tvänne gårdar i *Kjofar fyffel*, med folk och kreatur om natten blefvo förftörde och öfverhölgde.

Climatet år annars icke ofundt, ty vanliga vårman år ej befynnerligt ftark, eller kölden ovanligt ftrång. Man har dock exempel, at qvickfilfvret i FARENHEITS thermometer fallit i kulan, fom är 24 grader under frysnings puncten, och ftigit til 104.

Huruvida kölden i fednare tider af-eller

tiltagit, kan ej med vifshet fägas, då noga meteorologifka obfervationer ej förr, än af HORREBOW 1749 blifvit gjorde. Efter honom hafva de af Herr Probften GUDLAUG THORGEIRSSON blifvit fortfatte, famt ifrån 1769 af Herr EYOLFR JONSON, fom förut varit obfervatorns medhjelpare på runda tornet i *Kjöbenhavn*, och hvilken hår af regeringen lönades, fåfom den förfte obfervator på *Island* *). Han hade fit obfervatorium på *Arnarhol* vid *Reykarvik*, och nyttjade med fördel, uti et af fig påfunnit telefcop, *Islands* få kallade fvarta agat, i ftället för rökt glas.

Tordön är mindre vanlig, och höres måft i negden af de eldfprutande bergen, få väl fommar fom vinter tiden; men norrfken fynas ofta och ovanligt ftarka. Åfven få märkas ftundom lycktgubbar, *fnæ-lios*, och *hrævar-eldur*, en flags ignis fatuus, fom fäfter fig vid männifkor och kreatur.

Bland andra lufthändelfer, förtjena at nämnas *rofabaugur*, en krants ikring månan, fom förebådar elakt väder; *hiá-folar*, väderfolar, fom ftundom märkas ifrån 1 til 9 ftyc-

*) Död 1775

ſtycken *); *wiga hnóttur*, eldklot, ſom ſynas i luften, och då de äro aflånga, få namn af *wäigabrandur*; åfvenſå *haleſtiernor*, cometer, hvilka ofta omtalas i chrönikorne.

Ebb och flod, ſom Islåndarena kalla *flod* och *fiara*, förhåller ſig här ſom annorſtädes; är ſtarkare vid ny och fullmåne, än annars, men ſtarkaſt vid dagjemnings-tiden.

Då vi omtala landets beſkaffenhet kunna jordbåfningarne ej med tyſthet gås förbi, ſom komma tidt och ofta, i ſynnerhet vid föreſtående eldſprutningar. 1755 i September månad, kändes däraf på några dagar 15 ſtarka ſtötar och år ej ovanligt, at gårdar dårigenom kaſtas öfver ända, och ſtora berg remna i ſtycken, m. m, ſom framdeles af brefvet, rörande *Islands* eldſprutningar, vidare kan inhåmtas.

I et ſå bergaktigt land, hvareſt intet åkerbruk är, och ingen annan handel eller rörelſe, än den, ſom vid Danſka ſkeppens ankomſt, genom varu-byte ſker, kan man ej vånta goda vågar. Kärra eller ſlåda brukas icke eller i hela landet; och kan man

*) Eg. Ol. reſa, 911.

på flere ſtällen, ej utan ſvårighet och fara rida fram, hvadan äfven några vägar där fått namn af *ofærur, halſa-vegur, höfda-brecka, illaklif* m. m. De afdelas ſällan i milar, utan i *thingmannaleid*, eller ſå långt, ſom en til tinget farande man, på en dag kan reſa; och ungefär ſvarar emot $3\frac{1}{3}$ dels ſvenſk eller 4 iſländſka mil.

Ställen hafva fordom för reſande varit inråttade, hvaräſt de kunnat taga hus, ſom kallades *Thiod-brautar-ſkaala;* men nu betjenar man ſig i allmenhet af deras kyrkor därtil.

När de reſa ned til hamnarne, för at byta bort ſin fiſk, m. m hafva de med ſig 20, 30, ja flere häſtar, de flåſte af dem laſtade med ungefär 15 a 16 punds tyngd, och följa altid några löſe, i fall någon af de laſtade ſkulle tröttna, hvilket följe kallas *leſt*. Mannen ſom förer dem, och kallas *leſta-madur*, rider förut, och har altid med ſig en ſå inråttad hund, at den vid et viſt läte drifver den häſt, ſom gådtur vägen til ſit rum. Foder behöfver man ej föra med, ty om bete år man ej nogräknad

Fol-

FÖRESTÄLLER EN RESA PÅ ISLAND.

Folkmängden svarar på intet vis emot landets storlek. Den har äfven i förra tider varit ansenligt större än nu; men utom tigerdöden, och andra farsoter, hvaribland pesten, från 1402 til 1404 i synnerhet var dödande, hafva många ställen genom hungers nöd aldeles blifvit öde, och borttog kopporne 1707 och 1708 öfver 16000 *) personer, så at deras antal nu ej kan råknas större, ån 60000.

IV.

Til Herr Cancellie-Rådet och Riddaren Ihre.

Stockholm d. 13 Junii 1774.

Sedan jag uti mitt förra bref visat sielfva landets beskaffenhet, torde Herr Cancelliet-Rådet och Riddaren nu ej ogerna emottaga en undersökning, huru och när det först blifvit bebodt.

Om *Islands* äldsta jnvånare, som vid Norrmånernas ditkomst innehade landet, veta

*) Finnæi Hist. Eccl. Tom. 3 pag. 525.

ta vi litet eller intet. Några *) berätta dock at de voro Christna, efter all liknelse ditkomne från *England* och *Ireland*, och kalladeş af norrmännerne *Papa* **). De tro, sig med full säkerhet kunna intyga, at denna Engelska Colonie ditflyttat i 5:te Seculo, ***) men det torde vara tryggast, at ej utlåta sig i en sak, som i så mycket mörker ligger inveklad. Liknelse tyckes dock vara at desse folkslag, långt för de Norrskas ankomst, haft sig detta land, fast under annat namn bekant, ty den berömde BEDA, utmärker det tämmeligen noga redan uti sin tid ****). Men lemnom desse dess äldste in-

*) *Ladn. bok*, företal. item pag. 143. *Skallbolt*, ed. it. ARÆ *Schedæ* Cap. 2.

** Med säkerhet kan man ej såga hvart desse togo vägen vid Norrmännernes ditkomst; icke eller kan jag påminna mig at i någon Isländsk saga därom hafva funnit ringaste spår. Säkerligen öfvergåfvo de dock landet, och gingo förmodligen tilbaka til *England* och *Ireland*.

***) HORNIUS Or. Amer. pag. 158.

****) Utur BEDAS skrifter som dog 735, finnes uti OLOF TRYGGV. S. *Skallb.* Ed. 2 del. 10 sid. följande på Isländska öfversatt:

inbyggare, för at se huru Norrmännerne dår kommo at nedslå sina bopålar. Vi sakne ej därom underrättelser i flere Isländske sagor, men handledas i synnerhet af *Landanama bok*, som handlar om desse inkräcktares ditkomst.

NADDODDR *) en namnkunnig sjöröfvare, blef 861 vid återresan ifrån *Norrige* til *Ferrö* dit våderdrifven, och kallade landet *Snioland*, i anseende til den myckenhet snö, hvarmed han fant fjällen vara betäckta. Han tilbragte där ej lång tid, men rosade dock så landet vid återkomsten, at GARDAR **) SUAFARSSON, en Svensk, som nedsatt sig uti *Seland*, upmuntrad af NADDODDRS berättelse, 864 upsökte det, och sedan han seglat rundt omkring detsamma, kallade han det *Gardarsholmur*. Han blef hår öfver vintern, begaf sig följande våhren til *Norrige*, och beskref där den påfundne ön, såsom et öfvermåttan vackert, godt och med skog bevuxit land. Detta up-

Tantum illa insula a Brittannia distat ut non minus qvam sex diebus illuc navigari pos sit. Nullæ illic solstitio æstivo noctes, & nulli contra per brumam dies.

*) Landn. b. pag. 2.

**) Landn. b. pag. 3.

upväckte lusten hos Floke, en bland den tidens berömdaste vikingar, och til börden Svensk, at äfven försöka en resa dit, men som man den tiden ej hade någon compass (Isl. *leitharstein*), tog han tre korpar om bord, hvilka därvid skulle vara honom til tjenst. På vägen besökte han först sina vänner i *Ferrö*, och sedan han seglat något längre Norr därifrån, utsläppte han en korp, som tog vägen tilbaka til *Ferrö*. Nogot därefter åter en annan, som kom tilbaka til skeppet, då han ej såg något land. Men omsider lyckades försöket bättre, då den tredje korpen utsläpptes, hvilken tog kosan til *Island*, hvarefter de straxt fingo landstigning, och hamnade efter några dagar där. Floke med sit sällskap tilbragte här hela vintren, och som han på norra sidan fant mycken drif-is kallade han landet *Island*, hvilket namn det äfven alt sedan behållit.

Vid återkomsten til *Norrige* följande sommaren, stämde ej *Floke* och dess sällskap öfverens i landets beskrifning, ty då det å ena sidan lastades mycket af Floke, geck åter Thorulfr så långt i dess beröm, at han påstod det smör dröp af hvarje strå därstädes, hvadan han äfven kalllades

Thor-

THORULFR SMIOR eller Smör Thorulfr. Efter desse mårkes ej at någon resa hit blifvit företagen, förr än af INGOLFR och dess vän LEIFR år 874. *)

Vid ankomsten funno de at man ej tillagt landet för mycket beröm, och beslöto åfven, sedan de öfvervintrat på denne ö, at framdeles sätta sig ned på den samma. INGOLFR begaf sig då tilbaka til *Norrige*, för at anskaffa hvad til den förestående flyttningen kunde vara af nöden, och LEIFR for på hårnad til *England*. Efter fyra år möttes de åter på *Island*, den ena med et talrikt följe, samt nödig uppodlings redskap, som han med 2:ne skepp ditbragt, och den andra med de skatter han förvärfvat. Därefter tiltogo hitflyttningarne, så at ön innom 60 år var fullkomligen bebodd, och Konung HARALD, som igenom sin hårdhet emot Fylkis Konungarne, och de mågtiga i *Norrige*, ej litet bidrog härtil, måste slutligen påbjuda, at ingen skulle få flytta från *Norrige* til *Island*, förr än, han

*) *Landn. bok.* it. *Arngrim. Jon.*, *Torfæus*, *Finnæus* och andre. it. Annal. isl. af *Langebeck* utgifne Tom II pag. 187.

han til Konungen ärlagt ½ lödig mark silfver *) at i någor måtto hämma de starka utflyttningarne, som försvagade hans rike**).

Ehuru således större delen af desse nybyggare voro från *Norrige*, hade de dock i sitt sällskap många Svenskar och Danskar, af hvilka förstnämnde, jag utur *Landnamabok, Skallholtske* uplagan, vill anföra följande. INGIMUNDUR, Jarl i Göta rike, som var en åtteläigg af BORE, GORES broder, *pag.* 90; med JORUNDR, EJVINDR SÖRKVER, ASMUNDR, HVATEFRIDLEIFR hans vänner, och FRIDMUNDR, BÖDVAR, THORER REFSKEGG och ULFKELL hans trälar *pag.* 90; THORDUR i femte led på fäderner härstammande från RAGNAR LODBROCK, *pag.* 102; THORDUR KNAPPUR, BJÖRN på *Hågas* naturliga son, med NAFAR HELGE, *pag.* 104; BRUNI HIN HVITI, HAREKS son, Uplands Jarl, *pag.* 104; THORMODUR HIN RAMI, *p.* 105. BJÖRN ROLFSSON af Kongl. blod, *pag.* 105; HELGI HIN MAGRI, *pag.* 107; THORIR SNEPILL, son af JORUN, Lagman THORGNYS dotter, *pag.* 117; och GARDAR SUAFARSON. Utom desse, nämner ARE FRODE en OLAFR af samma stam som Konung HARALD sjelf.

*) 1 mark - 16 lod - 8 riksdaler.

**) Aræ Schedæ, Skallh. ed. p. 5.

en HROLLAUGUR broder med ROLF, förste Hertigen af *Normandiet*, som ledde sitt ursprung från Svenske Konungen GORE, GYLFES faderfader; och anför TORFAEUS en Svensk BODVAR, som satt sig ned i *Island*, och var Printsessan GOJAS, GORES systers, efterkommande, och af hvilket blod äfven den FLOKE var, som gaf *Island* det namn det ännu bibehåller *) Äfven så anför DALIN, i förtalet til Svea Rikes historia, ifrån PERINGSKÖLD och BJÖRNER följande. SNÖBJÖRN, BJÖRN OSTRÅNE, GRIM, ORM, WEDORM, BJÖRN och GRIMKILL, med deras moder HELGA, HARALDS dotter, BARDER SNEFÅLLSAS, BARDER Wiking, BRIMLE, HJÅLM, GÖTE, SKÖLDER SVENSKE, GLAMER, WAFUR HELGE och SLÅTTUBJÖRN.

Wid hvarje ny ditflyttning, tilägnade sig den förnämste i sällskapet, så stor del af landet som han kunde, och lämnade sedan efter godtycko däruraf til sine följeslagare, för hvilka han ansågs såsom hufvudman med titel af *Godi*. Men i en tid då vikinga färder och röfverier höllos för mannamod och dygd, kunde ej gransämjan länge räcka emellan desse Höfdingar.

D Sa-

*) Se *Lagerbring* Svea Rikes historia: Tom. 1. p. 9.

Sagorna anföra flere exempel, huru de slagit hvar annan utur fältet, hvarföre ock til förekommande af sådane våldsamheter, år 928 en *Laug-saugumadur* valdes, som feck mycken vårdighet och magt. Han förde altid ordet vid deras allmänna rådplägningar, dömde uti tvetydiga och svåra saker, och kungjorde nya lagar, sedan de af folket blifvit gillade och antagne, dock ägde han icke magt at sjelf gjöra dem, utan de öfrigas samtycke och bifall. Då omständigheterne fordrade, sammankallade han därföre höfdingarne, och sedan de rådgjordt, föreställte han de flästas tanka för folket, hvilket, innan den såsom lag kunde anses, därtil måste samtycka. Hofdingarne agtade likvål icke stort hans myndighet, ty han valdes af dem, och behöll ej ämbetet längre än deras förtroende räckte.

Deras första regerings form var således en blandning af aristocratie och democratie; men de författningar, som genom den samma blifvit tagne, voro ej tilräcklige til ordnings bibehållande, ibland så många höfdingar, af lika vårdighet, men olika sinne och styrka. Jngen ting var vanligare än olagligheter och öfvervåld; ja,

ja, de förde uppenbara krig fins emellan, och anför *Sturlunga sagan* exempel, då snart 1500 man och 20 skepp på hvardera sidan blifvit bragte i slagtordning. Flere svagare höfdingar måste då gifva sviga för en starkare, och magten kom at hvila hos få personer, som merendels missbrukade den samma, til sina landsmåns förtryck och månsklighetens fasa.

Under alla dessa oroligheter hemma i landet, voro de dock fullkomligen frie från det norrska oket, ehuru Konungarne därstädes, alt ifrån HARALD HÅRFAGERS tid, med afvundsjuke ögon sedt denna uti sit sköte alstrade, men nu frånskilde nya och mägtiga republique. Men den måste omsider vidkännas det ödet, som år vanligt, ja nästan oundgängeligt, när frihet blifvit förvandlad i sjelfsvåld, och patriotisme i egennytta, at nemligen samfäldt kufvas under et hufvud. Större delen undergåfvo sig 1261 Konung HÅKANS beskydd, samt erkände sig emot vissa betingade villkor til honom skattskyldige; och 1264 samtyckte äfven den öfrige delen dårtil. Sedan har *Island* med *Norrige* kommit under Danska kronan, hvilken lämnat befälet däröfver, til en Stifts Amt-

 man:

man, fom merendels endaft en gång om året hitfarit för at efterfe hushållningen, ehuru deras inftruction ålagt dem at tilbringa tiden hår. Men fom landet otroligen lidit, genom deras långliga frånvaro blef för någre år fedan å nyo beflutit, at en Stifts Amtman ftändigt här fkulle refidera, och är Konungens gård *Beffeftedr*, den gamle SNORRE STURLESONS hemvift, defs boftälle *) Under honom är en Amtman **, 2 Lagmån, 1 Landfogde ***) och 21 Syffelmån †).

For-

*) Denna fyssla innehades, under vår varelfe i landet, af Herr Juftitiæ Rådet THODAL, fom förut varit Danfk fullmägtig vid gräntfe Commisfionen emellan *Sverige* och *Norrige*. Han år en utmårkt fkicklig man, och af *Island* ganfka förtjent, i anfeende til den outtröttеliga flit, hvarmed han arbetar på defs uphielpande. Han har 1500 Riksdaler i lön.

**) Denna fyssla beftrides nu af Herr OLAFR STEPHANSSON, infödd Isländare, fom i alla affeenden hedrar fin fofterbygd; han har 400 riksdaler i lön. Bägge defse Herrar öfverhopade ofs med höfligheter, och voro lefvande bevis, at gåftfriheten, ännu uti *Island*, år uti fin gamla helgd.

***) Nuvarande Landtfogden Skule Magnufen mycket förtjent af *Island*, har 400 riksdaler i lön.

†) Af fyffel, hărad eller fögderie, hvilket ord

Fordom var landet indelt i fyra *fiordungar*, fom hvar och en hade fin domftol, af hvilka vid deras möten formerades en rätt under namn af *fjordungs-dæme;* men fom allmänna fåkerheten tycktes fordra ännu en Öfver-rätt, til hvilken den lidande kunde vädja, få inrättades, något efter Chriftendomens införande, *fimtar dæme*, hvilken domftol beftod af de förut nemnde fyra rätter, famt några Präfter.

Nu afgjöres alla mål, förft vid *Herads-thing*, hvarifrån faken appelleras til *Al-thinget*, fom börjas årligen i *Tingvalla* d. 8 Julii*). Här äro två råtter, af hvilka den ena, dit den vädjade faken förft kommer, beftår endaft af lagmån, och den andra, til hvars fkärfkådande faken til följande året kan vädjas, beftår af Stifts Amtmannen, fom förer ordet, famt har 12 af landets båfta män, merendels lagmän och fyffelmän, til bifittare, och hvarifrån åter vädjas, til Konungens högfta rått i *Kiöbenhavn*.

 I bör-

ännu i *Wermeland* och *Norrige* har famma betydelfe. De äro af mera betydenhet än Håradsfogdar, ty de äro få val för upbörden, fomt råttvifans handhafvande anfvarige.

*) Samma tid, och påfamma ftälle, hålles Con-

I början gjorde Norrmännerne fig tviffvels utan fielfve lagar, men fedan deffe ej befunnos tilräcklige, och folk-mängden okades. åtog fig ULFLIOTR 927, at fara öfver til *Norrige*, och at af dess stadgar tilskapa dem en riktig lagbok. Han betjente fig äfven därtil af *Gulöthings* lagen och kom efter 3 år tilbaka til fäderneslandet.

1118 antogs *Grågås*, en namnkunnig lagbok, och 1280 *) *Jöns boken*, efter hvilken ännu i vissa fall dömes i *Island*. De flesta saker afgöras dock efter Danska lagen och nyare författningar.

V.

Til Herr Cancellie-Rådet och Riddaren IHRE.

Stockholm d. 23 Julii 1774.

At vid Norrmännernes ankomst, några spår af Christendom redan funnos i landet, är

fistorium eller *Presta stefna*, hvarast Stifts Amtman och Biskopen föra ordet, och Präster äro bisittare.

*) En Isländsk Annal, anförd i 2 Tom. af

år af *Landnama bok*, och ARII *Schedis* bekant. Bland desse nybyggare, funnos äfven några, men få Christna, *) hvilka dock snart affollo til hedendomen, som således här blef allmån. Sedan vet man ej, at några försök blifvit gjorde, til Christendomens införande i *Island*, forr ån 98[illegible], då en Biskop FREDRICH från *Sachsen* hit anlände, hvilken efter 5 års vistande här, åter måste begifva sig härifrån, utan at stort hafva kunnat uträtta.

En kyrka blef dock 984 af THORVARD BODVARSSON upbygd; några doptes, men andra ehuru de för sjelfva läran ej hade afsmak, ville icke däftil samtycka, emedan de föregåfvo vara mindre anständigt, at, efter pojkars vana, nakne nedstiga i vatnet, för at emottaga dopelsen, som skedde efter tidens bruk genom indoppning **). För at dock visa sin afsky för hedendomens mörker, emottogo några korsstecknet, hvilken act kallades *Primsigning*, och hvarefter de ansågos hvarken för hedningar eller christna; fingo doch äta med de sednare,

Langebecks Script. utsätter detta til 1272.

*) Finn. Hist Eccl. 1. 35.

**) Ol. Tr. saga part 2. pag. 41.

nare, och begrafvas ſtraxt utan för kyrkogården.

Olof Tryggvasson ſkickade derefter hit Stefr Thorgilsson, och efter honom Thangbrand ſin Hof-Predikant, ſom var Tyſk til nation; men bägge bemöttes med ovett och ſtenar, då de vid deras *Althing* ſökte omvända dem; och ſkonades de icke eller af landets poeter, ſom låto köpa ſig, til at, med de mäſt bitande ſatyrer, begabba deſſe den främmande lårans förſägtare *).

Hårigenom fingo dock Iſländarena någon kunſkap om Chriſtna läran, ſom ſmåningom viſade ſina värkningar. Månge nekade ſtraxt, at til afguda offren erlägga någon ſkatt, och andre fingo luſt, at ſkaffa ſig ſäkra underrättelſer huru den var beſkaffad, ſå at, då Gissur och Hjalti år 1000 ankommo, omſider hela landet, ehuru ej utan motſägelſe, dock utan blodſpillan, antogo denſamma. De fingo äfven ſtraxt et Jus Canonicum af Biſkop Grimkell ſammanſatt, hvilket för lag anſågs til 1123, då et å nyo utarbetades af Biſkoparne Thorlak och Ketill **)

Ifrån

*) Kriſtnis ſaga Kiöb. upl. pag. 51. ſeq.

**) Tryckt i Kiöbenh. 1776. 8:o.

Ifrån denna tiden var hvarken på munkar eller kloster i landet någon brist; flera *Benedictiner* och *Augustiner* ordens bröder, nedslogo här sina bopålar, och utgjorde folket, så väl här, som på andra ställen i Europa, sin skatt, til Romerska stolen, hvilken bestod i en *Nagli*, af hvilka 10 voro lika med en aln *).

At man äfven på dem haft nog affeende, synes däraf, at Biskopen i *Skallholt* ARNE THORLAKSON, vid det andra *Lionska* mötet, som hölts 1274 under GREGORIUS X, hade sin egen fullmägtig SIGHVATR LANDE, Canonicus i *Dronthéim*; och at de i sin ifver ej gifvit sina religions bröder efter, vittnar utom annat, deras beredvillighet, at åtskilliga gångor, så väl med penningar, som folk, deltaga i de den tiden påbudna härfärder til det heliga landet.

Utom Biskopen i *Hoolum* JON ÖGMUNDSSON, dyrkades äfven bland andra helgon Biskopen i *Skallholt* THORLAK THORHALLSSON, som dog 1193, och hvilken, ehuru aldrig af någon Påfve Canonicerad, dock i *Island*, **), *Dannemark*, *Norrige*, *England*,

*) Se Fin. Hist. Eccles 2. 588.

**) Biskop FINNSEN anför väl i sin Hist. Eccl.

land, *Scotland*, på *Orcadiſke* öarne, *Ferrö* och *Grönland* hade ſina tilbedjare och äfven i *Conſtantinopel* fick ſin egen kyrka, ſamt hvilkens ſaga öfverflödar af undervärk. Til hans åminnelſe firades efter allmän öfverenskommelſe, den 10 Januarii, då han blef död, och den 3 Julii då han blef vald til Biſkop, och lades hans lik, ſedan det d. 13 Aug. 1198 utur grafven blifvit uptagit, uti et med ſilfver och guld beſlagit ſkrin, ſamt beſlöts, at framgent denna dagen årligen fira hans feſt. Men den förſte Evangeliſke Biſkopen GISSUR EJNARSSON, lät af helig iſver borttaga de koſtbara prydnader, hvarmed ſkrinet var beſmidt, och i deſs ſtälle beſlå det med emaillerad koppar, hvilket ännu, ſom en antiquitet i *Skallholts* kyrka förvaras.

1715 lät Biſkopen JOHANNES WIDALIN begrafva de förmente reliqvierne, och viſas nu endaſt, ſåſom deſs hufvudſkål, et ſtycke

Tom. 1 p. 298. not. b. at Biſkop THORLACH ſåſom et helgon áfven blifvit dyrkad i *Sverige*, men därtil finnes intet ſpår i våra gamla calendarier. Den 10 Jan. var helgad PAULO EREMITÆ, och den 13 Aug. HIPPOLITHO och LOCIIS MARTII.

ftycke, fom vid närmare påfeende är en Cocosnöt *).

Arcimboldus, fom genom fit aflats krämeri gjordt fig få i Norden bekant, var åfven mera omtånkt, ån at glömma *Island.* 1517 hade han fin fullmågtig hår, hvilken doek med mera kallfinnighet ån han förmodat af Bifkop Stephan Jonsson i *Skallholt*, blef bemött.

Egna Bifkopar fingo de i *Skallholt* 1057, och i *Hoolum* 1107, hvilke förft ftodo under Årke-Bifkoparne i *Brehmen* och *Hamburg*, men 1103 el. 1104 kommo under Azerus**) fom var den förfte Årke-Bifkop i *Lund*, och 1152 under Bifkopen i *Drontheim*. Desfe Prælaters minne, förvaras af Isländarena, få väl i deras annaler fom fagor, och intaga ibland dem, flere värdige män rum; men här får jag endaft nämna en, Johannes Jerechini ***) Danfk til bórd, fom 1409 af

*) Fin. Hift. Eccl. Ifl. 1.287 feq. it. Egg. Ol. Refa pag. 1033.

**) Kallas i Isländfke fagor och Annaler Auffur.

***) Isländfke annalerne kalla honom Jon Geirreksson.

af Konung ERIC af Pommern, ifrån *Westerås*, hvaräst han var Prost och Electus, flyttades til Årke-Biskops stolen i *Upsala*. Här skickade han sig så illa, at han 1419 måste rymma til *Dannemark*, hvarifrån Isländske annalerne, enhälligt berätta honom först hafva tagit kosan til *England*, samt ej förr än 1440 ankommit til *Island*. Här lemnades honom med öpna händer Biskops-stolen på *Skallholt* som 11 år stådt ledig; men han upförde sig så högmodigt, och med så mycken egennytta, at några, af de förnämste i landet, sammansatte sig, och 1433 d. 13 Augusti, då St. THORLAKS fest firades, och han i Domkyrkan förrättade mässan, med våld drogo honom ifrån altaret, samt kastade honom, sedan Biskops skruden blifvit afklädd, i en säck, med en stor sten vid halsen, och dränkte honom, i den vid *Skallholt* framlöpande *Bruarå*, hvarifrån hans kropp sedan blef uptagen, och i Domkyrkan begrafven *)

1540.

*) Hvad som om honom uti RYHZELII Episcoposcopia anföres, och från PERINGSHÖLDS Monumenta Uplandica Tom. 2, p. 155, blifvit til och med tryckfel afcopierat, kan efter detta rättas. Fin. Hist. Eccl. Isl. Tom. 2 p. 491.

1540 gjorde CHRISTIAN III början med Lutherſka religionens införande, hvilket värk, dock ej förr än 1551 kunde bringas til ända, i anſeende til den ifver, med hvilken Biſkoparne, ſom då voro af mägta betydenhet, lade ſig däremot.

Alt ſedan har Isländſka förſamlingen haft at hugna ſig af et lyckligt lugn, då de oenighets frön, en och annan ſtundom ſökt utlägga, altid blifvit qvafde i ſin början.

Den år delt til 189 kyrkor, af hvilka 127 höra til *Skallholts* ſtift, ſamt 62 til *Hoolum*. Präſterne tagas ibland infödde Isländare, och hafva årligen, utom hvad de af ſina åhörare kunna få, af Konungen 4 til 200 riksdaler.

VI.

Til Herr Cancellie-Rådet och Riddaren IHRE.

Stockholm d. 1 Sept. 1774.

Vi hafva redan ſedt Norrmännernas ankomſt til landet, jemte deras förſta regements

ments författning, famt de förändringar denfamma, genom deras egit förvållande och tidernas fkiften fedan undergått; nu vele vj lemna vår upmärkfamhet til deras lynne och lefnadsfätt.

Åfven fom det folk, hvarifrån de härftammade, blott lefde af krig, fjöröfveri, jagt och åkerbruk, få kände åfven i början våra nybyggare, ej annan ära, än den, fom vants genom en ftark arm, ej andra öfningar än dem, fom fordrade en hårdad kropps egenfkaper.

At fara i hårnad, plundra och bränna, famt öfvervinna alt hvad fom därvid gjorde något hinder, var då et det fäkrafte fteg til odödligheten, och deras lekar gåfvo dem fullt tilfälle at vifa fin kropps vighet och ftyrka. *Glimu-lift* eller brottande var allment, hvarvid fagorne dock ftundom omtala at hjeltarne betjent fig af *laufa-tök* eller fom det hos ofs kallas käring krokar. *Skylmeft* at fägta, var ännu mera brukligt; och gick därvid ganfka fkarpt til, ehuru alla de reglor icke då i agt togos, af hvilka en fvagare arm, nu vet til fin fördel i nödfall betjena fig.

Man-

Manjafnadur var af ſtörſta betydenhet, och kunde man dårigenom inlågga ſå mycken ära, at man blef känd öfver hela landet, och ens beröm ſungit i flere viſor *). Det var en ſlags envig hvartil man utmanade hvar och en ſom ville anſes för lika tapper, och hvarvid ofta geck löſt på lifvet, hvilket ej kan vara underligt; då det anſågs för en adelig bragd, at väl kunna hväſſa ſit ſverd, ſom ſynes af *Rigsthulu* **).

Deras ſtällning i anſeende til Norrſke Konungarna, ſom altid på dem hade upmårkſamma ögon, och letade efter tilfälle at bringa dem under ſit välde, föranlät dem dock, at på alt möjeligt ſätt, ſkaffa ſig underråttelſe om ſina grannar. Flere reſor företogos ſåledes för denna ordſa: , i ſynnerhet til *Norrige*, *Dannemark*, *Sverige*, *England* och *Scotland*, om hvars til-

*) Äfven ſom ännu i *England* håſtar ſom vunnit vid kappridningar, tuppar ſom århållit ſeger i flere tuppfägtningar, och karlar ſom öfverträffa andra i boxning, ſtickas i koppar, berömmas öfver all höfva, och ſyſſelſätta deras versmakare.

**) Gunl. Ormst. ſ. pag 95.

tilstånd, man vid hemkomsten för höfdingarne var förbunden at aflägga berättelse, och i anledning hvaraf, så länge republicanske regeringen hade bestånd, historiska vettenskapen hölts i mycket värde, och landet öfverflödade på sagor *), hvilka om ej alla af lika vigt, dock vittna om folkets vettgirighet.

Det var under detta tidehvarf, som *Grönland* 932 upfants af en Isländare EYREK RAUDA **) och *America* 1001, af BJÖRN HERJULFSSON och LEIF ERICHSSON ***).

För at vara säkra för mågtiga grannar nödgades de således småningom skaffa sig historiska kundskaper, äfven som de lade sig vinning om sina egna lagars kännedom, til säkerhetens bibehållande innom sig sielfva, så at då okunnighet och mörker regerade öfver den öfrige delen af *Europa*, kunde dock *Island* framvisa en mångd historie skrifvare, äfven som et vackert antal poeter, och fants där vid Christ

*) GUNL. ORMST. s. p. 25. not.
**) OL. TRYGGV. S. *Skallh.* Ed. part. 2 pag. 223.
***) Dito p. 225. it. Heimskringla pag. 104. 110. it. Lagerbrings Sv. Hist. Tom. 1. p. 424.

Christendomens införande större myckenhet af lagkloke, än man i afseende på landets vidd och folkets mängd, kunde förmoda *) Fisket nyttjades något, men åkerbruket ännu mera, ehuru det sedan aldeles förfallit **).

Men tvenne hufvud-omständigheter hafva på deras sinnelag så väl som lefnadssätt åstadkommit en utmärkt ändring, nemligen: Christna religionens antagande under Ol. Tryggvasson, och frihetens förlust under Konung Håkan, ty då religion, å ena sidan rådde ifrån deras fordna hårnader och röfverier, betog verldsliga magten dem å den andra, den styrka de ägt til dess utförande. Man har nu ej flera spår af deras hjelte-bragder, än dem som uti deras sagor finnas förvarade, och vår tids Isländare, älska mera sit fiske och sin boskaps skötsel, ån bardalekar. Isländarne***) äro af medelmåttig växt och väl skapade men

E

*) Gunl. Ormst. s. pag. 52.

**) Hans Finnssen i sina bref om agerdyrkningens muelighed i *Island*, *Kiöbenh.* 1772 8:o beviser detta af et document ifrån Snorre Sturlesons tid p. 64. it. Landn. b. C. 21.

***) Jag påminner mig aldrig i *Island*, hafva sedt någon puckelryggig eller annars ofärdig.

men åga ej fynnerlig ftyrka, åfven fom et vackert anfigte är nog fällfynt ibland deras qvinfolk.

Manfolken hafva länge fedan aflagt at bruka fkägg, hvarmed de dock i Eggert Olafsens refa finnas afritade, hvilken teckning väl träffar in med en *Söndmoersbo* i *Norrige*, men aldeles icke med en Isländare *).

Lafter äro hos dem värkligen mindre allmänna än på andra ftällen, där et öfverflödigt lefnadsfätt förderfvat hjertat.

Ståld hör man ganfka fällan af, och til lösaktighet äro de i allmänhet icke fallne, faftän några exempel finnas på fådane, fom därföre flere gångor blifvit pligtfälde,

ehu-

*) Undantag får dock här gjöras, ty *Önundfiordens* bebyggare, och några få flägter nordan på landet, bruka det ännu; och är där, i *Fnioſkadal*, en Benedikt namnkunnig för fit långa fkegg. Vid *Sneefællds Jokul* hände på 40 talet; at af tvenne bröder fom ärfde en far, den ena vid namn Helge, afftod til fin bror fyra riksdaler, för den rättigheten, at enfam få bruka fkägg, hvilken rättighet i flägten tilförene tilhört defs afledne fader.

Ehuru fattigdomen satt dem ur stånd, at til alla delar upfylla sina förfäders gästfrihet, är dock böjelsen dårtil hos dem qvar. De gifva af godt hjerta det lilla de förmå, och glädjen lyser ur deras ögon då man håller det til godo. Skall det vara rätt väl, kysser man vid ankomsten på mun, både man och qvinfolk, mor och dotter. De äro tjenstaktige och trogne, samt sin Öfverhet på det högsta undergifne *); ifrige i sin Gudstjenst **),

E 2 men

*) Til at förekomma lurendrägerier är förbudit för främmande skepp, at gå in uti Isländske hamnar, äfven som för Isländare, at lotsa in dem. Vid vår ditkomst, måste vi tvinga en karl om bord på skeppet, för at lotsa oss in, och ehuru han med välfägnad och skänker tilfredsställtes, lade han dock skeppet på et mindre säkert ställe, til dess Stifts Amtmen gaf tilstånd, at föra det i en god hamn. Vid tilfrågan hvarföre vår lots ej straxt bragt oss dit, svarades at han förr lätit hugga sig i stycker, än han velat bryta Konungens bud emot. Nordan på landet skola de vara mera styfsinte, och ej så aldeles laglydige.

**) En Isländare far aldrig öfver någon elf eller annat farligt ställe, utan at förut taga af sig hatten, och utbedja sig Guds beskydd, samt vid öfverkomsten därföre tacka.

men ej aldeles frie från vidſkeppelſer. De hafva en obeſkriflig kärlek til ſin födelſe-ort, trifvas på inter ſtälle ſå väl ſom där, och är därföre rart nog, at ſe någon Iſländare ſtadna qvar i *Kiöbenhavn*, ehuru fördelaktiga vilkor dem ofta där kunna tilbjudas *).

Men

*) Det tyckes näſtan ſom förſynen inplantat denna kärlek til torfvan hvar man blifvit född, för at därigenom hindra, det icke de orter må öfvergifvas, hvar naturen varit mindre frikoſtig än på andra ſtällen. Viſst tror jag åtminſtone vara, at kärleken til födelſe orten, tiltager i ſamma mohn, ſom ſtället är mindre gynnat af naturen än andra. En Franſos vet ſällan eller aldrig af hemſjuka, ſom näſtan alla Svenſkar få vidkännas. Skåningen äter lika gärna ſin välling på alla ſtällen, men en Elfvedals och Särna bo tycker barkbröd ſmaka bätre i ſin hemort, än god föda ner åt orten. Schveitzaren vill merendels dö i ſit land, och händelſen gång under ſiſta kriget, at då en Schveitzare under franſka Arméen, ſöng för ſine landsmän en viſs viſa, ſom de från barndomen hördt i ſin hembygd, fingo en ſtor del hemſjukan; hvarföre ock Commenderande Generalen vid hårdt ſtraff lät påbjuda, at aldrig mer i lägret ſjunga den ſamma viſan.

Detta torde förefalla dem otroligt, ſom ej vilja veta af någon lyckſalighet utan öfver-

Men däremot kan man ej tillägga dem mycken idoghet. De fortfara med sit arbete efter gammal vana, utan at vara omtänkte på nödige förbättringar; och torde äfven hitintils vara fel på Regeringens sida, som mindre kunnog om landets beskaffenhet, ej vidtagit alla de författningar, som tarfvats.

I sit umgänge äro de icke muntre, ganska enfaldige och lättrogne, samt taga då tilfälle kan vara, gärna väl til lifs, hvarvid dock hvar och en lärer förstå, at et stort undantag får gjöras.

Då flere komma tilsammans, fördrifves tiden måst med *saugu-lestur*, sagors läsning, då husbonden börjar och de öfrige fortfara dermed når han tröttnar. En del kunna sagor utan til, och andre nyttja tryckte exemplar, samt i brist på dem, skrefne. Äfvenså *rümulestur*, då verser uplåsas och stundom illa sjungas. Dessutom nyttja de

 vid

flöd och vålluft, men jag kommer hårvid ihog huru vackert SENECA säger: ULYSSES ad Ithacæ suæ saxa sic properat, qvemadmodum AGAMEMNON ad Mycænarum nobiles muros, nemo enim patriam amat qvia magna, sed qvia sua.

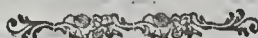
vid ſina ſammankomſter följande nöjen. *Wike - vaka:* karl och qvinſolk hålla hvarannan i handen och ſiunga ömſom viſor, ſom paſſa ſig på deras make, hvarvid chorus ſtundom ſtämmer in. Härmed gjöra de likvål icke en främmande mycket nöje, ty i allmänhet ſjunga Isländare ganſka illa, utan någon tackt eller behaglighet, i ſynnerhet, ſom de, af muſiquens nyare behagligheter, ej äga den ringaſte kännedom *). *Glæder:* då någon kläder ut ſig. *Ringbrud* år en polſka, ſom anſtälles af 10 à 12 mansperſoner, hvarvid konſten år at bryta ſig igenom ringen, utan at rubba ordningen. *Glimu-liſt* brottning. *Hnattleikur:* at ſpela med klot på iſen. *Lyſtriden:* at rida i kapp.

Bland ſpel, äro de namnkunnige för *Schack*, ſom varit af tvånne ſlag, nemligen *Jungfru ſchach* och *Riddare ſchach*, af

hvil-

*) Jag ſåg i landet tvånne ſpel-Inſtrumenter, *Laangſpil*, med ſex meſſings ſträngar, och *Fidla*, med två tagelſträngar, ſom bägge ſpeltes med ſtråke. Et annat Inſtrument *Symphon*, hörde jag áfven talas om, men ſåg det ej.

hvilka endast det förra nu brukas *). De roa sig äfven med *Kotra*, *Forkjering*, *Olofs tafl*, som lägges med brickor utan tärningar, med tilbundna ögon, efter en gammal visa, som man skall kunna utan til; *Mylna*, *Færingartafl*, *Goda tafl*, och bland kortspel med *Alkort*, *Handkarrer*, *Tru-spill* och *Pamphile*. Desse spel ske dock altid för nöjets skuld, utan at dårvid våga penningar, hvilket likvål i fordna tider måtte hafva varit vanligt, emedan en af deras gamla lagar dårpå utsätter straff.

VII.

Til Herr Cancellie-Rådet och Riddaren IHRE.

Stockholm d. 6 Sept. 1774.

Isländarena hafva litet eller intet i sednare tider ändrat sin gamla klädedrägt, som ehuru ej grann, dock är snygg, och passar sig väl i anseende til climatet. Manfolken bruka, öfver alt, närmast kroppen lin-

*) ARNAS MAGNÆI bref til WIDALIN, som i handskrift benägit af Herr THOROTTI blifvit meddelt.

linne, dår utanpå båtsmans tröjor och vida byxor, famt dåröfver, på refor, en liten kappråck (*hempa*), alt af fvart vadmal, utom på norra fidan af *Arnarfiord*, hvaråft de bruka hvita kläder. På hufvudet båra de en ftor trehörnad hatt, famt på föttren ullftrumpor med Ifländfka fkor.

Några köpa vål randfkor från *Kiöbenhavn*, men fom de falla fig något dyra, gjör hvar och en häldre fielf fina fkor af ox-läder, men måft af fårfkin, på det fättet, at et ftycke fkinn fkåres i fyrkant, något vidare ån foten år lång, hvarefter det vid hälen och tårna fömas tilfammans, och fedan faftbindes med en rem. Deffe åro rätt goda at bruka på flåt mark, men ibland klippor och grus, kunde de af ofs ej nyttjas, ehuru Isländarena, fom dårvid voro vane, gingo med dem utan ringafte olägenhet. Om deras fifke-klåder får jag nåmna en annan gång. Qvinfolken gå åfven öfver alt klädde i fvart vadmal. Närmåft linnet, fom är ihopfydt öfver bröftet, bära de et lifftycke (*upphlutur*), och deröfver en frammantil ihopfnörd tröja med långa fmala armar, fom gå ända ned til handlogen. Uti fid öpningen på armarne, hafva de knappar af filigrams arbete,

jem-

Tab. II

EN HUSTRU MED DESS DOTTER.

jemte et lôf fôr hvarje knapp, hvarpå fästmännen låta binda in, sit och fästemôens namn, når de kôpas at gôra henne en skånk, och vid halsen fästes vid tröjan en liten styf svart krage, *strutur*, ungefår tre finger bred, merendels af sammet eller sidentyg, samt ofta med et snôre af guldtrå omkring. Kjorteln är åfven af vadmal, och skyler fotleden. Åfvan fôr den om lifvet, sitter et bälte af silfver eller metall, hvarvid fôrklädet, *svinta*, fåstas, som äfven år af vadmal och ofvantil prydt med några filigrams knappar. Ôfver alt detta bruka de en *hempa*, gjord ungefår som en vingåkers tröja, dock något vidare nedantil. Den tåpper vid halsen och armarne, och är en bred hand kortare ån kjorteln, och hafva de på den en bräm ånda utfôre, som de fläste Isländske qvinfolk sjelfva väfva, och liknar utskurit sammet. Fingrarne hafva de merendels prydde med ringar af guld, silfver eller mäsfing.

Derås hufvudbonad består af flere servieter lindade omkring hufvudet, ungefårligen två gångor så hôgt, som sjelfva ansigtet, som fastknyts med en silkes näsduk, och mera vårmer ån pryder. Flickor få ej bära den i allmånhet fôrr ån

de åro gift-vuxne. Vid deras bröllop åro de befynnerligen utstofferade. Omkring hufvudbonaden närmast ansigtet bär bruden en förgyld silfver krona, och om halsen tvenne kådjor, den ena hångande långt ned på bröstet, och den andra öfver skuldrorna, samt utom defs äfven om halsen en mindre kädja, hvaruti merendels hänger et hjerta, som kan öpnas, för at dåruti förvara balsam, eller något annat at lukta på.

Denna klädedrägt båra alla Isländske fruntimmer, utan undantag, sämre och båttre, dock med den åtskillnad, at då den fattigare har den af groft vadmal messings besmidd, har en mera förmögen den af klåde med silfver förgylt. Jag såg en sådan drägt Amtmannens Fru tilhörig, som åtminstone var värd 300 riksdaler, och inbillar jag mig, det M. H. ej ogårna ser följande förteckning, på en, som Herr BANKS köpte uti *Island*, för at bland sine andre Isländske samlingar bringa hem til *England*.

Hem-

Hempa - -	4 Rd.	ß.
Hættve (refehatt) -	5	—
Svinta (förkläde) -	6	—
Upphlutur (lifftycke) -	2½	—
Treja - - -	4	—
Mällinda (bälte) -	6	—
Fat (kjortell) - -	8	—
Kjedja -	4	—
Laufa prionar (nålar med filfverlöf - -	6	—
Koffur (bindel) -	2	—
Erma knappar - -	1½	—
Quen vetlingar (vantar) -	—	—46
Aubreida (täcke at lägga kläderna uti -	4	—
Summa	Rd. 53.	ß. 46

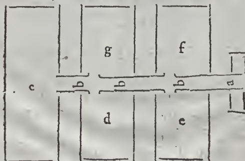
VIII.

Til Herr Cancellie-Rådet och Riddaren IHRE.

Stockholm d. 18 Sept. 1774.

Deras byggnader åro icke lika öfver hela landet. Efter beskrifningar skola de i norra delen af *Island* vara tämmeligen vackra

vackra, men i den delen jag hade tilfälle at se voro de ganska slåta, om jag undantager de stenhus, som för Stifs-Amtman på *Bessestedr*, Landt Physicus på *Seltiarnarnes* och Landtfogden på *Widoe*, på Konungens bekostnad, blifvit upsatte. På några ställen åro de byggde af driftimber, på andra af lava, nästan på samma sätt, som våra stengårdesgårdar, med mossa stoppat emellan, och en del stundom innanföre panelade med bräder. Taket år täckt med torf, och lägges den på spjälor, stundom på refben af hvalfiskar, som åro varagtigare, och åfven ansES dyrbarare än tråvärke, hvilka åter hvila på flere åsar, som ligga på längden. Våggarne äro ungefär 3 alnar höga, men ingången något lägre, och har huset hosstående grundritning *). *a* är dörren til en lång gång

*) Se Eg. Ol. p. 326.

bbb, ungefär en famn bred, som får ljus af några gluggar i taket, hvilka täckas med et tunn-band, hvaröfver man satt en hinna. I ändan på denne gång, är en kammare *c* där qvinfolken vistas under sine sysslors förrättande, och i samma rum ligger merendels husbonden med sin hustru. Detta rum är panelat, har golf och tak samt stundom små glas fenster, men ingen eldstad. På sidorne af gången äro fyra rum, 2 på hvardera sidan, af hvilka *d* nyttjas til kjök, *e* at äta uti, et til mjölkkammare *f*, samt et för tjenstfolket at ligga uti *g*; men i desse rum, är hvarken tak eller golf, äfven som de sällan äro panelade; och består fänstren af morion *(liknarbelgur)*, och ammium (*vatzbelgur*), el. de hinnor, som uti moderlifvet omgifva fostret, hvilka fastbindas på et tunneband, som sättes öfver öpningen i taket, och hvaröfver man åter vid stormväder, til deras förvarande, fäller ned en trälucka. Man har ej en gång i köket spis, utan lägges bränslet på gålfvet, emellan 3 stenar, och är för röken et fyrkantigt hål i taket.

Utom detta hus, hafva de en fiskbod *Skemma*, samt stundom en annan för si-

na

na kläder, och ej långt därifrån hus för sin boskap. I de sämre husen nyttja de til fenster, den hinnan som hos kreaturen ligger i kring magen och kallas (*Skæna*), och hvilken ej år så klar som *vats* eller *liknarbelgur*.

IX.

Til Fru S. CARLS.-N. *i Götheborg*.

Götheborg d. 20 Martii 1774.

Ehuru man ej kan hafva stor vållust af at tänka på Isländarenas mat-tilredning, aldra minst då man så nyligen hos Eder förtärt de läckraste kräsligheter, som de fyra verldenes delar framalstra, vill jag dock fullgjöra mitt löfte, och därom lämna beskrifning. Jag tycker mig se Eder stundom vämjas vid deras rätter, men anse dem ej därföre olycklige, at de icke krydda sin mat med långväga växter. De äro nögde med hvad naturen lemnat dem, äta sig mätte och må väl, då vi, under åtnjutandet af våra kräseligheter, bortskäm-

ſkämma vår maga, och äckla vid den ſundaſte ſpis.

Deras viſthus åro väl på få ſtällen i den ordning, at man där finner alt hvad jag har at anföra, men ſå måſte det dock med något däraf vara förſedt, då Iſländarens föda beſtår i följande.

Bröd flere ſorter, men mäſt bakat i ſurſkorpor ifrån *Kiöbenhavn*. Tilgången därpå är ej ſtor, ty det faller ſig något dyrt; måſte dock vara med vid bröllop och gåſtabud. I deſs ſtälle baka någre åt ſig ſjelfve bröd af rågmjöl, ſom åfven fås från *Kiöbenhavn*, och ſker det på följande ſätt. Mjölet röres ihop med ſyra til en deg, formeras ſedan til kakor af 2 qvarters bredd, och 3 tums tjocklek, ſom kokas i vatn eller vaſſla, hvarefter de torkas på en ſten eller jernplåt.

Mjöl af *fjällgräs* *) hvaraf en tunna ränſat och väl packat ſäljes til en riksdaler. Förſt ſköljes det, hvarefter några ſtraxt ſkära det ſönder i ſmulor, men merendels torkas det för elden eller i ſolen, lägges ſedan i en påſe för at bultas, hvarefter det å nyo ſtötes til mjöl.

Mjöl

*) Lichen Island.

Mjöl af *Kornſyra* *) på ſamma ſätt, ſamt af tvenne ſlags vildt korn *melur* **), ſom gnuggas ur, torkas och males ſönder.

Surt ſmör. Isländaren brukar ſällan färſkt eller ſaltat ſmör, utan låter han det ſurna. På detta ſätt conſerveras det i 20 år, ja längre, och hålles af Isländaren för hälſoſammare ſamt mera välſmakande än det hos oſs bruklige. Deſs äldre det blifver, deſs bättre anſe de det vara, och räknas 1 mark däraf ſå god, ſom 2 mark annat ſmör.

Striug, kokad vaſſla til den blifver tjock ſom ſur mjölk, hvilken förvaras til vintern.

Fiſk af allehanda ſlag, *ſoltorkad*, *vindtorkad*, *ſaltad* och *fruſen*, hvilken ſednare af några får företräder.

Kött, af boſkap, får och foglar, ſom inſaltas, rökes eller lägges i tunnor med ſyra på.

Miſoſt rätt god, men konſten at göra annan oſt god är förlorad; ifrån öſtra delen af

*) Polygonum diſtort.

**) 1. Arundo arenaria, 2 arundo foliorum lateribus convolutis.

af landet, fäljes den dock någorlunda väl tillagad.

Beina-ftriug, ben af bofkap, får eller torfk, kokas i vasfla til defs de blifvit upløfte, hvarefter det gäfer, och fpifas fedan med mjölk.

Skyr, fur mjölk af hvilken vasflan blifvit pråffad, förvaras i tunnor eller kar, och upblandas ibland med kråke och enebär, famt föt mjölk.

Syra, vasflan af mjölken äfven i tunnor, gäfer, och anfes ej god, förr ån den är års gammal.

Blanda, fom brukas för dricka. Det beftår af vatn med $\frac{1}{12}$ del fyra, fom om vintren upblandas med timjan eller kråkebärs faft.

Defsutom hvarjehanda örter, fom dels våxa vildt,*) dels planteras, äfven musflor,

F och

*) Följande utdrag af dem är gjordt utur *Egg. Ol.* refa.
Rumex acetofa, Isl. *Sura*
- - digynus, *Olafs Sura*
Taraxacum, *Atti-fifill.*

lor *) och fvampar **).

Islåndaren åter i allmänhet tre gångor om dagen, kl.VII, II, och IX. Morgon och áfton äta de gemenligen fkyr, fom ftun-
dom

Patientia, *Heimis-niole.*
Carex Lin. pinguicula, *Lifia-gras.* brukas för löpe.
Trifolium pratenfe flore albo.
Potentilla argentea, *Mura.*
Plantago maritima, Lin. foliis linearibus, *Kattar-tunga,*
Angelica archangelica, *Huônn*; *Ætte-budun.*
Lichen Islandicus, *Fialla-graus.*
- - - Lichenoides, *Klouungur*
- - Coraloides, *Kræda.*
- - - Niveus. *Mariu-gras.*
- - - Leprofus, *Geitna-fkof.*
Arundo Arenaria, *Melur.*
. . . foliorum lateribus convolutis.
Cochlearia. *Skarfa-kaal.*
Plantago anguftifolia, *Selgrefe.*
Epilobium tetragonum, *Purpura-blomftur.*
Polygonum diftort. *Kornfura.*
Sifymbrium Lin. *Kattar-balfam.*

*) Ventrofa craffa, *Kufkel*, *fkelkufkel.*
Domiporta, *Kudungur*, *kufungur*, *kongur.*
Mytulus, *Kråklingur.*
- - - Major, *Ada.*

**) Agaricus caulefcens, pileo albo, *Ætte-fvepr*
- - - fupra plano, *Ætte-fvepr*
- - - Subconvexo, *Reyde-kula.*
- - - en obekant art, *Bleikula.*

dom upblandas med kråke-eller enebär, samt sőt mjőlk därtil. På några ställen få de *fjällgrås* grőt, och *fjällgrås* välling, som jag kan főrsäkra åro rått smakliga *), *välli-drafli*, ystad mjőlk som kokas til den blifver rőd, *feidd-mjőlk*, sőt mjőlk starkt kokad. Til middagen består deras mat i torr fisk hvarpå de breda surt smőr, eller i färsk fisk, och medgifver så råd och lågenhet, få de litet brőd och oft til. Några berätta at de ej äta fisken főrr ån han ruttnat, hvilket kommer dåraf, at de tycka om, då han är litet ankommen; men annars äta de mycket fårsk fisk, dock ofta den så väl som annan mat utan salt.

Sőndagar, samt andetiden gifves dem kőttsoppa, kokad stundom med syra i stället főr vatn, och om vintren äta de rőkt kőtt

Deras vanliga dryck, är *mjőlk*, spenvarm, kall, kjärnad och kokt, stundom med, stundom utan vatn, men vid stranderna mäst *blanda* **) samt *sur-mjőlk*, som säljes utan

F 2 gråd-

*) Samling af äldre och nyare rőn i Landthushållningen. 2 Cap. pag. 804. it. Vetensk. Academ. handl. főr 1744. pag. 170.

**) Blanda kallas åfven i Vermelands *Elfdaln*

grädda, tunnan til 12 aln. eller $\frac{2}{5}$ riksdal. Specie, åfven fom en eller annan torde låta komma något dricka från *Kiöbenhavn*, famt några fjelfva låta brygga. Hos några af de förnämfte i landet, får man franfkt vin famt *caffé*, men *thée* dricker ftundom allmogen, hvartil de bruka bladen af *Holta-foleyg* *) och *Åru-pris* **).

Så lefver man i allmånhet i *Island*, men mer eller mindre välmåga, fõrorfakar håruti mer eller mindre indragning, få at då en välmående bonde äter kõtt, fmör och *hafkall* eller hvalfifk, nöja de fattigare fig med fifk, blanda, mjölk, fiällgröt och beinaftriung. Man kan således ej fäga, at de hafva brift på matvaror, dock har landet flere gångor med en tryckande hunger varit hemfökt, fom merendels kommit af Grõnländfke drif-ifen, hvilken då den kommer til myckenhet, hindrar hövåxten, och betager dem tilfälle at fifka.

At vi under varelfen i *Island*, ej hade nõdigt vidtaga det Isländfka lefnadsfättet, be-

deras vanliga drick, mjõlk blandad med vatn.

*) Dryas octopetala.

**) Veronica officinalis.

behöfver jag ej säga. Vi höllo til godo porter och goda viner i stället för blanda; och hade en fransysk kock fullt gjöra, at med feta stekar och sköna puddingar m.m. förnöja våra magar.

För at dock försöka all ting, utbodo vi oss en gång, då vi til middagen voro budne til Landt-Physicus BJARNE PAULSEN, det han ville låta tillaga måltiden aldeles som för Isländare. Den goda Svenska vanan, at börja med en sup, som var af rent odistileradt Danskt kornbränvin, följde vi äfven här, hvartil vi undfingo skorpor, ost, och surt smör. Mitt på bordet stod en tallrick med sönderskuren torr fisk, och bestodo de öfrige rätterne af en god fårstek, köttsoppa med syra, och et fat laxöringar, samt bakelse. Vi åto rått godt och väl, ehuru afgången ej blef stor på det sura smöret och torra fisken, hvilket vi ärsatte, med en större portion bröd, än vanligt för en Isländare bestås.

Men en så prägtig måltid kunde ej vara utan desert, som bestod af hvalfiskkött och *hafkall*. Det kokas, saltas el. vindtorkas, ser nästan ut som hårskt fläsk, och

ſmakar ſå frånt, at en liten bit däraf körde oſs från bordet innan vi ſjeſve tänckt. Jag förmodar ni redan tackar mig för god välfägnad, och önſkar ſlut på mitt bref.

X.

Til Herr Cancellie-Rådet och Riddaren Ihre.

Stockholm d. 6 Sept. 1774.

Hvad deras vanligaſte göromål beträffar, ſyſſelſätta de ſig nåſtan öfver alt med fiſke och boſkaps ſkötſel.

Vid ſtranderne äro manfolken vinter och ſommar ute på ſjön, och vid hemkomſten om qvällarne, ſedan de renſat och upſkurit fiſken, emottaga deras qvinfolk den, för at torka. Om vintern, måſte äfven manfolken ſköta boſkapen och ſpinna ull, då vädret är ſå elakt, at de ej kunna komma til ſjös, och om ſommaren, ſlå hö, ſkåra torf, ſkaffa hem brånſle, efterſöka får och gumſar, ſom gådt vilſe på fjällen, och ſyſſla med ſlagten; de valka

ka äfven vadmal. Därtil nyttjas urin, hvaraf man äfven vid kläders tvättande och bykande, betjenar sig i stället för såpa och aska. Manfolken bereda skinn och bruka dårvid, i stället för björkbark, *miad-urt**)- Utom det, sysselsätta sig några, med arbetande i guld och silfver **), och gå stundom långt nog i mechaniske arbeten.

Hårpå kan tjena til bevis, at en bonde för några år sedan gjorde en släda, i form af et skepp, hvarmed 3 a 4 personer, på slät mark om vintren, kunde segla, men då tvänne hans söner en söndag med denne slåda skulle fara hem ifrån kyrkan, seglade de i kull, och sönderbruto farkosten.

Väster på landet göra de kar, från tre til tolf tunnors storlek, af driftimber, hvilka efter storleken säljas til 4 a 6 riksdal.

Qvinfolken ansa fisken, sköta boskapen, handtera ullen och mjölken, sy, spinna samla ägg och dun. Då de om qvällarna arbeta vid ljus, hafva de, i stället för tim-

*) Spiræa ulmaria.

**) Jag såg i Island där tilvårkat filigrams arbete i silfver rått vackert; och ej illa stuckne signeten.

timglas, lampor, med vekar af *fiva* *) doppade i tran, til 4, 6, a 8 timar.

Annars är rätt artigt hvad deras sysslor beträffar, at *Bua-lagen*, efter hvilken de rätta sig, föreskrifver huru mycket bör göras om dagen, ehuru de nu mera svårligen därmed komma ut, fast det i densamma, får namn af *medalmans vårk*. En karl skall efter denna lag, på en dag, slå hö; 30 famnar i qvadrat på gödd, 40 på ogödd mark, eller skära 700 torf, 8 fot lång, fot bred **), När snön faller så högt, at den går under buken på hästen, hvilket kallas *quedsnio*, skall han dagligen skåtta undan för 100 får. En piga skall räfsa hö efter 3 karlar, eller väfva 5 alnar vadmal om dagen.

Deras lön däremot är årligen, för en dräng 4 rd. samt 12 alnar vadmal, och för en piga 2 rd. 5 alnar vadmal; och beftås dem efter samma lag, då de up ifrån landet skickas ned at fiska, ifrån den 25 September til den 14 Maji, 6 Lisp. smör och

18

*) Epilobium.

**) En Isländsk gammal aln var mindre än den nu brukliga.

18 Lisp torr fisk på man *), hvilket tyckes vara ansenligt, men är åfven det enda de hafva at förtåra. Då de däremot äro hemma vid husen och således kunna få mjölk m. m., bestås endast för en karl 5 mark torr fisk samt ¾ mark smör i veckan.

Som Isländarenas tide-räkning är inrättad, icke efter solens lopp, utan efter deras arbeten, så torde något därom bäst här kunna anföras. Ehuru de där, äfven som hos oss, hava fyra årstider, räkna de dock endast två, af hvilka sommaren begyns torsdagen för den 16 April, och vintren fredagen för den 18 October. På den ena, skötas deras sommar, och på den andra deras vinter-sysslor **). Desse tvenne års-tider, indelas sedan, åfven, som hos oss i

*) Kallas i bualagen *Laugfædi.*

**) Efter de underrättelser Are Frode lämnar oss, räknade fordom Isländarne, på et år fyra dagar på det fjerde hundrade, eller 364 dagar, ty efter Isländarnes räkning, som gjöra åtskilnad på *stort hundrad* och *smatt hundrad*, utmärker 120 det förra och 100 det sednare. Men som denne räkning ej länge kunde bära sig, gaf Thorsten Svartr det rådet, at de hvart sjunde år, om sommaren, skulle lägga til en hel vecka eller 7 dagar. Förslaget bifölls, men

i 12 månader, hvilka hafva de vanlige namnen, men i deras fagor åfven fom bland menigheten kallas 1 *Midsvetrar*, 2 *Föftugangs m*, 3 *Jafndægra m*, 4 *Sumar m*, 5 *Fardaga m*, 6 *Nóttleyfu m*, 7 *Midfumar m*, 8 *Heyanna m*, 9 *Adratta m*, 10 *Slaatrunar m*, 11 *Ridtidar m*, 12 *Skammdeigis m*, *).

Dygnen åter indelas icke i timar, utan hafva följande otta afdelningar. *Otta* kl. 3 om morgonen, *Midur morgon*, eller *Herdis rismal*, kl. 5, *Dagmal* kl. ½ 8, *Haadeye* kl. 11, *Noun* kl. 3, *Midur afton* kl. 6, *Nattmal* kl. 8, *Midnatt* kl. 12.

För at fe hvad tiden lider gifva de agtning få väl på folens fom ftjernornas gång, äfven fom ebb och flod därvid är dem et rättefnöre; men måft betjena de fig af konften, at på fingrarna uträkna defs lopp **). Uhr äro ganfka fållfynta, men timglas har nåftan hvar bonde.

Lagman Torkel Måne med andra, fom hade mera infigt, kommo öfverens, at året fkulle beftå af 365 dagar och hvart fjerde år fom var *laupår* af 366.

*) Ej fkåmdigs eller fkåmte månaden, fom Dalin 1. 229 tror, utan en månad fom har fkamfullt korta dagar.

**) Hårvid betjena de fig myeket af Bifkop

XI.

XI.

Til Herr Archiatern och Riddaren Båck.

Stockholm d. 1 Oct. 1776.

Min Herre begär underrättelse, om de i *Island* gängse sjukdomar; jag efterkommer gärna Eder åstundan, men borde sjelf vara Medicus, för at åtaga mig en så granlaga beskrifning.

Lycklig nog, at ej känna sjukdomar af egen årfarenhet, har jag ännu mindre genom läsning, i denna vettenskap, förskaffat mig någon kundskap, hoppas därföre at min ofullständighet, i berättelsen om dem, ursägtas.

Landets climat, och den där varande rena luften, bidrager ganska mycket til at göra Isländarena starka, churu deras föda och lef-

Jon. Arnesens Dactylismus ecclesiasticus eller fingra rym, *Kjöbenh*. 8. 1738.

lefnadsfätt, därvid torde lägga hinder i vägen. Således, få deras barn ej mera ån 1 a 3 dagar dia, och foftras de fedan med ko-mjölk, fom i hårda år blandas med mjöl och vatn. Detta påminner jag mig äfven hafva hördt fke hos Finnarne på några ftällen, men olika lefnadsart, kan göra en fak ohälfofam i *Island*, fom på annat ftälle är mindre farlig; och åfven utom detta, tycker jag mig med fkäl kunna påftå, at deras föda och lefnadsfätt ej ökar deras krafter. Man fer och fällan någon hinna öfver 50 a 60 år, och de fläfte få i deras bäfta ålder vidkännas nog fvåra och befvårliga krämpor *).

Befynnerligt år, at bland deras qvinfolk, hvilka där, äfven fom på andra ftällen merendels blifva åldre ån manfolken, de i fynnerhet komma til hög ålder, fom haft många barn **) och hvilka ej åro fällfynte, då de i allmänhet äro fruktfamme, få

*) Några gå dock til 80 år och dåröfver, och kände jag ibland dem i *Island*, Herr Bjarne Helgesen, Paftor i *Skard*, en vördig och lycklig ålder.

**) Egg. Ol. Refa.

så at man ofta nog finner dem som 12 til 15 gångor förökat verlden *).

Bland gångbara sjukdomar är skjörbjugg *Skyrbiugur* **) den allmännaste. Hos några visar den sig på samma sätt, som hos oss, men hos andra äro symptomerna förskräcklige, då den får namn af spetälska *liktraad*, hvilken dock ej kan jemnföras med den fordom i Orienten vanliga och hiskliga sjukdomen. Den visar sig här med svullnader, mäst i fötter och hufvud, men äfven stundom i de öfrige krops delar; huden blir gläntsande och blåaktig, hären falla bort, syn, smak, lukt och känsel taga af, ja ofta försvinna, knölar visa sig på armar, fötter och i ansigtet, andedrägten blir svår öch stinkande, samt en otrolig smärta kännes in uti benen, utslag öfver hela kroppen, och slutligen stora sår, som merendels följa dem i grafven. Här-

*) Bjarne Halldorson anför i sine handskrefne annaler, en bonde Gudmund Jonson på *Hualnæs*, nordan i *Island*, hvars hustru, i 21 barnsängar, framfödt 24 barn.

**) Den omtalas först i Isländske sagorne 1289, på norske flottan, då Konung Eric förde krig med Konungen af *Danmemark*.

Häremot bruka de blodrenande decocter, torra badj och våta, hvaruti eneträd blifvit kokadt, men måst mercurialia, hvarmed siukdomen kan håfvas i sin början. Den är ej smittsam, men går i arf, och kan såsom besynnerligt anmärkas, at stundom två generationer varit dårifrån frie, men hos den tredje visar den sig å nyo; är icke eller altid straxt dödande, utan uthårda månge dårmed 20 a 30 år.

Gickt eller *torrvärk* i händren, få de måste mans-personer som fiska, genom det de i kölden handtera den våta fisk-redskapen.

Rosen Isl. *aama* är ej sällsynt. De bruka dåremot *auamadknr* *), som lefvande bindes på, och fortfares dårmed, så snart den torkas, til dess sjukdomen är häfven.

Gulsot Isl. *Gnulsott*, bröstfebrar Isl. *kveffott*, Pleuresie Isl. *tak*, som stundom år smittsam, och då får namn af *landfarsott*, komma ofta af förkylningar.

Diarrhe, carcinoma infantum Isl. *krabbe*, *aatumein*, och mjältsjuka, äro ej sällsynte, och

*) Lumbricus terrestris.

och obstructio mensium mycket vanlig. Engelska sjukan har äfven på några ställen visat sig sednare åren, men veneriska sjukdomar ej förr än 1753 *)

Utom blodrenande örter **), på hvilka finnes nog tilgång, åro myckenheten af varma bad, så vål våta som torra, af ej liten nytta vid deras curer ***),

Apotheque jemte fyra hospitaler äro äfven för de fattigare och spetälske inrättade, hvaröfver en Landt Physicus ****) äger upsigten, som har sig Apothequaren til hjelp.

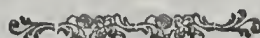
XII.

*) Man har om denna plågans hitkomst flere visor i landet, hvaråst *Reikiaviks* fabrique, kallas för fransos fabriquen, i anseende til den misstanka man hade på en klädes fabriqueur, at hafva hitbragt densamma.

**) Trifolium fibrinum, Sedum minus acre, Acetosa, Cochlearia, Patientia, Sisymbrium, finnas nästan öfver alt.

***) Utom blodrenande örter, brukas i landet: Ephrasia officinarum mot ögon sjukdomar, Ranunculus acris, såsom urindrifvande, Rhodiola, roten däraf sönderstött och blandad med smör, såsom et godt anodynum, Plantago mervia för bölder, kråkebärs vatn i Diarrhe och dysenteri.

****) *Bjarne Paulsen* var 1772 Medicus här,

XII.

Til Cancellie-Rådet och Riddaren IHRE.

Stockholm d. 3 Octob. 1774.

De fom bo vid ftranderne fyffelfätta fig måft med fifke hela året igenom, och de fom längre upp uti landet hafva fit hemvift, nedkomma för denna ordfak viffa tider.

Hvarje husbonde har fjelf, famt måfte äfven gifva fin dräng, få fnart de fara til fjös, fifkare kläder, fom göras af får eller kalf-fkinn, famt under beredningen vål fmörjas med tran; och beftå de af följande perfedlar. *Leifta braakur* böxor och ftrumpor i et, fom gå högt upp på lifvet, och ftarkt tilfnöras, *Stackur*, en vid tröja, fom vål tilfnöres vid halfen och midjan, *Taatiller*, tjockt valkade ftrumpor af ftyf ull, famt *Sjöfkor* af tjockt läder.

De-

och är dem famme, fom med Egg. Olaffen gifvit en phyficalifk befkrifning öfver landet.

Deras båtar åro i allmänhet ej ſtora; de flåſta båra, endaſt 1 a 4 perſoner, med hvilka de fiſka nära invid ſtranderne; men med de ſtörre, ſom äro för 10 a 16 perſoner, och hvilka med ſegel-äro förſedde, begifva de ſig ofta 4 a 8 mil ut på hafvet.

På desſa farkoſter är altid en förman, ſom kallas *Formann*. Han ſitter vid ſtyret, och lyda de öfrige, ſom kallas *Haaſeter*, hvad han befaller. Efter dess ordres ſamlas alla på utſatt tid vid båten, förſedde med fiſkref, metkrok, agn, hvartil de måſt taga musſlor, ſtundom kött af kreatur eller fogel, ſamt en knif.

Så ſnart båten utkommit från ſtranden, aftaga alla ſina hattar eller möſſor, utbedja ſig en lycklig fångſt, ſamt inneſluta ſig i Guds beſkydd, genom bön och en pſalm, ſom kallas *varar-ſaungur*, hvarefter de begifva ſig til ſjös. När de kommit til det ſtälle, hvar de vänta ſig den lyckligaſte fångſten, ſitta ſtåndigt 2:ne karlar vid årorne, på det båten af ſtröm eller väder ej må rubbas, och fiſkarenas refvar trasſlas. Fiſket fortſättes hela dagen, och får man dåraf ſå ymnigt, at båten ej vill bära mera, afſkäras hufvu-

den, fom jemte inelfvor kaftas i fjön, och hvarigenom de, utom det, at de med drygare laft komma hem, äfven dit locka infecter, fom åter til deffa ftällen narra mera fifk.

Vid hemkomften båres all fifken på landet, då den delas i flere lika lotter, af hvilka en tilfaller båtens ägare, ånfkönt han icke varit med til fjöfs, hvilken lott kallas *fkipleiga;* en lott får den, fom fört ftyret, en den fom haft feglet om hand, famt fedan en för hvarje fifkare. Denna lika lottning gäller om mindre fifk, men fkulle någon i båten vara nog lycklig, at draga upp en helge flundra, delas den äfven i flera delar, af hvilka fångaren uttager de tre bäfta,

Efter lottningen affkår hvar och en på fina fifkar hufvudet och uttager inelfvorne, famt fläcker honom på magfidan ända utåt, och borttager ryggbenen från nacken, til tredje leden nedan för naflen; hvarefter de, om vädret är fådant, at de följande dagen hoppas få torka den famma, lägga köttfidorne emot hvarannan; i vidrigt fall, låggas de affkurne ftycken i en hög, med fkinnfidan uppåt, hvilket Is-

län-

ländarena kalla at *lägga i kase.* Uptages den ej snart, tager fisken skada, dä den för lägre pris af Köpmännerna köpes, under namn af *kasad fisk.* Tillåter väderleken, läggas desse styeken följande dagen hvar för sig särskildt på stenar, eller äfven på stranden, då de af qvinfolken på ömse sidor våndas, til dess de blifva fullkomligen torra, hvilket kan draga ut fiorton dagar ja längre: och kallas den fisk, som blifvit således tillagad *flatfiskur.*

På några ställen, bruka de i stället för at torka fisken på stenar eller sanden, at sedan den blifvit upskuren, träda den up på stänger, som korsvis sättas uti et därtil upbygt hus, som i *Island* kallas *Hjallur*, och nästan ser ut som et hofslagare stall. Den fisk, som på detta sätt blifvit tillagad, kallas *hengi fiskur.*

Torsken utgjör deras mästa fångst, och har man af den flera slag, under namn af *Thyrsklingur, Upse, Isa, Langa, Keila* med flera. Utom dess finnas åtskilliga slags flundror, sill, lax, laxöringar, foreller m.m. om hvilka sednare det blifvit anmärkt, at då de genom floder och bäckar komma at nalkas de uti *Island* befintliga varma käl-

 lor

lor, hålla de sig gjerna i det ljumma vatnet, samt blifva däraf så fete, at de nåppeligen kunna åtas.

At så väl hafvet, som deras floder och insjöar öfverflöda på flera sorter fisk, behöfver jag ej säga, men vil endast här anföra hvalfisken *) af hvilken där flere

*) På det dock icke underrättelse må felas om de öfrige fiskar i Island, får jag utur Eggert Olaffens resa anföra följande.
Murræna unicolor, *aal.*
Conger, *Haf-aal.*
Salmo nobilis *Lax.*
Minor, *Lax-unge.*
Dorsonigro, *Rödbirtingur*, *Vafna Silungr.*
Squamis argenteis, *Aur-ride.*
Maculis rubris, *Låkia-Silungr.*
Lævis, pinnis maximis, *Reydur*, *Bleikia.*
Trutta argentea, *Sio-reidur.*
Salmonata & maculata, *Aur-ride.*
Fluviatilis, *Låkia-silungr.*
Longa fusca.
Ex albo testacea, *Brandkod.*
Raja dorso non aculeato, *Skata.*
Aculeata, *Gadda-Skata.*
Vulgaris & major, *Skata.*
Clavata, *Tindabickia.*
Gadus ore cirrato, *Thorskur*, *Thorsk*, *Stockfiskur.*
Minimus, *Smna-fiskur*, *Thyrsklingur.*

re flag infinna fig, fom de indela i tandlöfe, och med tånder förfedde hvalar.

Ore imberbi, *Upfe.*
Linea laterali nigra, *Ifa.*
Major, dorfo monopterygio, *Langa.*
Minor, *Keila.*
Plevronectes totus glaber, *Flydra, Heilagfifkur.*
Squamis afperis, *Kole, Lura,*
Maculis croceo rubris, *Karkole.*
Clupea lata quadruncialis, *Kopfild.*
Villofa foetens, *Lodna.*
Vulgaris maxima, *Sild, Haffild.*
Longa arenaria, *Sandfild.*
Longa tenuis argentea, *Traunu-Sild Strand-Sild.*
Linea laterali villofa, *Lodna.*
Cyclopterus, *Hrognkellfen.*
Lupus, *Steinbitr.*
Blennius, *Skeria-Steinbitr.*
Cyprinus pelagicus, *Karfe.*
Anarichas minor, *Hlyre, Steinbits broder.*
Cottus alepidotus, *Marhnutur.*
Corpore octogono, *Brodda-mus.*
Gafterofteus aculeatus, *Hornfile.*
Squalus achanthius, *Haafur.*
Denticulis pungentibus cute, *Haakall.*
Glaucus, *Haamer.*
Fosfula triangulari in dorfo, *Haamære.*
Cauda longiore quam corpus, *Haamus, Geirnyt.*
Maximus, *Ryner, Beinhaakall.*
Pinna ani nulla, *Haafur.*

De förra delas i *Skidisfiſkur* eller med ſlåt buk, och *Reydar-fiſkur*, eller med ſkrynklig buk. Af *ſkidis-fiſkur* är *ſlettbakr* ſtörſt, och har man fångat honom til 100 alnars längd, *hnufubakr* dårnåſt ſom år 70 a 80 alnar lång. Til *Reydar fiſkur* höra *ſteipe-reidur*, ſom af alla bekanta hvalfiſkar ſkall vara den ſtörſta, och går til 120 alnars längd, utom deſs *hraſu reydur* och *andarnefia*. Alla deſſa åtas ſåſom en den läckraſte ſpis, och jämnföras af Islåndarena, hvad ſmaken beträffar med oxe-kött *)

Hvalar ſom hafva tänder, indelas i ätteliga och oäteliga. Til de förra höra *hny-ſen*,

Delphinus minimus roſtro protracto *Hnydingr.*
Maximus pinna in dorſo, *Haa-hyrningur*, *Hofrungur.*
Corpore coniformi - - -, *Hundfiſkur*
Balæna dorſo impenni, *Slettbakr.*
Tubere pinniformi, *Hnufubakr.*
Ventre plicato, *Reydur.*
Maxima ventre plicato, *Steipe-Reidur.*
Media ventre plicato, *Hrafu-Reydur*, *Hrafna.*
Minima, roſtro acutiſſimo, *Andurnefia.*
Unicorn. marin, *Naahualur.*
et obekant ſlag, *Rodkammur.*

Egg. Ol. reſa pag. 541. 542.

sen, *hunydingur*, *hundfiskur*, *haahyrningur*, och til de sednare, som få namn af *Illhvele*, föras *rödkämmingur* och *naahvalur*, som gamla stadgar, och i synnerhet kyrko lagen förbjuder at äta. Isländarena tro i synnerhet den förra vara snål efter menisko kött, och afhålla sig därföre ifrån at fiska på de ställen, där den visat sig.

Af den andra sorten fångas väl ibland både med harpuner och nät; men på de större slagen våga icke Isländarena gerna at gå löst, emedan deras båtar äro nog små, och de dessutom med redskap därtil icke äro försedde. Ja de hafva för några slag sådan agtning, at de icke en gång våga nämna dem vid namn, när de äro til sjös, utan medföra i båten gödsel, svafvel, eneris och dylikt, för at skrämma dem bort. Stundom fångas dock af det aldra största slaget, på det sätt, at fisken vid högt vatn går nära landet, samt icke hinner ut så snart som vatnet sjunker undan, då de med lantsar och stenar döda honom. På detta sätt, fingo de året för vår ankomst i *Hafnefiorden* en ansenlig hval.

Til fisket kan äfven Själ-fångsten räknas, som här på flere ställen är lönande.

Man får af den fyra ſlag, *roſtungur*, *vade-ſelur*, *blaudu-ſelur* och *gran-ſelur*. Om vintren äro de fetaſt, och gifva ibland til 3 a 4 pund ſpåck, hvaraf hvarje pund kan gifva $3\frac{1}{3}$ kanna olja; men om ſommaren åro de ganſka magra. Köttet ätes, och ſäljes ſpäcket til 5 alnar pundet, ſamt ſkinnet efter vigten til 60 alnar pundet.

Islands läge gjör det ſåledes til et det fördelåktigſte fiſke-ſtälle, churu fångſten i ſednare tider anſenligen tagit af. Ordſaken år dels, at ſå många främmande ſkep årligen kommit för at fiſka i negden af *Island*, dels briſt på fiſkare, da folkmängden minſkats, och torde hända, ſtörſta felet ligger deruti, at landet präſſas genom Handels Compagniets monopolier.

Hade folket mera upmuntran, borde man vänta mera idoghet och flit ån nu, då de måſte lämna en *vætt* torrfiſk eller 5 Liſp. til compagniet för $\frac{5}{6}$ riksdaler, ſom dock i *Hamburg*, dit en ſtor del af Isländſke fångſten ſkickas, betalas med 5 riksdaler banco *).

Näſt

*) Denna oreda torde nu blifva afhulpen, ſedan Konungen tagit handeln ifrån compagniet.

Näst fisket, utgjör boskaps och får skötseln Isländarenas förnämsta näring.

Deras boskap är ej stor til våxten, men ganska fet och god. Den år ej, som några föregifva, öfver alt utan horn; rart år dock at finna dem dårmed.

Större delen af året, hafva de sin boskap hemma vid gården, men några hafva fåboställen, eller så kallade *Sätr* vid fjällen, dit de skicka dem öfver sommaren, til dess hö-anden är förbi; och medfölja til dess ansning en herde, som går med dem i vall, och två qvinfolk, som mjölka dem, gjöra ost och smör. Man finner äfven ofta på fjällen vilda stutar, som om hösten jagas hem; då hvar och en igenkänner sin af sit bomärke.

Deras föda år mäst hö, och råknas däraf på hvarje ko til vinter provision en stack, som består af 30 kapal ogödt eller 40 gödt hö *). I brist af foder få de på några ställen *Steenbitr*, en fisk, som jemte hufvud och ben af torsken,

G 5 bul-

*) En kapal år ungefär så mycket som 12 a 15 pund hö. Gödt kallas det som våxer på gödd mark.

bultas sönder, samt blandas med $\frac{1}{4}$ sönderhackadt hö. De äta detta gärna, och mjölka väl, men skall dock mjölken därigenom få någon bismak, så at man ej utan i nödfall brukar detta.

Deras kor mjölka i allmänhet twå kannor om dagen, men så finnas äfven de, som i dygnet mjölka 4 a 7 kannor, och anses den ko för lag-gill, som mjölkar 6 *pottur* på 24 timmar, och får en sådan ko, ej vara gall mera än 3 veckor för än hon kalfvar.

En nyfödd kalf får 8 a 14 dagar mjölk, hvarefter mjölken upblandas med vatn och hackat hö, och brukas omsider i stället för mjölken vassla dårtil.

Priset på kor lika som på hästarna, är 120 alnar, hvaraf 30 utgjöra 1 riksdal. Bättre hästar betalas dock stundom med 8 a 10 riksdaler; med dem hafva de mindre besvär. Några hålla väl rid-hästar inne på stall om vintren, men i allmänhet söka de sig sjelfva födan. Faller mycken snö, får man lof at skåtta den undan, och blir brist om föda på landet, söka de vid stranderne efter sjöväxter.

Men

Men af all bofkaps-fkötfel, är intet, hvilket så drifves i *Island*, som fåre-aflen. Den lätthet de hafva at föda dem, gjör at man anser deras fkötfel såsom både mindre befvärlig och koftfam; och träffar man ej fällan bönder som hafva 200 a 400 får. Innan fårpeften på 1750 talet, fåg man hjordar af 1000 a 1200 och därutöfver, hvilka tilhörde en enda man.

Huru vida det för landets hushållning vore bättre, at befordra ko-eller får-aflen vågar jag ej fäga, men som innebyggarena för det fednare tyckas vara mera hågade, vore väl om några författningar vidtogos, hvarigenom den fördelaktigare kunde drifvas.

Regeringen har äfven därpå varit betänkt, famt fkickade til den ändan en Svenfk Baron Hastfer, i flutet af 50 eller början på 60 talet til *Island*. Han gjorde äfven där åtfkilliga förbättringar, famt upfant och förfärdigade et flags pulfver emot får fjukdomar, som ännu brukas där, så väl som i *Dannemark* och *Norrige*, och omtaltes han i landet såsom en i denna hushålls gren ganfka kunnig man, med bäfta vilja, at hjelpa alla

ore-

oredor, men huru vida det rygte, som öfver alt i landet var gångse, äger grund, at handels compagniet sökte lägga hinder i vägen för deras undanrödjande, då de funno mera sin räkning vid fisket, vet jag ej; vist är, at föga eller intet, genom Baron HASTFERS anstalt, til landets nytta uträttades *).

Hvad deras får angår, äro de i några delar olika våra. Således hafva alla rätt uppstående öron, liten rumpa, och äro 4 a 5 hornade ej sällsynte **). På några ställen hafva de dem om vintren i hus, men på de flästa låta de dem sjelfva söka sig födan ute på marken.

Be-

*) Olyckan var at Baron HASTFER, tör hända på regeringens befalning, förde in det Spanska flaget i *Island*, ty det ville icke trifvas, och tror man at det äfven ditbragte får-pästen, hvaraf landet ännu har den drygaste känning.

**) Samma berättar äfven Herr Archiater von LINNE om fåren på *Öland* samt Abbe de GERMANES om *Corsica*. Det förtjänar väl de naturkunnogas underfökning, huru vida climat eller föda, på flera ställen, så allmänt kan förorsaka en, på andra orter, så ovanlig sak.

Besynnerligt är med dessa, som gerna i oväder krypa in i kulor, hvaraf i *Island* är ganska stor mängd, at då de vid starkt fallande snö ej hafva denna tilflykt, ställa de sig i en hop, med hufvuden in, neder åt marken, hvarigenom förekommes, at de ej så lätt insnögas, och ägaren därjemte har lättare at finna dem. Här kunna de ibland stå flera dagar, då man har exempel at hungren drifver dem at äta hvarandras ull, som valkas i magen til bollar, och förorsakar dem döden; men merendels upsökas de straxt och hjelpas *). Villa får finnas dock ej, som några föregifvit, utan hafva alla sin ägare, som nog på dem har räkning; och när de drifvas til fiällen, merendels äro under en herdes upsigt.

Deras föda är gräs och örter, och blifva de i synnerhet feta af Cochlearia, samt gifva då til et pund talg, och därut öfver. Til vinter provision räknas på 1 lamb, 1 kapall gödt, 2 ogödt hö. I hårda år få de dock så väl som den öfrige boskapen, hålla bultade torskben och dylikt til godo. Goda

*) Det samma berättar äfven Herr Capitain Ekeberg ske med de Hitländske fåren.

Goda får mjölka 2 ända til 6 *pottur* om dagen, och gör man så väl ost, som smör af deras mjölk, hvilken äfven då den kokas, är rätt smaklig.

Men den förnämsta inkomst de hafva af sina får, är ullen. Den afklippes ej som hos oss, utan sitter qvar til slutet af Maji månad, då den losnar af sig sjelf, samt på en gång afdrages och sitter som en fäll ihop, samt kallas *Ullafæt*. Kroppen är då redan täckt med ny ull, som är ganska kort och fin, och i godhet öfvergår den Svenska. Den växer småningom sommaren öfver, och emot hösten blifver den gröfre och sträfvare, samt glatt och gläntsande, nästan som kamelhår, dock knorlig, hvarigenom fåren vintren öfver väl stå emot kölden. Skulle en kall vår infalla, sedan ullen blifvit aftagen, sys vallmar om magen på de naknaste och svagaste.

Et laggildt får bör efter *bualagen* gifva til det minsta 4 marker ull, och är ej sällsynt, at få något däröfver *).

De-

*) Jag påminner mig då hafva sedt en gumse, som gifvit til sex marker ull årligen.

Deras ſpringe tid börjas i November månad, men ſom våren ſtundom kommer ſent, ſläppes ej baggarne förr än nyårstiden til fåren, ſom gå med foſtret 18, men mäſt 19 a 20 vickor. Gå baggar och får under ſpringe tiden tilſammans, faſtſys under magen på de förre et litet bräde, hvarigenom de hindras at i förtid ſpringa lamben. Man räknar på en 5 årig bagge, årligen 30 får, och på den ſom förſta året ſpringer 15, men den gamla *bua-lagen* ſom i allmänhet kräfver mera än nu fordras, utſätter 60 för den förra, och 20 för den ſednare.

At de få två lamb år ej rart, och händer ſtundom at de få tre, då de taga et af dem och lemna til et annat får, hvars lamb dödt. Åro de nyfödde lamben, ſå ſvaga, at de ej kunna följa modren, tagas de hem och matas med mjölk, hvartil en penna med en blött ſkinlapp nyttjas.

Priſet år efter landt taxan för 6 får, 2 til 4 år gamla, med lamb och ull, hößte tiden, fyra riksdaler; en 4 års gålld gumſe, betalas man emellan med 1 riksdaler, men hos köpmånnen endaſt med 5 mark eller $\frac{5}{6}$ riksdaler. När ſlagtade lamb ſäljas, betalar man i proportion af talgen, 2 alnar

för-

för hvarje mark; endast köttet, utom husvud, fötter, inelfvor, talg, skinn och ull, 20 alnar, och utsätter *bualagen* för 1 m. rökt fårkött ½ aln. Skinnen betalas efter vigten 30 fiskar för et halft pund *).

Getter finnas på några ställen, men ej til myckenhet, och tyckas de ej synnerligen villa trifvas på en skoglös ort. Svin hafva väl köpmännerne fört öfver ifrån *Kiöbenhavn*, men de berättades icke villa fort **)

Utom

*) I anseende til Climatet, undras med skäl, at Isländske får ej mera förskaffas til Sverige. Huru litet besvär har man icke med dem, då de Spanske däremot fordra så mycken ans, och snart vanslägtas? Herr Thorotti, en Isländare, som 3 år uppehållit sig i Upsala, och ej är mindre kunnig i Landets Oeconomie än Antiquiteter, har under händer en *efterrättelse om den Isländske fåre-nöt och häste-aflen, så vida de blifva födde ute på marken.*

**) Fordom har man dock i Island haft myc- ket svin-kreatur, men til äfventyrs torde man funnit dem besvärlige för betet, hvadan äfven så väl *Graagas* som *Jónsbogen* förbjuder at släppa dem på betesmarker. Se *Kristin retter*, p. 130.

Utom desſa djur, finnas i *Island* trenne ſlag hundar, *ſiar-hundar* al. *lumbar, dyr-hundar* och *dverg-hundar*, kattor tama och vilda, hvilka ſednare kallas *urdarkettir*, rottor, ſamt hvita och bruna råfvar, bland hvilka några åta gräs, och kallas *gras tofur*, til hvilkas utödande, Konungen utſatt et præmium af 1 riksdaler för 10 ſkinn, ſå ſnart de hos köpmännen blifvit ſålde. Folket emellan år äfven en öfverenskommelſe träffad, at den ſom förſtör et råfbo med hane, hona och ungar, får genom ſammanſkott af grannarne 1 riksdaler,

Renar hafva ej förr här varit, men efter Herr Stifts Amtman THODALS föranſtaltande, öfverſkickade köpman SÖRENSON från *Norrige* 1770 13 ſt. af hvilka genom vanſkötſel 10 dödde på vågen. De tre qvarblefne trifvas väl, och hade redan vid vår varelſe i *Island* kalfvat 3 gångor, och brifter dem ej föda, då landet öfverflödar på ren-måſe *).

H Efter

*) På det underrättelſe ej må ſaknas om de örter och gräs-ſlag ſom i Island växa följer den i Eg. Ol. reſa införde förtekning af Herr Koenig.

Monandria. Hippuris *vulgaris*. Callitriche *verna*. *autumnalis*,

Efter fisket och boskapsskötseln, torde ej vara utur vägen, at nämna några ord om

Diandria.
Veronica *officinalis.*
serpyllifolia.
Beccabunga.
Anagallis aquatica.
scutellata.
alpina.
fruticula.
marilandica.
Pingvicula *vulgaris.*
Antoxanthum *odoratum.*

Triandria.
Valeriana *officinalis.*
Scirpus *palustris.*
lacustris.
cæspitosus.
acicularis.
Scirpus *setaceus.*
Eriophorum *polystach.*
vaginatum.
alpinum.
Nardus *stricta.*
Phleum *pratense.*
nodosum.
alpinum.
Alopecurus *geniculatus.*
Agrostis *rubra.*
stolonifera.
capillaris.
canina.
pumila.
alba.
arundinacea.
Aria *cærulea.*
cæspitosa.
flexuosa.
montana.
subspicata.
alpina.
aqvatica.
Poa *pratensis.*
trivialis.
compressa.
annua.
angustifolia.
alpina.
maritima Hudsonis.
Cynosurus *cæruleus.*
Festuca *ovina.*
rubra.
elatior.
fluitans.
duriuscula.
Elymus *arenarius.*
caninus.
Bromus *cristatus.*
Arundo *Epigejos.*
Phragmites.
arenaria.
Triticum *repens.*

om fogleſångſten, ſom i *Island*, i ſynnerhet hvad ſjöfoglar beträffar, år betydande.

Montia *fontana.*
Koenigia *Islandica.*

Tetrandria.

Scabioſa *ſucciſa.*
Galium *paluſtre.*
Mollugo.
verum.
boreale.
Plantago *major.*
lanceolata.
maritima.
coronopus.
Alchemilla *vulgaris.*
alpina.
Potagometon *natans.*
marinum.
compreſſum.
lucidum.
criſpum.
pectinatum.
puſillum.
Sagina *procumbens.*
Sangviſorba *officinalis.*
Tillæa *aqvatica.*

Pentandria.

Myoſotis *ſcorpioides.*
Pulmonaria *maritima.*
Menyanthes *trifoliata.*
Gentiana *campeſtris.*
amarella.
nivalis.
ciliata.
qvinqvefolia.
Bavarica.
tenella.
Svertia *rotata.*
Azalea *procumbens.*
Hydrocotyle *vulgaris.*
Liguſticum *ſcoticum.*
Angelica *Archangelica.*
ſylveſtris.
Imperatoria *Oſtruthium.*
Carum *Carvi.*
Alſine *media.*
Parnaſſia *paluſtris.*
Statice *Armeria.*
Linum *catharticum.*
Droſera *rotundifolia.*
longifolia.
Sibbaldia *procumbens.*

Hexandria.

Anthericum *calyculatum.*
Juncus *effuſus.*
trifidus.
articulatus.
bulboſus.
bufonius.
biglumis.
triglumis.
piloſus.

De finnas til myckenhet vid allå ſtrander, men ſtörſta fångſten ſker dock på några få

campeſtris.
ſpicatus.
Rumex *digynus.*
acutus.
acetoſa.
acetocella.
Triglochin *paluſtre.*
maritimum.

Octandria.

Epilobium *anguſtifolium.*
latifolium.
montanum.
paluſtre.
alpinum.
tetragonum.
Vaccinium *Myrtillus.*
oxycoccus.
uliginoſum.
Erica *vulgaris.*
Polygonum *viviparum.*
Hydropiper.
amphibium.
aviculare.
perſicaria.
Paris *qvadrifolia.*

Decandria.

Andromeda *Hypnoides.*
Arbutus *uva Urſi.*
alpina.
Pyrola *rotundifolia.*
ſecunda.
Saxifraga *Cotyledon.*
ſtellaris.
nivalis.
punctata.
oppoſitifolia.
autumnalis.
aizoides.
bulbifera.
rivularis.
tridactylites.
cæſpitoſa.
Groenlandica.
hypnoides.
petræa.
Stellaria *biflora.*
ceraſtoides.
Arenaria *peploides.*
ſerpyllifolia.
ciliata.
Cucubalus *Behen.*
Silene *acaulis.*
Scleranthus *annuus.*
Sedum *rupeſtre.*
acre.
annuum.
villoſum.
Lychnis *floscuculi.*
alpina.
Ceraſtium *viſcoſum.*
vulgare.
alpinum.

så ställen, hvarest de hafva sina bo. Deras ägg nyttja Isländarena til egit behof, äf-
H 3 ven

latifolium.
Spergula *arvensis.*
nodosa.
Icosandria.
Spiræa *ulmaria.*
Sorbus *aucuparia.*
Rubus *saxatilis.*
Fragaria *vesca.*
Potentilla *verna.*
anserina.
aurea.
Geum *rivale.*
Comarum *palustre.*
Dryas *octopetala.*
Polyandria.
Papaver *nudicaule.*
radicatum.
Thalictrum *alpinum.*
Ranunculus *acris.*
hederaceus.
reptans.
aqvaticus.
lapponicus.
repens.
glacialis.
hyperboreus.
Caltha *palustris.*
Didynamia.
Thymus *serpyllum.*
Lamium *purpureum.*
Galeopsis *Ladanum.*
Tetrahit.
Prunella *officinalis.*
Bartsia *alpina.*
Rhinanthus *Crista galli.*
Euphrasia *officinalis.*
Pedicularis *sylvatica.*
flammea.
Limosella *aqvatica.*
Tetradynamia.
Draba *verna.*
muralis.
incana.
hirta.
Thlaspi *bursa pastoris.*
campestre.
Cochlearia *officinalis.*
Cardamine *pratensis.*
hirsuta.
petræa.
bellidifolia.
Sisymbrium *Islandicum.*
Arabis *alpina*
Bunias *Cakile.*
Monadelphia.
Geranium *sylvaticum.*
pratense.
montanum.
Diadelphia.
Polygala *vulgaris.*

ven som köttet af de flästa ätes; men med deras dun och fjädrar drifva de en fördelagtig handel.

Det

Lathyrus *pratensis.*
Vicia *cracca.*
Pisum *maritimum.*
Anthyllis *vulneraria.*
Trifolium *arvense.*
pratense.
repens.

Syngenesia.

Leontodon *Taraxacum.*
autumnale.
Hieracium *pilosella.*
auricula.
alpinum.
præmorsum.
Serratula *arvensis.*
Carduus *lanceolatus.*
Gnaphalium *alpinum.*
uliginosum.
sylvatico affine.
Erigeron *uniflorum.*
Senecio *vulgaris.*
Matricaria *inodora.*
Achillæa *Millefolium.*
Viola *canina.*
tricolor.
palustris.
Orchis *maculata.*
latifolia.
hyperborea.
Morio.
mascula.
Satyrium *viride.*
album.
nigrum.
Ophrys *Camtschatca.*

Monœcia.

Sparganium *natans.*
Carex *dioica.*
capitata.
pulicaris.
arenaria.
uliginosa.
leporina.
vulpina.
muricata.
loliacea.
canescens.
elongata.
flava.
pedata.
montana.
limosa.
pallescens.
capillaris.
Pseudocyperus.
acuta.
vesicaria.
hirta.
Betula *alba.*
nana.

Det vore nästan onödigt, at af dem uppnämna alla slag då jag tror nåppeligen nå-

Myriophyllum *spicatum*.
verticillatum.
Ceratophyllum *demers*.

Diœcia.

Salix *Myrsinites*.
arbuscula.
herbacea.
reticulata.
Myrtilloides.
glauca.
lanata.
lapponum.
arenaria.
fusca.
capræa.
pendandra.
Empetrum *nigrum*.
Juniperus *communis*.
Rhodiola *rosea*.

Polygamia.

Holcus *odoratus*.
Atriplex *laciniata*.
patula.

Cryptogamia.

Eqvisetum *sylvaticum*.
arvense.
limosum.
palustre.
fluviatile.
hyemale.

Osmunda *Lunaria*.
Acrostichum *ilvence*.
septentrionale.
Thelypteris.
Polypodium *Filix mas*.
Filix fœmina.
fragile.
vulgare.
fontanum.
Phegopteris.
Dryopteris.
Ophioglossum *vulgatum*.
Lycopodium *alpinum*.
clavatum.
annotinum.
Selago.
Selaginoides.
dubium.
Sphagnum *palustre*.
Splachnum *rubrum*.
vasculosum.
ampullaceum.
Bryoides.
Polytrichum *commune*.
urnigerum.
Fontinalis *antipyretica*.
minor.
Phascum *acaulon*.
Mnium *pellucidum*.
fontanum.

got ſtälle gifves, ſom dåraf har flere ſorter, och ſtörre myckenhet; jag vill dock bland

hygrometricum.
purpureum.
ſetaceum.
cirratum.
hornum.
crudum.
pyriforme.
polytrichoides.
ſerpyllifolium.
Brynum *apocarpum.*
ſtriatum.
pomiforme.
extinctorium.
ſubulatum.
rurale.
ſcoparium.
undulatum.
heteromallum.
hypnoides.
argenteum.
pulvinatum.
cæſpititium.
truncatulum.
Hypnum *taxifolium.*
denticulatum.
triquetrum.
filicinum.
proliferum.
parietinum.
prælongum.
criſta caſtrenſis.
abietinum.
cupreſſiforme.
aduncum.
ſcorpioides.
ſqvarroſum.
dendroides.
curtipendulum.
purum.
illecebrum.
cuſpidatum.
ſericeum.
velutinum.
Jungermannia *albicans.*
reſupinata.
complanata.
dilatata.
rupeſtris.
epiphylla.
pingvis.
furcata.
ciliaris.
bicuſpidata.
diſticha.
Marchantia *polymorpha.*
hemiſpærica.
tenella.
Targionia *hypophylla.*
Blaſia *puſilla.*
Riccia *Cryſtallina.*
glauca.
Anthoceros *punctatus.*

bland den mångd af villgjäſs, lommar, änder, m. flere, ſom här hafva ſit tilhåll, i ſynnerhet nämna ſvanen och äderfoglen.

 At

Lichen *geographicus.*
ſangvinarius.
fuſco-ater.
calcareus.
candelarius.
tartareus.
palleſcens.
ſubfuſcus.
ſaxatilis.
omphalodes.
olivaceus.
Fahlunenſis.
ſtygius.
phyſodes.
parietinus.
ſtellaris.
Islandicus.
nivalis.
farinaceus.
venoſus.
aphthoſus.
caninus.
ſacatus.
croceus.
deuſtus.
cocciferus.
pyxidatus.
gracilis.
furfuraceus.
fraxineus.
prunaſtris.
reſupinatus.
miniatus.
velleus.
puſtulatus.
polyphyllus.
digitatus.
cornutus.
deformis.
rangiferinus.
uncialis.
ſubulatus.
paſchalis.
fragilis.
lanatus.
pubeſcens.
chalybeiformis.
hirtus.
leproſus rubens tuberculis nigris.
gelidus.
trapeziformis.
nigreſcens.
reticulatus.
criticus.
ſulphureus.
defraudans.
Chara *vulgaris.*
hiſpida.
Tremella *Lichenoides.*

At ſvanen räknas bland flyttfoglar år bekant. Deras antal minſkar äfven anſenligen

verrucoſa.
hemiſphærica.
adnata.
Fucus *ſerratus.*
veſiculoſus.
divaricatus.
exciſus.
inflatus.
ceranoides.
ſpiralis.
canaliculatus.
diſtichus.
nodoſus.
ſiliqvoſus.
loreus.
aculeatus
Lycopodoides.
muſcoides.
Filum.
lanoſus.
faſtigiatus.
furcellatus.
palmatus.
digitatus.
eſculentus.
ſaccharinus.
ſangvineus.
ciliatus.
criſpus.
alatus.
dentatus.
rubens.
plumoſus.
cartilagineus.
ſpermophorus.
gigartinus.
confervoides.
plicatus.
albus.
corneus, virgatus dichotomus, ſetis æqvalibus.
fungularis.
clavatus.
coronopifolius.
Ulva *umbilicalis.*
inteſtinalis.
compreſſa.
latiſſima.
pruniformis.
Lactuca.
ſobolifera.
lanceolata.
Linza.
Conferva *littoralis.*
æruginoſa.
dichotoma.
ſcoparia.
cancellata.
polymorpha.
rupeſtris.
ægagropila.

ligen i landet mot vintren, dock har man aldrig brist dårpå, ty de flåste kullar qvarblifva ståndigt. Om våren ser man dem komma ofta til 100, och flere i skocken, och tros at en del begifva sig ännu längre åt norr, och endast kort tid här taga hårberge. Sommaren öfver hafva de sit tilhåll i insjöar, men när dessa mot vintren lägga sig, taga de kosan til hafsstranderne. Straxt om våren sökes efter deras ägg, som äro ganska stora, och anses för rätt smakliga, men i Augusti månad då de fälla fjädren, anställes efter dem jagt uti de insjöar, hvaräst de då vistas, och hvartil man inråttar hundar, som taga dem lefvande. Deras sång skall om kalla och mörka vinter nätter vara rätt vacker, men i September månad funno vi ej däruti någon behaglighet. En gammal svan smakar något af tran, och således ej väl, men en ung däremot, råknas med skäl ibland de bästa fogel-

corallina.	*æruginosa.*
barbata.	Peziza *lentifera.*
Byssus *cryptarum.*	*scutellata.*
Jolithos.	*cupularis.*
botryoides.	*zonalis.*
Agaricus *campanulatus.*	Clavaria *coralloides.*
fimetarius.	*muscoides.*
Boletus *bovinus.*	Lycoperdon *bovista.*
Elveta *atra.*	

fågelstckar. Den betalas innan fiädren blifvit fäld, ungefär lika som et ungt lamb.

Af åderfoglen draga de ännu mera nytta, anse honom äfven för en skatt, och hör man sällan, at förnuftige hushållare skjuta eller döda honom *).

Åderfoglen gör merendels sina bo på små öar ej långt från stranden, och stundom bygger äfven Isländaren bo åt dem nära vid sina hus, då de med mycken varsamhet handteras, samt blifva ganska tame. I början af Junii månad lägger den 4 a 6 ägg, men stundom händer, at man finner 10 a 16 i et bo, med twå hönor, som väl förlikas. Hela wårpe tiden varar 6 a 7 vickor, och värpa de gärna 3 gångor på särskilta ställen. På de twånne första borttages både ägg och dun, men i det sidsta sker det mera sparsamt. En gång i vickan besöka dock ägarena af platsen det samma.

När de komma til boet, uttaga de först hönan, plocka sedan därutur öfverflödiga dun samt ägg, och lägga henne åter tilbaka, hvarefter hon å nyo värper, samt förser si-
na

*) At på annars ägor skjuta åderfogel på ägg, anser Isl. lagen för tjufveri.

na ägg med nya dun. När hönan omsider blifvit så sköflad, at hon ej har mera at gifva, kommer hanen henne til hjelp, som med sina dun skyler äggen. Dess dun äro hvita, och kunna lätt igenkännas, samt få ligga qvar, til dess ungarne äro kläkte, hvilka med hönan efter en timas förlopp lemna boet, då det å nyo plundras.

De första 3 vickorna af ligge tiden, får man bästa dunen och mästa äggen, samt är i allmenhet anmärkt, at de i regn våder värpa mäst. Så länge hönan ligger på äggen, är altid hanen på vakt vid stranden, men så snart ungarna blifvit utkläkte, lemnar han dem. Hönan däremot, håller dem ännu hela tiden sällskap, och är rätt besynnerligt, at se huru hon straxt, sedan ungarne blifvit kläckte, för dem ut ur boet, samt går förut ned til stranden, dit de trippa efter; så snart de komma til vatnet tager hon dem på ryggen, och simmar et stycke ut, hvarefter hon dyker ned, och ungarne, som flyta på vatnet, få lof at hjelpa sig sjelfva. Därefter ser man dem sällan på landet, utan hålla de sig mäst på fugtiga skår, samt föda sig med insecter och hafs-växter.

Un-

Under hela ligge-tiden, kan man efter en höna få en half mark dun, hvaraf dock mera än hålften vidränsningen går bort. De delas i *Thang-duun* och *Grås-duun*, af hvilka de sidsta hållas för bäst, och rånsas på det sätt, at man spänner garn i små fyrkantiga rutor öfver et tunneband, hvarpå dunen lägges, och hvarefter man med en trädkil rör fram och tilbaka under botn, då det grofva faller igenom, men det fina stadnar qvar ofvanföre. De dun som plåckas af död åderfogel duga ej stort, ty de hafva til större delen förlorat sin spånstighet; man frågar ej eller stort efter dem i *Island*. De andra säljas rånsade til 45 fiskar marken, samt oransade til 16 fiskar, och utföras för compagniets räkning årligen, ungefär ränsade samt orånsade åderdun 1500 a 2000 skålpund, utom hvad til främmande kan lurendrägas *). 1750, sålde Isländska handels compagniet af denna vara för 3747 riksdaler, förutan det, som directe skickades til *Glückstad* **).

Af-

*) Köpmännerna få nåppeligen $\frac{1}{3}$ af de åderdun som föras ifrån Island. Studenter, Köpmans-betjenter och andra resande medtaga det mästa.

**) E. Philadelphi Oecon. Bal. pag. 92.

Af landtfoglar fånga de för födan måst snöripor, som finnas til otrolig myckenhet, samt falkar, som äro af 3 slag, och köpas af Konungens falkenerare, de hvita för 15, de mörkare för 10 samt de grå för 7 riksdaler stycket *)

XIII.

*) Följande förtekning på foglar som finnas i Island, är tagen utur Eg. Ol. resa, på det icke underrättelse derom må saknas.

Tringa, rostro brevi nigro, *Kieldu-Svin.*
rostro lævi.
natans inquieta, *Torfgrafvar-alpt.*
rostro nigro, basi rubra, pedibus coccineis, *Stelkur.*
Rubris, *Tildra.*
Cinereo fusca, *Selningur.*
Pectore rubro, *Raud-brystingr.*
Tota supra fusca, *Lækia dudra.*
Pelecanus Carbo, *Skarfen.*
Ater, capite cristato, *Topskarfr. Hraukur*
Variegatus, *Graaskarfr*, *Hnup-lungur.*
Niger, macula femorum candida, *Dila skarfr.*
Bassanus & piscator, *Hafsula.*
Columbus Minimus, *Skrofa.*
Minimus, *Peturs Kofa.*
Maximus, pectore albo, *Himbrynen.*
Cinereus pectore albo, *Lomen.*
Niger pedibus sanguineis, *Peturskofa.*
Pectore. ferrugineo.

XIII.

Til Herr Cancellie-Rådet och Riddaren IHRE.

Stockholm d. 18 Nov. 1774.

Isländska handeln har varit flere förändringar underkastad. Til 1400 seglade mast

Charadrius variegatus, pectore nigro, *Lo*, *Theylo*, *Heylo*.
- - - Macula nigro, *Loar-Thræll*.
- - Minimus collari nigro, *Sandlo*.
Anas rostro cylindrico, *Önd*.
Plumis mollissimis, *Ædar fugl*.
Collo nigricante,collari albo,*Helsfingen*
Fera, *Blaakollsönd*.
torquata multicolor, *Straumönd*, *Brimdufa*.
Cristata nigra, *Hrafn önd*.
Cauda acuta cuneiformi, *Haavella*.
Minima aculeata alarum nigra, *Ört*.
Crista gemina flava, *Sef-Ond*.
Cygnus, *Svan*.
Anser Vulgaris ferus, *braa-gaasen*.
Bassanus
Griseus ferus
- - Capite colloque nigris, *Hrota*.
Bassano congener.

mäſt Norrmån hit, och upköpte den fiſk ſom Isländarena ej med egne ſkepp för-

Pásſeres, *Tytlingar Skogartbroſtr.*
Turdus communis.
Alauda, *Thuſu-tytlingr.*
Fringilla remigibus albis, *Snio-tytlingur.*
Motacilla Oenanthe, *Steindepill.*
. . - pectore nigro, *Mariu-Erla.*
Fuſca cauda ſurgente, *Rindill, Muſarbroder.*
Hirundo, *Suala.*
Paſſer colore brunneo, *Audna-tytlingr.*
Alca arctica, *Præſt.*
Vulgaris, *Aalka.*
Sulco roſtri unico, *Drunneſa.*
Roſtro acuminato, *Langvige.*
Roſtro breviori, *Stuttneſia.*
Roſtri ſulcis octo, *Gerfugl.*
Alca torda.
Roſtri ſulcis quatuor, *Aalka.*
Alis minimis, *Gerfugl.*
Numenius, *Jadrekan.*
Major roſtro acuato, *Spoe,*
Minor, longiroſter, *Hroſa Gókr, Myreſkitr.*
Sterna, *Therna, Kriia.*
Capite ſupra nigro, *Therna.*
Fuſco alba, *Kioven*
Larus maximus, *Suart-bakur.*
Glaucus, *Maar.*

yttrade. Sedan hade Engelsmånnerna den enfamt til reformations tiden, då den föll i Tyfka händer, och drogo i fynnerhet Hamburgarena dåraf vinning. Men CHRISTIAN IV, fom i allmänhet arbetade på at uphjelpa Danfke handeln, flåpte ej eller *Island* ur ögnafigtet. Han förböd 1602 all handel för hanfeftåderne på *Island*, och updrog den åt *Kiöbenhavn*, *Malmö* med andra under Danfka Kronan då hörande ftäder; men Islåndfka compagniet i *Kiöbenhavn* kom dock ej i ordning förr än 1620, fe-

Canus, *Maar*.
Albus alis nigris, *Maar*.
Parafiticus, *Suart-bakur*.
Marimus *Ritr*, *Rytfa*, *Skegla*.
Albus medius & vulgaris, *Maar*, *Maffur*.
Variegatus, collo & pectore albis, *Malmuche*.
Tridactylus, *Maar*.
Fufcus, *Skumen*.
Ardea chrifta dependente, *Hegre*.
Procellaria major, *Filingen*.
Glacialis
Tetrao verficolor, *Riupa*.
Falco Chryfaetos, *Örn*.
Gentilis, *Falk*.
Corvus Corax, *Rafn*.
Hæmatopus, *Tialdur*.

ſedan Konungen å nyo 1619 förbudit hanſeſtäderne all handel här. Detta compagnie fortſattes til 1662, då det igenom en förordning blef uphäfvit, och hvartil ibland annat äfven var ordſak, at ſjöröfvare 1627 gjorde ſtor ſkada i landet, och bortförde mycket folk, ſom dock til ſtörre delen, af Konungen 9 år derefter blefvo utlöſte *). Detta förtröt honom högeligen, då compagniet åtagit ſig, jemte at med nödige varor förſe landet, äfven at freda det ſamma, och hvilket för compagniet hade den vårkan, at de ſom hade actier til 1000 riksdaler fingo 500, de til 200 riksdaler, intet tilbaka. Compagniet betalte för hvarje hamn viſst til Konungen, och för hvarje ſkepp til Stifts Amtman 1 riksdaler, ſamt därjemte viſst af Veſtmanna öarne til Konungens fatebur.

Sedan kom handeln i hvarje hamn hvart ſjette år på auction, och har et octro-

*) Redan 1579 hade Isländarena beſök af Engelſke Sjö-röfvare, 1613, 1614, 1615 och 1616 af Franſoſer, ſamt 1627 af Algierare och Fez-Marocaner, ſom upbrände och förſtörde hvad de icke kunde bortföra. Pontoppidan nämner äfven at Turkiſke Sjöröfvare 1687 beſökt Island, men det är ogrundat. Fin. Hiſt. Ecles. 3. 491.

trojerat handels compagnie, sedan 1734 å nyo hår haft monopolium, emot en årlig afgift til Konungen af 6000 riksdaler. Det hitskickar årligen 24 a 30 skepp, lastade med såd, bröd, vin, järn, timber m. m. och inlasta däremot vid 22 hamnar fisk, kött, smör, tran, hudar, ull och ullvaror, som det igenom vahrubyte blifver ägare af, efter en taxa 1702 utfärdad *). Huru vida compagniet på denna handel kan vinna eller ej, är svårt at säga, men at Isländaren förlorar är ovedersägeligit; ty Holländarena betala gerna öfver taxan, och skaffa utom dess båttre varor, än dem compagniet förfäljer. En följd häraf är, at oagtadt flere Holländske skepp, tid efter annan, för förbuden handel blifvit seqvesterade, Isländaren dock säljer en betydlig myckenhet fisk til dem, då de ej äro vålkomne hos compagniets betjenter, som väl kunna märka lurendrägeriet, af det lilla förråd, Isländaren sedan til dem har at aflåta.

En

*) 1776 den 30 Maji, har detta Compagnie blifvit uphäfvit, och en ny taxa utfärdad, efter hvilken handeln nu drifves för Kronans räkning, under Stats-Rådet Erichsens öfverinseende.

En marknad hålles här årligen vid *Hraundals retter*, då de som bo längre up i landet, emot smör, vallmar och får, byta sig til fisk och tran, m. m. Äfvenledes har man vid *Reikavik* en ylle fabrique, hvarest 20 a 30 arbetare sysselsättas; och finner man här och där i landet, hos böndren väfstolar, hvilken handtering dock kunde ökas.

Danskt mynt är i landet gängse, men penninge stocken kan ej stiga til många 1000 riksdaler. All råkning sker äfven ej i penningar, utan i *fiskar* och *alnar*. Af de förra svara 48 st, hvarje fisk a 2 marks vigt, emot en riksdaler, och utgjöra 24 alnar, äfven lika summa *). Man köper en häst til 150 fiskar, och en ägendom til 6000 alnar. 1 *vätt* gjör 5 lispund, 1 *færing* 10 marker. På 1 tunna räknas 136 *pottor*, och på 1 *kutur* fem. Alnen är lika med Hamburger aln, af hvilka tre utgöra en famn. Om Isländarenas gamla råkningssätt torde af följande något kunna slutas. Jag tager mig frihet öfver-

*) Efter öfverenskommelse råknas 30 aln. lika med en riksdaler, och gjör således en slags course.

sända det, då min tid är nog inskränkt, at därom nämna något fullständigare.

1 *Nagli* = 1 *Penning*
1 *Aln* = 10 *Penningar*
1 *Örtug* = 2 *alnær.*
Eyrir olika ifrån 12 til 3 men mäst 6 *alna eyrir* = 6 *alnar.*
Mörk = 48 *alnar.*
Stort hundrat = 120 *alnar.*
Smatthundrat = 100 *alnar.*
Mörk veginn = 6 *talinn.*

XIV.

Til Herr Cancellie-Rådet och Riddaren IHRE.

Stockholm d. 4 Decemb. 1774.

At våre förfäder ej föragtat vettenskaper och vitterhet, oagtadt de mäst genom mannamod och hjelte-bragder gjordt sig kände, vittnar forntidens historia. Deras Guda-lära, ehuru upblandad med fabler, var dock bragt i någon ordning; och deras

ras moral, fast ej den lyckligaste och båsta, dock bindande til flere dygder, som saknades hos de mera uplyste Greker och Romare. Deras kundskap i naturkunnigheten, var efter den tidens upträckter ej at föragta. Deras vidsträkta sjöresor, utan at då känna compasſens nytta, vitnar om större insigter uti Stjernkikare-konsten och Geographien, än man skulle förmoda. Läkare konsten och i synnerhet Chirurgien kunde ej annat än hos et stridbart folk värderas, ehuru jag tviflar, det någon nu skulle åstunda, at vid utvärtes skador nyttja de curer, som forntiden omtalar. Gåtor, sagor och skaldkonsten voro ämnen för deras snille, och huru mycket vårde man därupå satt, skönjes af flere exempel, hvaribland kan vara nog at anföra Egils loflång öfver Konung Eric Blodoxe i *Norrige*, hvarmed han friade sit lif, *) och Hjarne som säges blifvit Konung i *Dannemark*, för den grafskrift han författadt öfver Konung Frode.

Om man icke med full säkerhet kan bevisa at Oden fört runor med sig til Norden, är dock nästan ingen fråga underkastadt

*) Detta qvåde kallas *Hofudlausn*, och år tryckt uti Vormii Litteratura Runica.

ſtadt, huru vida de i 5 a 6 ſeculo voro bekante. Skrifkonſten var ſåledes kånd om ej fórr, viſt ſå ſnart ſom både hos Franker och Tyſkar, ty de fórre hade inga bokſtäfver fórr än de uti 6 år hundrat bórjade bruka latinſk ſkrift *), och de ſednare viſte ej däraf förr ån i CARL den ſtores tid **). Denne ſmak förde ſåledes våre Isländare med ſig, ifrån ſit gamla hemviſt til den ö, hvar de ſedan ſlogo néd ſina bopålar, och då den i deras fädernesbygd alt mer och mer tog af, under de många oroligheter norden flera hundrade år måſte vidkännas, bibehöll den ſig icke allenaſt i *Island*, hvaråſt de för ſå mycket buller ej voro utſatte, utan dref äfven deras egen ſäkerhet dem, at i ſynnerhet yrka den hiſtoriſka vetenſkapen, för at därigenom få veta ſina mägtige grannars företagande ſamt kunna taga ſäkra mått och ſteg emot dem, ſom luſade på at underkaſta deſſa nybyggare ſit välde.

För Chriſtna lärans införande i *Island*, hade de väl ej några ſkolar, eller publique-

*) ECKHARDT de Reb Franciæ Tom. 1. pag. 39.

**) Morhofii Polyhiſtor Tom. 1. Cap. 4

que ſtällen hvareſt ungdomen kunde njuta någon undervisning i bokliga konſter, men därföre vårdslöſades den icke, utan voro de beſynnerligen angelägne, at utom kropps vighet och ſtyrka, ſamt ſådane öfningar, ſom voro nyttiga för egit och medborgares förſvar, äfven förſkaffa dem inſigter i deras guda lära, hiſtorien och därneſt lagfarenheten, hvadan äfven ſagorne omtala dem, ſom häruti gjordt ſtora framſteg, och ſants redan vid Chriſtna religions antagande, en ſtor myckenhet lagkloke i landet *)

Under ſina täta ſjöreſor, hvarvid de icke kunde betjena ſig af compasſen (*Lejtarſtein*) ſom då ännu icke var upfunnen, uptäckte de ofta, då de ſjelfve kommo ifrån den koſa de ärnat, nya länder, ſom ſedan åter kommit i glömſka, och hvilka i et ſednare tidehvarf tros förſt vara påfundne. Således blef Björn Herjulfson, då han ämnade ſig til ſin fader på *Grönland*, af nordanväder drifven til et ſlätt och ſkogrikt land, hvarifrån han efter en lång och beſvärlig reſa, ſamt utan at fråga efter ſin nya upfinning, åndtligen til ſin fader återkom; och då han uti *Norrige*, dit han

I 5 efter

*) Gunlaug Ormſt. ſ. p. 49-52.

efter fadrens död ſig begaf, omtalte ſin reſa, upväcktes hos Leifr luſt at beſöka detta land. Han begaf ſig därföre til ſjöſs med 35 män, och hamnade vid et bergigt och med ſnö öfverhölgt land, där intet gräs var at ſe. Dårifrån fortſattes koſan til et ſlätt och ſkogvuxit land, hvilket han kallade *Markland*. Med nord oſt vind, begaf han ſig äfven härifrån, och anlände efter två dagar til en ö, ſom låg norr om faſta landet. Hår for han veſter in åt et ſund, hvareſt fartyget ſtrandade på grund af ebben, men han lät varpa det til lands, bygde ſig hus, och öfvervintrade där. Ingen froſt kändes hår, och öfver vintren rådnade allenaſt gräſet något litet. Dagarna voro mera jemnlånga ån på *Island*, och om kortaſte dagen, var ſolen uppe både vid frukoſt och midaftons tid. Vin och hvete växte vildt, hvarutaf han tog ſig anledning at kalla landet *Vinland*. Hårutaf kan man ſe, at han farit långt nog neder mot ſö[illegible] i *Amerika*. De drefvo äfven ſedan [illegible]nge handel med denne ortens innebyggare, ſom de kallade *Skrælingar*, men hvilken omſider ſå uphörde, at til och med landet och deſs namn kom i glömſka *). Skal-

*) Läs Sturlesson, Olof Tryggv. Saga och Torfæus de Vinlandia antiqva.

Skaldekonsten var äfven i flor; och berömmas i synnerhet en EGIL SKALLAGRIMSON, en KORMAK OGMUNDSSON och GLUM GEIRSON, en THORLEIF JARLA SKALD och EINAR HELGESON, en SIGHVATR THORDSON, GUNLAUG ORMSTUNGA och SKALLD RAFN *); men hvad skrifkonsten beträffar, var den ej i synnerligt bruk för än efter år 1000. Runorne voro dock förut i landet bekante, och efter all liknelse medbragte från norden, ehuru man ej har anledning at tro, det de, såsom hos oss, på stenar blifvit ristade, då inga blifvit fundne, som med sin ålder gå tilbaka til hedendoms tiden **). De ristades likväl på sköldar, stundom på tak och väggar, och anför *Laxdæla* sagan en OLOF på *Hjardarhult*, som låtit bygga et stort hus, uti hvilket på bjel-

Fin. Hist. Eccles. Tom. 1: p. 98. 99.

**) EGG. OLOFS. anför i sin resa pag 255. en sten ristad öfver *Kiartan*, som dog 1004, och pag. 256 en öfver *Semundr*, som tyckes vara ifrån 14 seculo, bägge vid samma vårk stuckne i koppar, men så unge och illa ristade, at de knapt förtjena at anmärkas. På samma ställe finnes äfven en illa ristad runaskrift, som föregifves vara trollrunor. I vår tid skrifver man ofta illa, utan at blifva hållen för någon trollkarl.

bjelkar och ſparrar mårkvärdiga fornſagor varit ſkrifne, åfven ſom THORKIL HAKE antecknat ſina egna bedrifter på ſin ſtol och ſång; och at de riſtades för chriſtendomen, viſar OLOF TRYGGVASSONS ſaga, hvaråſt en ODDNI, ſom var dumbe anföres, hvilken genom runor tecknade ſig vara kränkt, af IVAR, ſin faders gäſt.

Men med Chriſtna religionens antagande år 1000, fingo äfven vettenſkaperne et annat ſkick. Man antog ſtraxt de latinſke caractererne, då runorne, ej flera än 16 til antalet, voro otilräcklige. *Islands* förſte Biſkop JSLEIF, inrättade en ſkola i *Skallholt*, och ej långt därefter hade man redan 4 ſkolehus, hvaräſt ungdomen underviſtes i latinſka ſpråket och Theologien, ſamt några den Theoretiſke Philoſophiens delar, och förſkrefs 1120 en GISLE FINSON från *Gottland*, utaf JONAS ÖGMUNDSSON förſte Biſkopen i *Hoolum*, at föreſtå den där inrättade ſkolan. ARNGRIM JONSON anför i anledning håraf i ſin crymogæa pag. 108 en rätt nöjſam håndelſe, huru byggmäſtaren THORRODR, då han var i begrep at upföra Cathedral Kyrkan i *Hoolum*, få noga gifvit akt på ſkolepiltarnes lexor i grammatican, at han ſjelf fådt någon grun-

grund däruti, och anföres på samma ställe, at Biskopen, som var en lärd och nitisk man, en gång oförvarande kom öfver en djekne, som läste Ovidii Epistlar och Amores, hvilket han tog så illa, at han slog boken ur handen på honom. I en tid då man ej skulle förmoda stor kånnedom af latinska språket i vårt fäderneslaud, håmtades dock härifrån en, som hade nog insigter, at handleda ungdom vid latinske poeternes läsning. Men som detta oagtat vettenskaperne dock voro i sin linda, begåfvo de, som därutinnan åstundade at göra större framsteg, sig til främmande universiteter. Gissur Jsleifson studerade uti *Erfurt*, och flere reste såsom Saemundr Sigfusson til *Paris*, hvadan de kallades *Parisklärkar*. Månge som dock blifvit rätt namnkunnige studerade endast i *Island*, bland hvilka kan vara nog at såsom exempel anföra Are Frode *) och Snorre Sturleson, bägge *Islands* berömdaste scribenter. Ifrån Christna religionens antagande til

*) Resenius påstår väl i företalet til Gudm. Andr. lexicon, och Bussæus uti Are Frodes lefverne, at han gjordt Sæmundr Sigfusson följe på sina resor, och tre år studerat i *Cöln*, men denna tancka vederlägges i Fin. Hist. Eccl. 1. 193.

til 1264, då landet underkaſtades det Norrſka oket, kan man ſåledes med ſkäl ſäga, at *Island* var ibland de få ſtällen i Europa, och näſtan det enda i Norden; hvareſt vettenſkaperne dyrkades och upodlades, äfven ſom denne epoqve har at framviſa flere berömde män, än ſom ſedan hårifrån gjordt ſig namnkunnige. Om deras inſigt i Moralen, Verldskundſkapen, Phyſiqven och Aſtronomien ſamt at de äfven uti Theologien haft tåmmeligen ſtådad kundſkap, och dårjämte nyttjat patres, vittna ſagorne *); men i ſynnerhet hafva deras Poetiſka och Hiſtoriſka arbeten trotſat tiden, och det, ſedan ſig inſmygande mörker. Det ſkulle ej vara ſvårt at upräkna många ſkalder hvilke ſå väl i *Island*, ſom Svenſka, Danſka, Norrſka och Engelſka ſamt Orcadiſke hofven gjordt ſig bekante, då *ſkaldartal* ej nämner mindre ån 240 ſtycken, men det torde vara onödigt, at här anföra flere än de tre förnämſte, nemligen Snorre Surleson, ſom blef halshuggen 1241, uti ſit 63 år, på *Reikholt* i *Island*, Olafr

*) Fin. Hiſt. Eccl. Is. Tom. 1. 216.

**) Man har i allmänhet trodt, at Snorre Sturleson blifvit ſot död, men däruti felat.

Olafr Huitaskald fom dog 1259, och Sturla Thordson fom dog 1284, och hvilkas arbeten til någon del ftyckevis, få vål uti de tryckte fom otryckte fagor finnas införde *).

Utaf ånnu mera värde äro deras fagor, om hvilkas nytta och trovärdighet i Nordifka

Denne namnkunnige man föddes 1178, och kom genom fin flughet til få mycken magt, at han vifade fig vid deras ting omgifven af 800 man, och var därjemte få rik, at en förluft af 100 oxar fom han gjorde, anfågs för ringa. 1218 for han til *Norrige*, hvaråft Konung Håkan och Jarlen Skule öfverhopade honom med ynneft, och for han efter tvenne år adlad tilbaka, med löfte at bringa landet under Norfk lydnad, hvilket dock ej vårkftåltes. Han var dock i landet mycket betydande, beftridde flera gångor med ej mindre beröm ån myndighet lagmansfysflan i *Island*, men måfte omfider 1236, för fin bror Sighuatr flygta öfver til *Norrige*, då han tog den ifrån Konung Håkan affalne Jarlen Skules partie. Några berätta at Jarlen gifvit honom Grefvelig vårdighet, vifst år åtminftone at han med Jarlens tilftånd, oagtadt Kon. förbud refte tilbaka til *Island*, hvaråft han af fin egen måg Gissur Thorvaldsson låfom förrådare uti fit 63 år 1241 blef halshuggen.

*) Finnæi Hift. Eccl. Isl. tom. 1. p. 216.

diſka hiſtorien ſå mycket blifvit twiſtat. Då några anſedt dem ſåſom ſåker ja oryggelig grundval til våra förfäders hiſtoria, beſkyllas de åter af andra, at vara orimlige digter och hopſmidde oſanningar, ſådane ſom de ſju viſe måſtares, Riddar FINKES, FORTUNATI hiſtorier och andra käring ſagor. Så obilligt det ſednare är, ſå obetänkſamt är äfven at gå för långt i högaktning för dem; men då de med urſkilning brukas, äro de ſå mycket mera af en ofelbar nytta, ſom de äro näſtan den enda källa, utur hvilken vår forntids hiſtoria kan hämtas, och deſsutom til en del, med mycken granſkning och ſmak blifvit ſammanſkrefne. En ARE FRODES ſchedæ ſom efter 1122 blifvit författade, och bland gamla Isländſke handlingar ſom kommit i vår tids händer åro de äldſte *), En STURLESONS **) arbete, en GUNLAUG och ODDS med

*). Man har dårutaf följande edition. *Skallholt* 1688 8:vo, *Oxford* 1696 och 1716 8:vo utaf CHRISTOPH WORMIUS, men hvilken uplaga aldrig blef fullſtändig då företal och noter m. m. fela. *Kiöbenh.* 1733 4:to med latinſk öfverſättning och not. af ANDREAS BUSSÆUS.

**) Man har icke af denna bok någon rätt god uplaga, och år bland alla den båſt

med flere förlora aldrig sit vårde *), ty jag ser ingen ting som kan betaga dem samma trovårdighet, som man utan förbehåll lemnat en TACITUS och en LIVIUS. Hvilken vet icke, at de, hade säkre handledare vid utarbetandet af de historier, som i alla tider tjena til mönster, och har icke eller sådant för våre Isländske historie skrifvare felats. STURLESON nämner sjelf en ARE,

K en

som under titel af *Heyms kringla* utaf PERINGSCHÖLD 1715 Fol. voll. 2 i Stockholm med Svensk och Latinsk öfversättning utkom. Utom dess har man därutaf följande öfversättningar, som äro nog ifrån originalet skiljagtige. 1. *Kjöbenh.* 1594 8:o, på Danska af JON MÅRTENSEN. 2. 1606 *Rostock* på Latinsk Vers af HALVARD GUNNARSEN. 3. *Kjöpenh.* 1623 4:o på Danska af PETER CLAUSEN. 4. *Wisingsborg* 1670 Fol. på Svenska af JONAS RUGMAN. 5. 1685 på Tyska af CHRISTOPHER STEINKUHL, samt 6, 1757 *Kjöbenhaven* 4:o.

Nu är den i *Kjöbenhavn* under trycket, med Isländaren JON OLSONS öfversättning och noter, och har Prints FREDRIC skenkt 300 riksdaler til denna uplaga, som förmodeligen är den samma, hvilken lofvas i företalet til *Kristnis Saga.*

*) Som besynnerligt kan anmärkas, at åfven s. som de lämningar vi hafva af vårt gamla

en THJODOLFR, LANGFEDGA-tal och gamla visor, i hvilka deras beröm blifvit fungit, af hvilka han inhämtat fina berättelser. När man därjemte vet, huru angelägne Isländarena varit, at bibehålla minnet af fina förfäder, när man vet at deras angenämaste gjöra uti sällskaper och famqvåm varit, at uprepa dessa sagor och rim, samt at de förnämare, äfven som Grekerne, haft fine Anagnoster, når man af sammansåtningen ser, at författaren ej varit benägen at införa hvarken miraculeusa eller osäkra berättelser, så tyckes vara obilligt, at neka dem den trovärdighet de förtjena, och andra med lika egenskaper oklandrat erhålla.

Större delen af dessa hafva uti XI. XII. XIII och XIV Seclerne blifvit författade, och

språk, vida i ålder öfvergå dem, som Fransoser och Tyskar, ja de fläste Europeiska nationer kunna upvisa, så hafva vi äfven mycket äldre Historieskrifvare. ARE FRODE dog 1148, hvilkens arbeten vi til stor del äge; författaren til Dictionaire de la langue Romaine, försäkrar däremot i förtalet p. 42, que VILLE HARDOUIN est le premier historien Francois, que nous ayons, & qui finit en 1207 son histoire de la conquete de Constantinople par les Francois & les Venetiens.

och äro några genom trycket i allmenhetens händer. En upsats på dem som kommit til min kundskap, torde M. H. ej ogårna se, och ehuru de til en del kunna vara af mindre vårde, vittna de dock, så väl, om folkets vettgirighet som flit.

Adils f, a)
Adams Biskups f.
Adonius og Constantinus f.
Agatha helga f.
Agalandus Kongs Thattur og Jarmund sonar hans.
Agnars f.
Akurnesinga f.
Alafleks f.
Albans Vigvaldsonar f.
Alfe Kongs f. b).
Alexander og Lodviks f.
Alfheimar f.
Alexandri hin stores f.
Alldarhattur.
Alexander papa f.
Amuraths f.
Ambrosii Biskups f.
Amloda f.

a) Björners Nordiske Kämped. 1737.
b) Nord. Kämpedat.

Æmilii og Arnici ſ.
An boga ſueigis ſ. c).
Auna helga ſ.
Andra ſ.
Anundar Jarls ſona ſ.
Antonii S. ſ.
Apollonii Tyrii ſ.
Argenis ſ.
Arons hjorleiſſonar ſ.
Arna Biſkups ſ. Thorlakſonar.
Armans ſ.
Artus kongs og kappa hanus ſ.
Aſmundar huna kongs ſ.
Aſgrims thattur.
Aſmundar flagda gæſo.
Aſmundar ſebbaſoſtra.
Aſmundr kappabana ſ. d).
Augmundar Biſkups Paalſonar ſ.
Auguſtini ſ.
Authume Islendings ſ.
Aulkofra ſ. e).
Audunar Veſtfirdings ſ.
Asmundar og Asvidar ſ.
Aſmundar ſ. f).

Aſ-

c) Nord. Kämpad.

d) Af Joh. Peringschöld *Stockh.* 1722 Fol. med Svenſk och Latinſk öfverſättning.

e) *Holum* 1756.

f) Jämte Eigills s. med Svenſk och Latinſk

Asmundar Fornasonar s.
Asmundar og Triggva s.
Asmundar vikingsonar s.
Austfjarda Grims s.
Baubaru S. s.
Baudamanna s. g).
Barlams einsetumans s.
Bardamanna saga
Baardar Snæfellsaas s. h).
Bæring fagras s.
Bessa skaldtorva sonar s.
Bergliotar vænu s.
Berg finns bondasonar thattur.
Benedicts s.
Bertholds Robinsons s. i).
Biarg-bua Thattur
Bievus s.
Birgida s.
Bjarnar Jarnsidu s.
Bika s.
Bjarnars s. hyttdælakappa.
Blasius s.

öfversättning samt noter af Pet. Salan *Ups.* 1693 4:o. Dito *Ups.* 1697 fol., med Lat. öfvers. och Salani noter.

g) *Holm* 1756 4:to.

h) *Holm* 1756 4:to.

i) *Holm* 1756 8:vo.

Blomstur valla s.
Blaus og Victors s.
Blod-Egills s.
Boses s. k).
Bolla bollasonar s.
Borg fyrdinga s.
Borgmestare eventyri vallcudische.
Bodmodur og Grims s.
Bodvar Bjarkes s. l).
Bragda Olvers s.
Bretta Streinglekr
Brettamanna s.
Broddhelga edur Vopn firdinga s.
Bragda Mavusar s.
Brendanus s.
Brandkrossa Thattur.
Bravalle bardage m).
Catharina S. s.
Ceciliæ S. s.
Clarus s. Keysarasonar
Chrysostomi s.

Con-

k) Jämte Herauds s. med Sv. uttolkning och noter utgifv. af Verelius *Ups.* 1666 8:vo.

l) Nord. Kämpedater.

m) Utgifvit af Peringschöld, i dess Sagu-brott af nockerum fornkongum i Dana og Svia velldi, med Sv. öfversättn. *Stockh.* 1719 4:to.

Chryſtophori ſ.
Conrads Keiſara ſ.
Conſtantinus ſ.
Chriſtian Friis ſ.
Damuſta og Jonæ af Smolandum ſ.
Damaſceni ſ.
Dana Konunga ſagur.
Dinus dramblata ſ.
Dinus og Philomenæ ſ.
Dionyſii Biſkups ſ.
Dominici S ſ.
Drauma Jons Thattur
Droplaugar s. ſ.
Edvards kongs helga ſ.
Egil einhendta ſ. n)
Egil Starka ſ.
Egil Skallagrimſonar ſ. o)
Egil Hallſonar ſ.
Elinar einhentu og ſonar hennar.
Elis ſ.
Emerent S. ſ.
Erasmi ſ.
Erreks ſ.
Eric vidförla ſ.

n) *Upſ.* 1693 4:to jämte Asmundar ſaga, af PET. SALAN, med Sv. och Lat. öfverſ. It. *Upſ.* 1697 fol.
o) På Danſka tryckt i *Kiöbenh.* 8:vo.

Eric Rauda ſ.
Erics Jonas ſ.
Eric og Artus ſ.
Eruefts ſ.
Eſopuſar ſ.
Eyrbyggia ed. Thorueſinga ſ.
Eynar Skaalaglams ſ.
Eyolfr ſ.
Falentins og Urſins ſ.
Ferakuts ſ.
Fertrams og Plato ſ.
Færeyinga ſ.
Floris kongs og ſona hanns ſ.
Floris og Leo ſ.
Floris Kongs og Blankin ſ.
Floventz ſ.
Finboga rama ſ.
Filpo ſ.
Flijots hlidinga ſ.
Fortunatus ſ.
Foſtbrædra ſ. ed. Thorgeirs og Thormodar ſ.
Frithiof Frækna ſ. p).
Framars ſ.
Froda Thattur.
Gabons ſ.
Geyralls Jarls ſ.
Geirbinni ſögu thattur
Geimundar Heljar ſkins ſ.

Ger-

p) Nord. Kämpedater.

Gervafii S. ſ.
Gefts Baardarſonar ſ. q)
Geipla.
Geyrstada Alfs ſ.
Gargans höfud ſ.
Gallmeys ſ.
Gauthreks ſ. r).
Giafa Refs ſ.
Gibbeons ſ.
Gisſur Biſkups ſ.
Gisſur Jarls ſ.
Gisſla Surſonar ſ. s).
Gjolfs Offa ſ.
Giralds ſ. og ſona hanns.
Gotlændinga ſ. t).
Godfreys ſ.
Gregorii papa ſ.
Grettla u).

q) *Holum* 1756 4:to.
r) Gauthreks och Rolfs ſaga med Sv. öfverſ. och not. af OL. VERELIUS, ſamt politiſka anmärkningar af JOH. SCHEFFERUS *Upſ.* 1664, 8:vo, med appendix af några decades runſtenar, och en förteckning af WERELIUS på de märkligaſte orden.
s) *Holum* 1756 8:vo.
t) *Stockh.* 1687 fol. af HADORPH med Sv. verſ. efter Gotlands lagen.
u) *Holum* 1756. En ny uplaga år under arbete, med öfverſättning af GUDMUND PETTERSON.

Grim Lodin kinns ſ. x)
Grims Skelbana ſ.
Grims Fraega ſ.
Grishilldar ſ.
Groenlands ſ. y)
Gullrefs ſ.
Gullkars ſ.
Gullauſu thordar ſ.
Gullthooris ſ.
Guimars ſ.
Gudmundar dyra ſ.
Gudmundar rika ſ.
Gudmundar Biſkups goda ſ.
Gunnar Thidranda banes ſ.
Gunnar kelldu gnups ſiul ſ.
Gunlaug Ormstungu ſ. og Skald Rafnis ſ. z)
Guſtaf Landcrons ſ. a).
Haareks quenſamma ſ.

Haa-

x) Jämte Ketil hångs och Orvar Odds ſagor med Olof Gudmunds. Lat. öfverſättning *Upſala* 1697. fol.

y) *Skallholt* 1688 4:to It. på Danſka af Lussæus. *Köp.* 1732 8:vo.

z) *Köpenh.* 1775 4:to med Ericsons Latinſke öfverſätn. och noter. App. de expoſitione infantum t. de Linguæ Septentrional. appellat. Danica.

a) Öfverſatt ifrån Svenſkan och tryckt i *Hoolum* 1756 8:vo.

Haavarda Isfyrdings s. b).
Hakonar Norræna s.
Hakonar gamla s.
Hakonar herthabreiths s. c).
Haakonar Haarekſonar s.
Hakonar Jarls rika s.
Hakonar goda Adalſteins foſtra d).
Hakonar Audfjars s.
Halfdanar Brönufoſtra s. e)
Halfdanar Eystenſonar s. f),
Halfdanar Suarta g)
Haralldar huaedrabana h).
Haureks kinbitnt s.
Hanefroi og Hindrics s.
Haraldar Keſu ſona s.
Hallbjarnar halftrolls s.
Halldors ſnorra ſonar s.
Haukdæla s.
Haralldar Suarta s.
Haralldar Grænſka s.
Haralldar hildetannar s.

Ha-

b) *Holum* 1756.
c) Heyms kringla.
d) Heijms kringla.
e) Nord. Kämpedat.
f) Nord. Kämpedat.
g) Heims kringla. it. på Lat. af THORAR. ERICS. *Köpenh.* 1658.

Haralldar Sigurds s.
Haralldar Hårfagra s. h)
Hallfrædar Vandræda Skallds s.
Halfs og Halfs recka s. i).
Haraldar hringbana s.
Haraldar harthratha s. k).
Hallvards s.
Haralldar Graafelds s. l).
Hænsna Thoris s.
Hedins s. m).
Hognes s. m)
Hervarar s. n)
Helga Thorissonar Thattur
Herauds s. o),
Helga Frækna s.
Heydarviga s.

He-

h) Heims kringla.

i) Nord. Kåmped.

k) Heims kringla.

l) Heims kringla.

m) *Ups.* 1697 fol. med Ol. Gudm. Lat. öfvers.

n) *Ups.* 1672 fol. med Sv. öfvers. och not. af Ol. Verelius. It. ei. auctarium notarum in Hervarar saga Ol. Rudbeckio inscriptum 1674 fol. Härmed följer Vereli diss. de fanin.

o) *Ups.* 1666 8:vo med Sv. öfvers. och not. af Verelius.

Hemings s.
Helga og Ulfsilla s.
Heydriks Kongs og hanns Ættmanna s.
Healmthoris s.
Hectors s. og Kappa hanns s.
Hinrics falsara s.
Hinrics Jarls s.
Hermans og Jarlmans s.
Hjeronymi s.
Hinric kæsara s.
Hjalmters och Olvers p).
Hjalmars Hugarstora s.
Hjalmars och Ramers s. q)
Hliebardins s.
Höllöfteinar s.
Holmverja ed. Horde Grimkills s. al. Hardar s. r).
Horgdæla s.
Holmgaungu Bessa s.
Hormodar s.
Holtamanna s.

Hrig-

p) *Stockholm* 1720 4:o jämte Ólvers saga med Sv. öfvers. af PERINGSKÖLD.

q) 1690 af HALLPAP i *Upsala*, med tvänne titel-blad, som gifvit anledning at tro tvänne uplagor däraf. It. af PERINGSKÖLD in fol. med Lat. och Svensk öfversättn. it. i HICKESII Th. p. 111.

r) *Holum* 1756 8:vo.

Hriggiarstycke.
Hrings og Triggva ſ.
Hraunguids ſ.
Hrafns a Hrafns-egri ſ.
Hrafn Sveinbiarna ſonar ſ.
Hrafn-kells goda ſ.
Hroa hin Spaka ſ.
Hreidars heimſka ſ.
Hromundar Gripſonar ſ. s)
Hrolfs Skugga fivls ſ.
Hrolfkrakes ſ. t)
Hrolfs Gauthrekſonar ſ.
Huga Skaplers ſ.
Hugo Capetus ſ. Kong i Francarike.
Hungurvaka.
Jarlmans ſ.
Jarmeriks ſ.
Illuga grydar Foſtres ſ. u).
Illuga tagl darbana ſ.
Illuga eldhus goda ſ.
Illuga ſurtsbana ſ.
Illuga kerlingar fivls ſ.
Inguars Danſka ſ.

In-

s) Nord. Kämped.

t) Nord. Kämped. It. Torfæus på Lat. *Köp.* 1705 8:vo.

u) *Upſ.* 1695 4:to med Gudm. Ol. Svenſk öfverſ.

Inguars vidförla x).
Inglinga ſ. y)
Jokuls buaſonar ſ. z).
Jons ſ. leikſueins.
Jons ſ. Gudspialla manns.
Jons ſ. Baptiſta.
Jomsvikinga ſ.
Jons Biſk. Helga ſ.
Jons Biſk. Araſonar ſ.
Jons Svipdagsſonar ſ.
Jothunheima ſ.
Johannes Einſetumans ſ.
Jons Kongs ſ.
Isaaks Abota ſ.
Isleifs Thattur a).
Ivents ſ.
Iugurthæ ſ.
Karlemagnuſar ſ.
Karle hin veſala ſ.
Kættil hångs ſ. b).
Kars og katlu ſ.

Kaa-

x) *Stockholm* 1762 4:to med Svenſk öfverſ. och not. af Brocman.
y) Hejms Kringla.
z) *Holum* 1756 4:to.
a) Jämte Kriſtnis ſaga i *Köp.* med Lat. öfverſ. 1773 8:vo.
b) *Upſ.* 1697 fol. med Ol. Gudmundi Lat. öfverſ. under Rudbecks upſigt.

Kaara Kaarasonar s.
Kaara hringsonar s.
Krialax Grikia Kongs s.
Kialnesinga ed. bua hunds s c).
Knytlinga s. d),
Kormaks s.
Konrad Keysarasonar s.
Konunga s. e)
Krembres og Augis k. k. sag.
Kroka Refs s. f).
Kross s. Megri.
Kross s. Minni
Kristnis s. g).
Laurentii Bisk. s.
Lais s.
Lazari og systra hanns s.
Landresar s.
Laxdæla s. h).

Lau-

c) *Holum* 1756 8:vo.

d) Tryckt i *Kiöbenhamn* med Lat. öfversättn. utan not, och utan titel då tryckn. vid 130 Cap. med 268 sidan uphörde.

e) Se uplagorne deraf pag 144.

f) *Holum* 1756 8:vo.

g) *Skallholt* 1688 4:to It. *Köp.* 1773 8:vo med Lat. öfvers. jämte en afhandling de Berserkis, it. de centenario argenti,

h) En uplaga håraf med Lat. öfvers. af Ol. Olofsen är i Island under händer.

Ljosvetninga ſ.
Landnama bok i).
Magnus hins goda ſ. k).
Magnus Kongs Erlingſonar ſ. l).
Mariæ ſ.
Martini Biſk. ſ.
Maſniſſæ ſ.
Maukaſtela ſ.
Maurs helga ſ.
Magnuſar Kongs Berfætta. m)
Magnuſar Kongs Blindu og Harallds Kongs Gylla n).
Margareta ſ.
Markolfs ſ.
Magelonu ſ.
Magnus lagabætirs ſ.
Mirmantz ſ.
Möttuls ſ.
Maabels ſterku ſ.
Magnus Orkneija Jarls ſ.
Midfiardar ſkeggia ſ.

i) *Skallholt* 1688 4:to. it. med Lat. öfverſ. af JON. FINSEN *Köp.* 1774 4:to.

k) Hejms Kringla.

l) Hejms Kringla.

m) Hejms Kringla.

n) Hejms Kringla.

Melusinu s.
Modars s.
Nicolaasur leykara s.
Nicolaasur hins Helga s.
Nitida Frægu s.
Norna Gests s. o)
Niardvikinga s.
Nials thorgeirsonar s. p).
Niflunga s. q).
Octavianus s.
Odds ófeigsonar s.
Olafs Saga helga r).
Olkofra thattur
Ölvers s. s).
Orkneyinga s. t).
Orm storolffona s.

Olafs

o) Kämpedater.

p) Af Ol. Olofs. *Kiöbenh.* 1772 4:to.

q) *Stockh.* 1715 fol. jämte Wilkina saga med Sv. och Lat. öfvers. af Peringschöld.

r) Hejms kringla. it. på gamla Svenska rim öfversatt och utgifven af Hadorph *Stockholm* 1676 8:vo. och har Rehnhjelm däröfver författadt en sträng critique införd i Nettelblads B. S. P. III p. 324-333.

s) *Stockh* 1720 4:to jämte Hjalmters saga af Peringsköld.

t) På Lat. af Torfæus fol. *Köp.* 1697.

Olafs hartha Svenſka ſ.
Orvar odds ſ. u).
Olaf Tryggvaſonar ſ. x).
Oſimas Munks ſ.
Osvalds ſ.
Otuels thattur.
Ormars ſ.
Onundar trefots ſ.
Onundar Frida ſ.
Olveſinga ſ.
Olafs digurbeins ſ.
Olgeirs danſka ſ.
Oſkupars ſ.
Orms Bareyaſkallds ſ.
Olafs lidmanna Konungs ſ.
Olvis ſ.
Odds ſ.
Parcevalds ſ.
Partalopa ſ.

u)? *Upſ.* 1697 fol. med OLOF GUDMUNDSENS Lat. öfverſättning.

x) *Skallholt* 1 del. 1689 4:to 2 del. *Skallholt* 1690 4:to. It. *Stockholm* 1690 4:to på Drotn. CHRISTINAS befallning och bekoſtnad af REHNHJELM med Svenſk och Lat. öfverſ. ſamt noter. it. et ſtycke af Kon. OL. TRYGGIASONS ſ. hvilken ODDUR MUNK på gammal Göthiſka ſkrifvit af et gammalt pergament Mſſ. *Upſ.* 1665 8:vo utan verſion med korta noter. It. Heims Kringla.

Paals Bisk. i Skalholti s.
Pantalons s.
Perusar Hertuga s.
Petrs s. postula.
Philippi s.
Pontusar s.
Postula sögur 12 *st.*
Rafn og Gudlaugs s.
Rafns Sveinbjarnas s.
Rafns Rutfyrdings s.
Rafns Snaga.
Ragnar Lodbroks s. y)
Randulfs og Sona hanns s.
Reif steisonar s.
Reykdala s.
Remundar s.
Rimbeigla.
Reynallds og Rosu rimur
Rockhelga s.
S. af Ragnarsonum Lodbrokar og theirra ættum.
Rodberts thattur.
Romferla s.
Samsonar fagra s.

Sæ-

y) Nord. Kâmpad.
z) Nord. kâmped.

Sæmundar og Gudmundar orms sona ſ.
Sauda fells reiden.
Saulus og Nicanors ſ.
Samsonar fagra ſ. a).
Samsonar Svarta ſ.
Sebaſtiani ſ. helga
Setzeliu vænu ſ.
Sigurdar ſyrs ſ.
Sigurgards og Valbrands ſuekara ſ.
Sigurdar Turnara ſ.
Sigurdar Orms i auga ſ.
Sigurdar Jorſalafara ſ. b).
Sigurdar Ulfsonar ſ.
Sigurdar Skalds ſ.
Sigurdar foſnifsbana ed. Volſunga ſ.
Sigurdar hrings ſ.
Sigurdar Frækna ſ.
Sigurdar thogla ſ.
Sigurdar fots ſ.
Sigmundar Breſtis ſonar ſ.
Sio ſofenda ſ.
Sio viſu meiſtara ſ.
Sigurdar Yngua og Eyſtein Haraldſs. ſ. c).

 Six.

a) Nord. Kámped.
b) Heims kringla.
c) Heims kringla.

Sixti Påfua ſ.
Stiórnu odda draumur.
Skálds helga ſ.
Skald odds ſ.
Skjóldunga ſ.
Snóglu halla ſ.
Sorla ſterka ſ. d).
Slifa hroa.
Spéſſa thattur.
Stephans Piislar votts ſ.
Sturlaug Starfsames ſ. e).
Sturlunga ſ.
Stirbiarnar Suia kappa ſ.
Stufs thattur kattaſonar.
Sueins Mukſonar rimur.
Sueins kongs Ulfsonar ſ. og Sona hanns.
Surts ſ.
Suerris ſ.
Suarfdæla ed. Vallna Liots ſ.
Sylveſtri Påfua ſ.
Toms Cantara biſkups ſ.
Trojamanna ſ.
Tyrus og Sidons ſ.
Triſtrams og Isods ſ.
Teodils ſ.
Toka Tokaſons æfintyr.

Tor-

d) Nord. Kämped.
e) *Upſ.* 1694 4:to med Ol. Gudm. Sv. öfverſ.

Torfeinars ſ.
Tyrkia ſ.
Ulf ſprakaleggs. ſ.
Ulf uggaſonar ſ.
Ulfar ſterka ſ
Upprunne Noregs kunga f).
Uppreſtar
Uræku.
Valvers thattur.
Valbrandr ſ.
Vatnars ſ.
Vatnsdæla ſ.
Vatnshirna ſ.
Valdimars ſ.
Vatnsfirdinga ſ.
Viljalms bastarda ſ.
Viljalm Siodz ſ.
Viljalms brodur Sigurthar thógla.
Vilkina ſ. g).
Vincentii Påfua ſ.
Vikars ſ.
Vilmundar ſ. Vidutannar
Vemundar kógurs og viga ſkutu ſ.
Viga ſtyrs ſ.

f) Nord. Kämpedat.

g) *Stockh.* 1715 fol. jämte Niſl. ſaga med Sv. och Lat. öfverſ. af Peringsch[illegible]ld.

Vebiarnar ſigna kappa ſ.
Virgilii ſ.
Vilbalds ſ.
Vikings ſ.
Viga Glums ſ. h).
Vigliots ſ.
Vigfus Viga Glumſonar ſ.
Thettleifs Danſka ſ.
Thialar Jons ſ.
Thiodils Riddara ſ.
Thorſkfirdinga ſ.
Thorbiargar digru ſ.
Thordar kattars ſnifsonar ſ.
Thordar kakalas ſ.
Thordar Gellis ſ.
Thorfinns karlsefnis og Snorra thorbrands ſonar ſ.
Thorgils ſkarda ſ.
Thorgils Höllaſonar ſ.
Thoris órdiga Norlendings ſ.
Thoris Haalegs ſ. og Ögmundar ſonar hanns
Thorgeirs ſkorargeirs ſ.
Thorvald vidförla ſ.
Thorlaks Biſk. Helga ſ.
Thorleifs Jarlaſkald ſ.
Thorkels Dalſara ſ.
Thordar hrædu ſ. i).

Thiar

h) *Holum* 1756. 8:vo.

i) *Holum* 1756 4:to.

Thiadil og hanns Kuinnas f.
Thordgeir Havardsf f. og Thormodur Kolbrunar fkalds f.
Thorgriims Pruda og viglundar væna fonar hanns f. k).
Thorfteins Stangarhoggs f.
Thorfteins Siduhalfonar f.
Thorfteins Sudrfara f
Thorfteins krakunefs f.
Thorfteins Aufiffirding f.
Thorfteins Uxafots f.
Thorvald Tafalda f.
Thorfteins hvita f.
Thorvard krakunefs f.
Thorfteins forvitna f.
Thorfteins thorvardfonar f.
Thorfteins thorarinfonar f.
Thorftein bæarmagns f. l).
Thorfteins vikingsfonar f. m)
Thorfteins Dromundar fonar f.
Thorfteins Auftfirfka f.
Thorfteins Bænar Barnes f.

k) *Holum* 1756.
l) Nord. Kämped.
m) *Upf.* 1680 8:vo af Rehnhjelm med Svenfk öfverfätn. famt not. It. 1697 fol, af Ol. Rudbeck med Ol. Gudm. Lat. öfverfätn. och Rehnhielms not.
n) Några fagor äro väl här införde, fom icke

Såſom et nytt prof på deras flit och noggranhet förtjena de annaler at nämnas, uti hvilka de för hvarje år anfördt, hvad få väl i *Island*, ſom annorſtädes af betydenhet ſig tildragit, och til deras kundſkap kunnat komma. Desſa äga i allmänhet mera förtroende än deras ſagor, och gjorde SEMUNDR ſamt ARE FRODE början med dem, och äro de ända til vår tid fortſatte. Såſom gode anſes i ſynnerhet 1:o *Flateyar annal* ſom går til 1395, och til hvilka 2:do *Vatnsfjardar Annal,* ſom gå til 1660, år et ſupplement. 3:o *Skallholts*

4:o

med ſkål kunna kallas Isländſke, ſåſom *Hjalmars* och *Ramers* ſaga hvilken i ſednare tider år updigtad, *Wilkina* ſaga ſom år ſkrifven af en NORRMAN, *Guſtaf Landcrons ſ.* med några andra ſom från främmande ſpråk blifvit öfverſatte; men jag har håldre velat anföra dem alla, än låta någon ſaknas, då en criticus åndå lått, hår ſjelf kan göra ſkilnaden. Äfvenſå torde hända, at en ſaga på tvänne ſtällen under olika namn förekommer, hvartil jag måſte bekänna min okunnoghet vara orſaken, då dels tilfälle felats, dels icke varit mödan vårdt at genom-ögna dem alla. För dem ſom i Isländſke ſpråket äro okunnige, får jag äfven anföra orſaken, hvarföre alla namn ſom börjas på th ſtå til ſlut, at nämligen Isländſke Alphabetet ſlutas med bokſtafven þ, ſom ſvarar emot th.

4:o *Hola*, 5:o *Odda*, 6:o *Björns a Skardzaa* til 1645 o), hvartil 7:o *Hefts Annal* som gå til 1718 är supplement, och hvarvid åter *Hrafnagills Annal* taga vid, som gå til 1754, 8:o *Odds Ejrikfonar a fitium* til 1680, 9:o *Annales Regii* gå til 1341, 10: *Hirdstjóra*, 11:o *Laugmanna*, 12:o *Biskupa*, 13:o *Annales antiqui*, 14:o *Annales Vetustiores* gå til slutet af. 1300 b), BJARNE HALLDORSONS *annal* gå til 1772, och taga vid som man mig sagt midt uti sjuttonde seculum.

Men vettenskaperna hafva här fått vidkånnas de på andra orter vanlige förändringar, då de ifrån det flor, hvaruti de länge behöllo sig, småningom föllo til et gröfre mörker, än man kunnat sig förestålla. Jag lånar för at gifva en målning härpå den lärde Skallholtske Biskopens Doctor FINNEI tanka, i dess vål utarbetade Hist. Eccles. Islandiæ q), då han liknar vettenskapernas tillstånd i *Island*, vid menniskans åldrar. Dess *barndom* går til 1056, då

o) 1775 tryckte i Island med Lat. öfvers. i 4:o.
p) LANGEBECK har i sine Scriptores rerum Danicarum Medii Ævi *Köpenh.* in folio 1772-1774, låtit trycka den 9 i 3:dje och 13 i andra Vol.
q) Tom. 3, 164, 525.

då Christne religionens införande hade medbragt något ljus, dess *ungdom* til 1100, då skolar kommit i bruk, och man mera begynt at om ungdomens upfostran och undervisande bekymra sig, än förut skedt, dess *mandom* til mitt uti 14 Seculo, under hvilken tid *Island* framalstrat sina lärdaste män; dess *ålderdom* til slutet af 14:de Seculo, då vettenskaperne alt mer och mer tagit af, samt omsider *vanmagt*, då intet af värde kunnat upvisas. Historien hade förlorat sina yrkare, Poesin miste all smak, och de öfrige vettenskaper saknade alt ljus. Skolarne kommo i förfall, och funnos ofta aldeles inga lärostållen; rart om någon förstod latin, och ej ovanligt at Prästerne med svårighet uprepade sina breviarier och ritualier.

Men så stod ej ensamt i *Island* til. Större delen af *Europa* trycktes af samma öde, ty den förberedelse til et klarare ljus, som, efter *Constantinopels* öfvergång 1453 til Turkarna, ifrån *Grekeland*, hade begynt utsprida sig i *Italien* och *Europas* södra orter, hade än icke hunnit tränga sig fram til Norden. Ej nog, at man föragtade nästan all slags lärdom, okunnogheten geck så långt, at de förnämste i verldslige så

väl fom andlige ftåndet icke kunde fkrifva fine namn, och kan detta ej få mycket i *Island* vara at undra på, då kyrkohiftorien anför exempel på Bifkopar, fom biviftat kyrkomöten, och vid deras flut, då aćter fkolat underfkrifvas, låtit teckna: *qvoniam Dominus N. Epifcopus fcribere nescit, ideo ejus loco fubfcribit* N. Våre Diplomatici förfäkra åfven, at för Konung Gustaf i tid, knapt någon Svenfk Konung kunnat fkrifva fit egit namn, och fäger Aućtor, til Konunga och Höfdinga ftyrelfen, fom Herr Cancellie Rådet Ihre gisfar vara Bifkop Brynolf Carlsson i *Skara*, hvilken dog 1430, ej mera af Förftar vara at vånta, *än at the kunnen fjelfve låfa ok tyda ok väl förftå fin bref.*

Vid reformation upklarnade dock hår åfven fom på de flåfte andre orter et nytt ljus. Et Boktryckeri var nyfs förut hitbrakt, och var Bifkop *Giffur* 1542 betänkt på at åter öpna en fkola i *Videy* klofter fom til Kronan blifvit indragit; men fom det til boftälle åt Konungens upbördsman var ämnat, befalte Chrisian iii 1552 at tvänne fkolar fkulle inråttas, en vid hvardera Cathedral kyrkan, den vid *Skallholt* för 40 fkolgåsfar, och vid *Hoo-*

lum

lum för 34, som sedan til 24 i *Hoolum* och 34 i *Skallholt* blifvit indragne, hvardera med en Rector och Conrector försedde, och skänkte äfven Konungen så mycken jord til dessa inrättningar, at lärarena äro skäligen väl lönte, och skolgåssarna hafva, så länge de bivista skolan böcker, mat och kläder fritt.

Alt sedan har mycken flit blifvit använd, at skaffa skicklige personer til lärare vid skolarna, och har undervisningen varit sådan, at de fläste Präster hitintils ej bivistat andra lärohus än dem. Ganska många resa dock öfver til *Kiöbenhavn*, för at där idka studier, vid hvilket Universitet för de fattigas underhåll, finnes åtskilliga goda inrättningar, och hvarest 1773 voro 54 Islänningar. De resa äfven nu stundom til främmande Academier. På 60 talet dog en Isländare PAUL WIDALIN i *Leipzig*, som under sit vistande där, vunnit allas kärlek och agtning; och har Hr. THOROTTI något öfver tre år uppehållit sig i *Upsala*, och gjordt sig där på ganska fördelagtig sida kjänd.

Nu får man sådedes ej förestålla sig *Island* såsom något hemvist för okunnog-

het

het och mörker, utan kan jag tvärtom försäkra, at til och med bland allmogen man dår träffar mera insigter, ån på de flåsta andra ställen, då näppeligen någon bonde år, som jämte sin Christendom icke känner sit egit lands historia, hvilket kommer af sagornes flitiga läsande, som utgjör deras förnåmsta nöje; äfven som det icke år rart, at träffa dem som utantil kunna uprepa KOLBEIN GRIMSONS, SIGURD GISLES, GUDMUND BERGTHORS sednare tiders berömde poetiske arbeten, ibland hvilka, på den qvicka fast ej altid anståndiga sidan, VIGFUS JONSSON sig utmärkt. Prästerne tala i allmänhet god latin, och fann jag på några ställen vackrare boksamlingar, än jag i *Island* våntat at se.

Et lärdt samfund, som under namn af Societas invisibilis omtalas i företalet til Speculum regale, har vårkligen varit inrättat, och voro Rector HALFDAN EJNARSON, samt framledne Sysselman BJARNE HALDORSON, dåruti tvänne mig bekante ledamöter, ehuru jag tror det nu aldeles hafva uphört a). Jag kunde dock anföra

r) Denne underråttelse har iag efter ankomsten til Sverige fådt.

főra flere, fom i landet åro kände főr lärdom, fkicklighet och fmak, men får endaft nämna några, fom med mycken heder gjordt fig kände i den lärda verlden.

Bland dem förtjenar at fättas i förfta rummet Bifkopen i *Skallholt* D. FINNUR JONSON, fom utom flera lärda arbeten i Nordifka antiqviteterna, hvilka dels redan äro tryckte, dels vänta på pråsfen, nyligen uti tre Vol. in 4:o utgifvit en, med ej mindre granfkning än lärdom fammanfkrefven Hift. Ecclef. Islandiæ s). Jag hade den lyckan at med denne heders mannen gjőra närmare bekantfkap under min varelfe på *Skallholt*, och af hans fällfkap, hafva ej mindre nytta än nője, famt kunde vid min fkilsmäsfa ej annat än őnfka, det defs hőga ålder fkulle tillåta honom at lägga fifta handen vid fina őfriga arbeten, hvilket jag äfven nu hoppas fke fedan han fått til fin Probft, en fig värdig fon, den vittre Herr JOHAN FINNSEN. HALFDAN EJNARSON, Rector Skolæ i *Hoolum*, fom utgifvit Speculum regale, och nu har under händer en Hiftoria Litteraria Islandiæ. GUNNAR PAULSEN Probft och Kyrkoherde i *Hjardarholt*, kånd för fina infig-

s) *Kjőbenhavn* 1772-1775 4:to.

insigter i gamla Skaldekonsten. BJARNE JONSEN, Rector skolæ i *Skallholt*, skrifver artig latinsk vers, och har en dissertation om gångdagarne färdig til trycket. BJARNE PAULSEN som jemte EGGERT OLAFSEN på Vetenskaps Societetens bekostnad gjordt en Physicalisk resa genom landet. Lagman SVEN SÖLVESEN som utgifvit flera juridiska skrifter, såfven som Vice Lagman JON OLSON, Probstarne VIGFUS JONSEN och GUDLAUG THORGEIRSON med flere. Utom *Island* lefver nu en Professor, Etats Rådet ERICHSEN, ej mindre vårdig ledamot i Collegio Magnæano, än väl kånd för flere lärda afhandlingar i Antiquiteterne, och har en ARNAS MAGNAEUS, TORFEUS, med flere Isländare, skaffat sig rum bland detta och förra seculi ypperste lärde *). Jag torde i annat bref få den äran nämna något mera om dem, då fråga blifver om Isländske Antiqviteterne, och dem, som i synnerhet utmärkt sig vid deras framdragande i ljuset.

Hvad språket beträffar, är det samma tungomål som i IX seculo uti *Sverige*,

M   *Dan-*

*) Här kunna med skäl nämnas en ARNGRIM JONSEN, GUDBRANDR THORLAKSEN, THEODOR

Dannemark och *Norrige* taltes, och har det så uti sin renhet blifvit bibehållit, at ingen Isländare är, som icke med lika lätthet förstår de äldste sagor, som vi kunna läsa bref ifrån konung CARL IX tid *).

Den

THORLAKSON, JON THORKELSON WIDALIN, JON ARNÆSEN, BRYNOLFER SVENSSON, m. fl.

*) Då detta språk undergådt så liten ändring, hafva åter andra fådt vidkännas så mycket större. Jag får til exempel därpå anföra, det äldste Franska så väl som Tyska document, hvilket til vår tid blifvit bevarat, och hvilket ingen olärd Fransos eller Tysk lärer kunna förstå. Det är det eds-formulair, hvarmed CARL den stores söner, vid dess rikens delning sig til enighet förbundo, samt folkets ed til dem.

LUDVIGS ed.

Pro Don amur & pro Christian poblo, & nostro commun salvament, dis di en avant, in quant Deus savir & potir me dunat si salvardi eo cest meon fradra KARLO, *& in adjudha & in cadhuna cosa, si cum hom per dreit son fradra salvar, dist, ino quid il imi altre si faret & ab Ludher nul plaid nunquam prindrar qui meon vol cist meon fradre* KARLO *in damno sit.*

Härpå gjorde CARL följande ed.

In Godes minna; in durh tes Christianes folches in unser bedhero gehaltnissi fon tesseme dage, fram morders, so fram so mir Got gevizei indi mahd furgibit, so hald ih tesan mi-

Den allmänna förändring Nordiska språket i och efter Eric af *Pommerns* tid undergick, sträckte sig således icke til *Island*, ehuru det sedan dock undergått någon ändring, så väl vid Religions införande, som äfven genom handel med Danskar, Engelsmån och Tyskar i XV seculo. Vid stranderne förstå äfven och tala månge det Danska språket, äfven som det ej är ovanligt at höra en bonde säga, salve domine, bonus dies, bonus vesper, gratias, proficiat, Dominus tecum, vale, m. m. men så kan man dock ej med Sperling *) snara-

nan Bruodher soso man mit rehtu sinan bruoder scal, inthiu thaz er mig soso maduo indi mit Lutherem inno theinni thing ne gegango, zhe minam villon imo ce scadhen verden.

Slutligen följde härpå af folket följande hyllnings ed, som förmodligen är et det äldste hyllnings-formulair vi äge. Til Ludvig.

Si Lodhuvig *Sacrament, que son fradre* Karlo *jurat conservat, &* Karlus *meo sendra de suo part non los tanit, si jo returnar non lint pois ne jo, ne neuls cui eo nit pois in nulla adjuha contra* Ludhuvig *nun li ivir.* Til Carl åter. *Oba* Karl *then eid then er sinemo bruodher* Ludhuvig *gesvor, geleistet, inde* Ludhuvig *min Herro, then er imo gesvor, forbrichit ob ih ina nes arvenden nemag, noh ih noh thero the in hes ir venden mag, imo ce follustri vidhar* Karle *ne wirdhit.*

*) De lingq. Dan. pag. 11. 12.

re kalla det Danſkt än Isländſkt, ty uppe i landet förſtå de icke et Danſkt ord, och har man ej litet at tilſkrifva deras flit och ſmak för de gamla ſagornes läsning, den renhet hvaruti ſpråket blifvit bibehållit.

Deſs urſprung kan inhämtas af Herr Cancellie Rådets och Riddarens ſöretal til Deſs Dictionarium Sviogothicum, och dömes bäſt thårom af Olof Tryggvasons och några andra ſagor, ſom uti XI, XII och XIII ſeculo blifvit ſammanſkrefne, då ſpråket var uti ſin ſtörſta renhet. Men ſom desſe ej åro allment at tilgå, får jag ſåſom et profſtycke dåraf, anföra Fader vår, ur Isländſka Bibelen tryckt 1585, äfven ſom ur den 1746 tryckte, hvarutaf man åfven kan ſe huru liten ändring ſpråket dår, ehuru på en tid af ſnart 200 år fått.

1585.

Fader vor thu ſem ert a himnum. Helgiſt nafn thitt. Tilkome thitt riike. Verde thinn vilie ſo a jordu ſem a himne. Gief oſs i dag vort dagligt braud. Og fyrerlat oſs vorar ſkullder, ſo em vier fyrerlautum vorum ſkulldunautum. Og innleid oſs ecki i freiſtne. Helldr frelſa thu oſs af illu, thuiat

thitt

thitt er riikit, maattur og dyrd um allder allda Amenn.

1746.

Fader vor thu sem ert a himnum, helgest thitt nafn, tilkomme thitt rike, verde thin vilie, so a jordu, sem a himne. Gief thu oss i dag vort daglegt braud, og fyrergief oss vorar skullder, so sem vier fyrergiefum vorum skulldunautum, og innleid oss ecke i freistne, helldur frelsa thu oss fra illu, thuiad thitt er riiked og maattur og dyrd um allder allda Amen.

Hvad uttalet beträffar, kan det delas i fyra dialecter, då de öfter i landet hafva en på de öfrige ställen ovanlig dragning på orden. J vestra delen hafva de många annorstädes ovanlige ord, och vid *Snefialds jokul* uttala de *aa* såsom *ai*. Söder i landet uttalas i vissa ord *ó* framför *r* såsom kort, e. g. *hvorigr, moraudt* m. fl. då det dock vanligen är långt. Norr i landet äro de hvad ordens genera beträffar skiljaktige, e. g. *skur* mascul. annars femininum, *klara* femininum, annars mascul. *) och märkte jag i södra delen af landet följande uttal.

*) Gunl. Ormst. s. Företal. pag. 26 it. 222.

A	- -	fom	au	- -	tha
Aa	- - -		au	- -	aara
Ll	- - -		dl	- -	gamall
Au	- - -		ő	- -	thau
U	- - -		ö	- -	upp
Ae	- - -		ei	- -	være
Ia	- - -		iau	- -	hia
O	- , -		ou	- -	moder
Gu	- - -		guö	- -	Gud
Y	- - -		i	- - -	fyrer
Æf	- - -		æp	- -	kiæfda.

Alphabetet beftår af famma bokftäfver fom vårt, utom þ hvilken character vi jemte defs ljud förlorat, men Engelsmännerne hafva bibehållit det fednare, fom ovanan gjör at en främmande fvårligen uttalar. Af RUNOLPHR JONSON hafva vi en Isländfk Grammatica tryckt i *Kiöbenhavn* 1652 4:o, famt omtryckt i HICKESII Elementa linguarum feptentrionalium *Oxford* 1688, få väl fom i defs Thefaurus *Oxford* 1703, men JONAS MAGNUSENS Grammatica Islandica *M. f.* fom Herr Cancellie Rådet och Riddaren äger, är långt fullftändigare, och fkulle väl förtjena at utgifvas, äfven fom EGGERT OLSENS Ortographia Islandica. VORMII Specimen Lexici runici, utarbetat af MAGNUS

OL-

Olafsen tryckt i *Kiöbenh.* 1650 fol. är det äldste Isländske Lexicon vi äge. Därefter utkom Gudmundi Andreae, genom Resenius, *Kiöbenh.* 1683 4:o, samt Werelii Index linguæ vet, Schyto-Scandicæ genom Rudbeck, *Upſ.* 1691 folio. samt tvänne Lexica latino Islandica i *Kiöbenh.* 1734 8 och 1738 8, och kan härtil läggas Rugmans Monosyllaba Islandica, lat. explicata *Upſ.* 1676 8:o. I *Upſala* Bibliotheque år en afſkrift af et Lexicon Isl. Latin. Manuscriptum, som jag medbragt ifrån *Island*, och äger Antiquitets Archivet et annat ganſka voluminenſt värk, efter Gudmundr Olafsen, som Herr Aſſeſſor Gagnerus bragt i ordning och tilökt, men för briſt af förläggare aldrig lärer få se dagsljuset. Skada är åfven, at Runolphr Jonsen aldrig fick utgifva sit Lexicon Islandicum, hvartil han af 1650 d. 3 Maji undfick Privilegium. Med tiden torde vi dock kunna hafva något fullständigt härutinnan at vänta, då Magnæanſka Commiſſion lofvat at fortfara med de intresſante regiſter, hvarmed redan *Kriſtniſs* och *Gunlaug Ormstungu ſögor* blifvit förſedde *).

*) Jon Olssen ſtuderande i *Kiöbenhavn* har åfven utarbetat et ſtort Lexicon Isl. ſom ſkal vara fullſtändigt och godt.

XV.

Til Herr Cancellie-Rådet och Riddaren Ihre.

Stockholm d. 12 Decemb. 1774.

I förra brefvet nämndes at Boktryckare konsten näst för Reformation blifvit bragt til *Island*. Mången torde undra, at man redan så tidigt där tryckt böcker, och anser jag därföre för en skyldighet at lemna följande underrättelser, om Boktryckerierna på denna ö.

En ibland de namnkunnigaste men därjemte olärdaste och oroligaste Biskopar på *Island*, var Jon Areson Biskop i *Hoolum*, hvilken utom andra konster, äfven af sinnit för Catholska religionen, tog sig anledning, at uti alt undergräfva Konungens magt, och i synnerhet at för reformation lägga hinder i vägen, hvilket slutligen bekom honom så illa, at han 1550 blef halshuggen. Som han sjelf var ganska olärd, och aldeles icke kunnig i latinska språket hvilket dock nyttjades vid excommunica-

tions

tions bref och ordinantiers utgifvande, så gaf han commission, at förskaffa sig någon, som jemte at vara detta språk mägtig, äfven kunde medbringa et Boktryckeri, och ankom 1527 - 1530 JON MATHIESON, Svensk til börden.

Huruvida han vid ankomsten til landet var prestvigd eller icke, kan ej med säkerhet sägas, anledning är dock at tro, det han var präst, ty han kallades straxt vid ankomsten *Sira*, hvilken titel, den tiden egentligen hörde prästerna til. Straxt vid hitkomsten gaf Biskopen honom til Præbende *Breidebolstad* och *Vesturhopi*, hvaräst han 1567 dog i hög ålder, och efterlämnade utom andra barn en son JON, som blef Boktryckare uti Biskop GUDBRANDRS tid, hvars son BRANDUR efter honom åter bestyrde om samma värk. Hans son JON BRANDTSON dog såsom Probst uti *Hytarnæs* 1681 mycket gammal, och därsammastädes dess son JON JONSEN såsom präst 1738; nu är hela slägten råkad i fattigdom.

Boktryckeriet kom straxt i gång, och tryckte JON MATHIESON 1531 den första bok på *Island*, Breviarium Nidarosiense.

Drontheimſke uplagan af denne bok, ſom af Årke Biſkop Erich Walkendorff utgafs, år äfven ganſka rar, och vet jag mig icke hafva ſedt denſamma ej en gång om rörd, utom i Danſka Magazinets 25 hæfte, hvareſt den förmäles vara uti Herr Conferents Rådet Klevenfeldts bokſamling *), men hvad den Isländſke uplagan beträffar, tros däraf icke något exemplar vara öfrigt, ſedan det ſidſta man haft ſig bekant, och hvilket var i Arnas Magnaei ſamling, vid *Kiöbenhavns* brand 1728 gick i aſka **).

Utom

*) Utom deſſa edit. har jag mig ej flera bekante än den i *Kjöbenhamn* 1519 fol. ſamt i *Paris* 1519 4:o.

**) Hårom påminner jag mig en ganſka artig anecdote jag under viſtandet i *Kiöbenhavn* hörde, at då Arnas Magnæus, med ſkäl var orolig öfver den ſkada han genom branden lidit, då ſtörre delen af deſs Isländſke ſamlingar därigenom gingo i rök, åfven ſann ſit Breviarium Nidaroſienſe vara förlorat, hade han med de ömaſte uttryck för ſin gode vån, en Borgmåſtare i *Kiöbenhavn* talt hårom, hvilken däraf blifvit ſå rörd, at han med tårar gifvit tilkånna den öma del han tog uti ſin våns oerſätteliga förluſt. Någon tid därefter fick Borgmåſtaren höra, at den boken han ſå hjertligen begråtit, ej annat var än en Catholſk Måsſebok, då

Utom Breviarium Nidarosiense, tryckte han äfven handbok Præsta, Lutheri Cathechismus med fl., men kom dock Boktryckeriet ej i full gång för än 1574, då Biskop GUDBRANDR THORLAKSSON ifrån *Kiöbenhavn* låt införskrifva nya stilar, och hvarefter utom andra böcker Isländske Bibelen i folio, rätt väl tryckt, 1584 *) lämnade prässen **). Under denna tiden hade de

hans nit för Lutherska låran, åter så förifrade honom, at han å nyo utbrast i gråt öfver de tårar, hvilka han förut så förgäfves tyckte sig hafva fäldt.

*) At Boktryckeriet under JON MATHIESEN ej var stort fysselsatt vittnar, utom det ringa antal böcker, som från Isländske pråssen utkom, äfven åtskilliga Isländske arbeten, som på andra ställen under detta tidehvarf blifvit tryckte. Således utkom i *Kiöbenhavn* 1557 Christi pinos Historia, och berattelsen om *Jerusalems* förstöring, it. Ef. 53 Capitel och några Psalmer, it. Margarita Theologica; i *Rostock* tryccktes 1546 Corvini Postilla, och i *Roschild* 1540 ODDUR GOTTSKALKSENS Isländska öfversättning af nya testamentet.

**) Utom denna edition af Isl. Bibeln har man en ifrån *Hoolum* 1644 fol. dito ifrån *Hoolum* 1728 fol. it. *Kjöbenhavn* 1746 4:to, it. Nya Testamentet *Roschild* 1540.

de få tilräckligt med stilar, at på en gång tvånne präsfar sysselsattes, hvadan äfven 1578 Isländske Lagboken, och 1539 Viti Theodori Summaria, trycktes i *Nupufell*, Boktryckarens boställe, som ligger 10 a 12 mil ifrån *Hoolum*, oagtadt från Hoolumske präsfen, bägge dessa åren flere böcker utkommo.

Boktryckeriet flyttades därpå 1685 af THORD THORLAKSSON til *Skallholt*, ifrån hvilket tryckerie 41 st. böcker utkommo, ibland hvilka den första var *Paradisar Lykell. it. förfædra bok* 1686, och den sidsta *Boenabok Sira Thordar Bardarsonar med vika saung Olearii utl. af Sira Steines*. 1697. I början på 1700 talet flyttades det åter tilbaka til *Hoolum*, sedan det jemte privilegierna af Biskop BJÖRN THORLEIFSSON blifvit köpt för 500 riksdaler, och utkom först å nyo från detta ställe Paraphrasis medit. Doct. JOH. GERHARDI 1703. Alt sedan har oafbrutit några historiska, bland hvilka jag här får nämna såsom öfversatt från svenskan GUSTAF LANDKRONAS lefverne *Hoolum* 1756 8:0, men måst andlige skrifter lämnat präsfen, och har nu nyligen et nytt priviligerat Tryckeri på *Hrappsey*, utaf OLAFR OLSEN blifvit inrättadt, ifrån hvilket

re-

redan flere väl tryckte böcker utkommit.

En förteckning på alla Isländſke böcker ſkulle vara rätt intereſſant, men ſom jag ej år i ſtånd at lämna den fullſtändig, har jag icke trodt förtjena at öfverſända upſatſen, på mera än 300 ſom äro mig bekante, och något öfver 100 Voll. ſom jag ſjelf äger.

XVI.

Til Herr Cancellie-Rådet och Riddaren Ihre.

Stockholm d. 21 Dec. 1774.

Långt ifrån at kunna upfylla Herr Cancellie Rådets och Riddarens åſtundan och tilfredsſtälla deſs nyfikenhet, angående märkvärdige minnesmärken ifrån forntiden, på hvilka uti *Island* förmodas vara ſå ymnog tilgång, får jag i deſs ſtälle lämna vid handen, at landet på dem år ſå utblottat, at man fåfängt letar efter något af betydenhet. Man ſer väl vid Videdal lämningar af et gammalt Caſtell,

ſom

ſom varit 200 famnar i omkrets, emot norra ſidan 10 famnar högt, men emot den ſödra mycket lågt; äfvenſå vid *Skaggeſtad* Präſtegård vid *Laugarnæs* et annat, ehuru mindre, men utan at veta hvilken dem upbygt eller nyttjat. På några ſtällen ſer man låmningar af afguda tempel, ſåſom vid *Midfiord*, *Godale*, *Vidvik* m. m, af domſäten ſåſom vid *Hegrænæs*, af högar ifrån hedendomen, hvar ibland kan nämnas THORLEIF JARLASKALDS hög på en holme i *Oxaraa*. Man finner äfven ſtundom gamla ſvärd och hjelmar, men utan at af dem i hiſtorien kunna hämta någon uplysning. På *Thingmans heide* och *Trekyllisheide* åro tvenne ſtora ſtenar upreſte, ſom torde vara *Bautaſteine*, hvilke ODEN brukade upreſa til minne af döde mån, och hvilken plägſed i Norden var länge vanlig, ſamt torde blifvit medbragt til *Island*, ehuru, at på dem riſta bokſtäfver, ej hos oſs förr än långt ſednare kom i bruk. På FLATEY berättas äfven at för några år ſedan 40 ſt. ſmå kopparbilder blifvit fundne i jorden, ſom föreſtält ſå väl djur ſom annat, men hvilka, då de råkat i oblida och okunnoga händer, gådt förlorade.

Äfven ſå har man efter STURLESON, utom deſs ſkrifter, inga andra lemningar

än

ån på *Reikholt* en liten med gräs bevåxt bac-ke, fom ruinerna af defs hus fåges tilda-nat *), och *Sturlunga Reitur*, denna famil-lens begrafnings plats, famt et ftycke i-från gården *Snorra Laug*, et det fköna-fte bad i hela *Island*. Detta bad, fom är få ftort, at 50 perfoner på en gång kun-na rymmas där, är murat af bafalter och concreto thermarum, med flat botn och bånkar rundt ikring, och var därifrån i STURLESONS tid ända up til gården en lång gång upbygd, hvarigenom man, utan at blifva förkyld, kunde komma hem ifrån badet. *Skribla*, fom ligger ungefär 40 fteg därifrån är fjelfva källan, hvarifrån vatnet genom en murad rånna ledes, vid ändan af hvilken är en häll, hvars öpning ge-nom en tapp tilflutes, och hvarigenom man efter behag framfläpper det varma vatnet, fom då det är för varmt, kan kylas af en ftraxt bredevid varande kall bäck.

Detta är näftan alt hvad *Island* har at upvifa af ålderdoms lämningar, således in-gen ting af fynnerlig betydenhet, och är likaledes nu mera näftan ingen tilgång på handfkrefne Isländfke fagor eller handlin-

-gar,

*) - - ruinofas occulit herba domos. OVID.

gar, fedan landet på dem genom flere famlares flit blifvit utblottat.

Sverige kan tilräkna fig den hedren, at hafva gjordt förfta fteget til deras famlande. Början därmed gjorde JONAS RUGMAN a), fom 1661, på Svenfk bekoftnad, refte öfver til *Island*, och därifrån hemför-

a) Redan från Konung GUSTAF I tid, hade man varit betänckt på at forgfälligt famla gamla acter, och utmärker fig bland dem fom därvid haft möda, i fynnerhet den berömde J. TOMÆS. BURÆUS. Men något vederbörligt Archivum, kom dock icke at famlas och i ordning läggas, förän under Konung GUSTAF ADOLPH, fedan Han biträdd af Riks-Cancelleren Gref AXEL OXENSTJERNA, och Arke-Bifkop KENICIUS, fom tilhöll fit Prästerfkap, at fammanleta och til *Kongl. Maj:ts och Kronans håfde-bur* fe defs bref dat. Upf. d. 2 Julii 1631 fom benägit af Herr Secreteraren GAHM blifvit meddelt) infända fådane handlingar, fom pröfvades af någon vigt, och fåledes icke borde gå förlorade, 1629 d. 20 Maji för Rikets Archivarier utfärdade fin inftruction. *Håfde-fökjare* fom de där kallas, fkulle i fynnerhet upföka gamla acter och minnes märken, och gjorde därvid mycken tjenft, utom den nämnde BURÆUS, den rygtbare MESSENIUS (JOHANNES den äldre), en JOHAN HINDRICH AXEHJELM, famt den välmenande Kyr-

förde et vackert antal manuſcripter, ſom lade grunden til den ſamling af Isländſke

 hand-

koherden uti *Gimmelby* och *Fredſtad*, MARTINUS LAUR. ASCHANEUS, ſom 1630 den 20 Maji fick öppet bref at reſa kring landet. I bättre vård kunde ſedan icke ålderdomens öfverlefvor lemnas, än då GEORG STIERNHIELM 1648 d. 1 Sept. blef Riks-Antiqvarius.

RUGMAN föddes 1636 i gården *Rugſtadr* i *Hoolum* ſtift af en berömd ſlägt, och kom til Skolan i *Hoolum* några år därefter. Här ägde han godt beröm för ſin qvickhet, men ſom han därjemte var något egenſinnig, uträttade deſs halsſtarrighet emot Rector omſider ſå mycket, at han ifrån Skolan blef religerad, och begaf ſig 1658 på et Danſkt Köpmans-ſkepp, för at hos Konungen i *Dannemark* härutinnan begåra ändring. Detta ſkepp blef under då varande Krigs-oroligheter med *Dannemark* jämte RUGMAN af en Svenſk Kapare upbragt til *Götheborg*, hvareſt Riks-Drotſen Gref PER BRAHE då viſtades. Denne Herre, ſom af vetenſkaper var beſynnerlig älſkare, och i ſynnerhet ifrade för ſit fäderneslands antiquiteter, emottog ſtraxt med beſynnerlig ömhet den fångne Isländaren, ſamt ſkickade honom förſt til Skolan i *Wiſingsö*, och därifrån til *Upſala*, där han ſtraxt undfick ſtipendium Regium. Här kom han i nära bekantſkap med OL. VERELIUS, ſamt ſkickades 1661, för at i *Island* ſamla och med ſig hitföra Isländſke Handlingar. Reſan var ej fåfeng, hvadan han, då Antiquitets Colle-

handlingar vårt Svenske Antiquitets Archivum nu kan upvisa. Af detta exempel upäggad, begaf sig äfven THORMODR THOFUESON til *Island* b), försedd med Konung FREDRICH III befallning, til Biskoparna BRYNJOLF SVENSON och GISLE THORLAKSON, af den 27 Maji 1662, at vara sig behjelpelige vid Isländske handlingars samlande.

Sedan Antiquitets-Collegium blifvit i *Sverige* inrättat c) var man åter betänkt på

gium 1667 inrättades, äfven såsom medlem antogs, för at årligen resa öfver til *Island*, och vidare öka den samling til hvilken han lagt grunden. Han kom dock aldrig vidare at i värket ställa detta beslut, men var 1665 öfver til *Dannemark*, och gjorde efter återkomsten til *Sverige* mycket gagn, samt dog 1679 d. 24 Julii. Om hans skrifter se Dalii Specim. Biographicum de Antiqvar. Sveciæ St. 1724 8:o.

b) *Torfveson*, äfven Isländare, hade någon tid förut äfven som RUGMAN fallit i Svenska kapare händer, men öfverfördes til *Zeeland* hvarest han sedan med mycket beröm lefde i *Kiöbenhavn* til 1719, då han dog 83 år gammal, efter at i lärda verlden under namn af TORFÆUS hafva gjordt sig ganska namnkunnig.

c) År 1666 vardt uppå då varande Riks-Canc.

på, at öfverſända PETER SALAN, ſom dock ej kom til någon värkſt'llighet. Men i

N 2 bör-

Gref MAGNI GABR. DE LA GARDIES inkomne förſlag, af Kongl. Regeringen reſolverat och ſedermera år 1667 vidare faſtſtält, at för Rikſens heder och prydnad, et Collegium Antiquitatum vid *Upſala* Academie ſkulle inrättas, hvilket ſkulle ſortera under Kongl. Maj:ts Hof-Cancellie, och enkannerligen Riks-Cancellerens öfverinſpection. Herr GEORG STJERNHJELM ſkulle dåröfver föra Direction, och JOH. HINR. AXEHJELM, ſamt Profeſſorerne LOCCENIUS, SCHEFFERUS, VERELIUS, CELSIUS ſamt Academiæ Secreteraren HADORPH ſåſom Aſſeſſores adjungeras. Til följe af deras undfångne Inſtruction af d. 20 Nov. 1667, ſkulle de jämte ſina andra tjenſter, med ſamfält råd och tilhjelp, alla de ting utarbeta och i ljuſet komma låta, ſom til de gamla Svenſka och Göthiſka Antiquiteters uplysning och conſervation lända kunde. Til den ändan ſkulle de åfven få et rum uti Collegio Guſtaviano, där de ſig förſamla och ſina Seſſioner hålla kunde, och eljeſt hafva ſig tilhanda en kopparſtickare och en form-ſnidare. Med detta Collegio ſkulle efter Inſtructionens lydelſe begynnelſe gjöras d. 25 Jan. 1668, ſåſom vidare år til at ſe af Kongl. Maj:ts utgångne Ordres til Riks-Cancelleren d. 17 Novemb. 1666, och af Kongl. Maj:ts Inſtruction 20 Nov. 1667. Kongl. Maj:t låt åfven genom et allmänt Placat 1666 d. 28 Nov. befalla alla Gouverneurer, Landshöf-

början på 80 talet vunno de sit ändamål, genom GUDMUNDR OLSON d), som drog in

dingar och Biskopar, och enkannerligen Kyrkoherdarne at upspana och, insända antiquiteter, samt gamla Lagböcker, Isländske Sagor, Krönikor och Perme-bref. Rikfens Stånder förbundo sig äfven 1668, d. 22 September at härtil bidraga, och itererade Konungen sit påbud därom, som, jemte Extract af Riks. Ständers beslut 1668 kringsändes i landsorterna, och anslogs 1674 til deras arbetens tryckande den så kallade Bibel-trycks tunnan.

d) GUDMUNDR OLSON, född af fattiga föräldrar i *Island* 1652, kom efter at hafva bivistat Skolan i *Skallhollt* til *Dannemark* 1680. Då Gref GYLLENSTIERNA var i *Kiöbenhavn*, för at til Sverige öfverföra Konung CARL XI Drottning, besåg han äfven bland andra curieusiteter, Isländske handskrifterne på Academiska Bibliothequet, då GUDMUNDR blef framkallad at uttyda något stycke. Grefven årböd honom då straxt at komma öfver til Sverige, för at där emottaga Isländske Translators sysslan, hvartil han utan mycket betänkande samtyckte. Kom därpå följande året til *Stockholm*, blef straxt vid Antiquitets-Collegium engagerad, och förtjente utom de Kongl. stipendier honom til lön voro anslagne, något genom private Collegier i Isländskan. Han gifte sig här med en adelig Jungfru JULIANA MARGARETA BAGGE, med hvilken han hade 3 barn, af hvilka två öfverlef-

in ſin Bror HELGE OLSON e), hvilken medbragte en tåmmelig hop manuſcipter, och hvartil ſedan ARNGRIM JONSEN f) JO-

de fadren, ſom dog 1695 d. 20 December. Utom de ſagor han öfverſatt och utgifvit, vittna månge deſs i Antiquitets Archivo ånnu qvarliggande arbeten, om deſs *flit*.

Af Kongl. Cancellie Collegii Protocoll, d. 30 Sept. 1695, (benågit meddelt af Herr Secreter. GAHM) finnes dock at PERINGSCHÖLD beklagat ſig öfver honom, ſåſom *den där begynte at blifva alt för mycket aflågen och oſkickelig til arbete, genom det, at han nåſtan dageligen drack ſig rus af brännevin*, och torde äfven detta varit förnämſta hindret, at deſs anſökan af d. 15 Julii 1693, at blifva Aſſeſſor i Antiquitets Archivet, icke lyckades.

e) HELGE OLSSON, bror til den förre, kom til *Sverige* 1682. Han hade förut varit Pråſt i *Island*, men för ſin okyſka lefnad miſtat kappan. For dock följande året dit tilbaka, för at åt Antiquitets Collegio ſamla Manuſcripter, och återkom efter kort viſtande där, med en vacker ſamling. 1686 lemnade han åter *Sverige*, och ſedan han i *Köpenhamn* fått tilbaka Pråſten, undfick han *Stads* Paſtorat i *Island*, ſamt dog 1705.

f) ARNGRIM JONSEN kom til *Stockholm* 1682. Man har efter honom flere handſkrifne arbeten, men jag vet icke når han dog.

g) JONAS WIGFUSEN följde en Danſk Miniſter ſåſom betjent til *Stockholm*, och blef

NAS WIGFUSEN g), LOPT JOSEPHSEN h), GUDMUND GUDMUNDSEN i) och THORVALDR BROCKMAN k), hvilka såsom translatorer i Anti-

1684 antagen til tjenstgjörning uti Antiquitets Collegio, hvarest flera af dess arbeten förvaras.

h) LOPT JOSEPHSEN var Präst vid Domkyrkan i *Skalholt*, men afsattes såsom misstänkt för vidskeppelse af Biskop BRYNOLF SVENSSON. Reste derpå til *Kiöbenhavn*, och 1686 öfver til *Stockholm*, hvarest han någon tid för Antiquitets Collegium arbetade, samt for sedan tilbaka til *Island*, *hvarest* han af Biskop WIDALIN återfeck sin syssla och dog 1724.

i) GUDMUND GUDMUNDSEN kom til *Stockholm* 1687, blef straxt uti Antiquitets-Collegio engagerad, och 1691 då det til et Riks-Archivum blef förbytt, såsom Isländsk Amanuens antagen. PERINGSCHÖLD klagar uti sin relation, angående Antiquitets Archivi betienters gjöromål af d. 9 Jan. 1695, på honom, såsom försumlig och ostadig; man har dock af honom några öfversätningar. Han dog 1697 d. 18 Martii och var på lång tid den sidsta Isländare som vid Antiquitets Archivet gjorde tjenst. I hans ställe blef til samma syssla GUSTAF ROSENDAHL förordnad.

k) THORVALDR BROCKMAN hitkom 1733 ifrån *Kiöbenhavn*, på Sal. Riks-Rådet Gref GUSTAF BONDES kallelse. 1721 hade han redan lan-

tiquitets collegio varit tjenſtgjörande, ej litet bidragit, äfven ſom JONAS EGHARDSEN l), MAGNUS BENEDICTSEN m), ISLEIF THOR-

nat *Skallholts* ſkola, med ganſka hedrande betyg, blef dårpå 1726 Magiſter i *Kiöbenhavn*, och var hos den lårde GRAM ganſka vål anſkrefven, från hvilken han äfven hade et vackert intygande om ſina inſigter. Vid ankomſten til Sverige mötte honom den ledſamheten, at för contraband uti *Helſingborg* blifva anhållen, men ſlapp ſnart på ſin Protectors Gref BONDES föreſkrift lös, ſamt blef 1733 den 3 December förordnad til Ordinarie Cancelliſt uti Antiquitets Archiver; vid hvilken ſyſſla han med nog knappa vilkor träkade ſig fram til 1763, då han dog. Om deſs flit vittna flera i Archivet liggande arbeten.

l) JONAS EGHARTSEN var en oſtuderad, men ganſka qvick man, och i *Island* kånd för en ſtor Proceſs-makare. I ſynnerhet var han för Biſkop GISLE THORLAKSSON beſvärlig, och öfverreſte 1680 för at emot honom utdrifva någon Proceſs til *Kiöbenhavn*, hvareſt han ſtraxt kom i bekantſkap med Secreteraren FREDRICH SCHANTZ, ſamt lofvade at med Manuſcripter öka Antiquitets-Collegii ſamlingar. Han var äfven håruti ganſka ordhållen, men i ſina proceſſer ſå olycklig, at han långa tiden uti blå tornet i *Kiöbenhavn* ſatt i arreſt, hvarifrån han omſider utſlap och öfverkom til Sverige 1689, hvareſt han til Borgmåſtare i *Malmö* blef förordnad.

THORLEIFSEN n), EJNAR EJNARSEN o), ARNAS HÅKANSEN. p) FRANTS JACOBSEN q) och

Hant dock icke at tilträda famma fysfla, utan dog ftraxt efter ankomften til *Stockholm*, och blef på Kongl. bekoftnad uti Kongsholmen begrafven.

m) MAGNUS BENEDICTSEN, JONAS EGHARDSENS ftyffon, gjorde honom til *Sverige* fölge, men drögde icke där länge, förr än han begaf fig tilbaka til *Island*, hvareft han för et dråp 1708 blef anklagad, famt til fäftnings-arbete på *Bremerholm* i *Kiöbenhavn* dömd, hvarifrån han omfider på fin ålderdom blef lös gifven, famt dog i *Island*.

n) ISLEIF THORLEIFSEN befökte under fit viftande i *Kiöbenhavn*, äfven *Stockholm*, och gjorde någon tid vid Antiquitets-Collegio tjenft. For fedan tilbaka til *Island*, och blef förft Paftor uti *Garpdal* och fedan uti *Skutulsfjord*, hvareft han dog 1700.

o) EJNAR EJNARSEN var äfven fom haftigaft i Sverige under det han ftuderade i *Kiöbenhavn* och dog efter återkomften til *Island*, fåfom Paftor i *Hytardal* 1690.

p) ARNAS HÅKANSEN var 1668 i *Sverige* och dog i *Island*.

q) FRANS JACOBSEN var bondfon från *Zeland*, men följde THEODOR THORLAKSEN til *Island*, hvareft han geck i *Skallholts* Skola, famt fkickades fedan til *Kiöbenhavn*, hvarifrån han gjorde en liten ryck til *Sverige*. Efter-

och THORD THORLAKSEN r) vid dessa handlingars förskaffande med hjelpsam hand bitrådt s), så väl under Antiquitets Colle-

återkomsten til *Island*, blef han 1686 medhjelpare åt Pastor i *Hrune*, samt dess måg, och sluteligen dess eftertrådare.

r) THORD THORLAKSEN efter DALS föregifvande den lärde ARNGRIM JONSONS sonson; men detta skal efter Biskop FINNÆI tanka vara et misstag, utan måste det antingen hafva varit THORD THORLAKSEN WIDALIN som var ARNGRIMS sonson, eller åfven THORD THORLAKSEN, sedan Biskop i *Skallholt*; och år anledning at tro, det bägge varit i *Sverige*.

s) Då jag icke har flere Isländare at anföra, som af Isländske litteraturen i *Sverige* gjordt sig förtjente, torde jag få nämna PAUL HANSEN, i anseende dårtil, at han lårer vara den enda Isländare, som, på en Svensk Konungs befallning, af en Svensk Biskop i *Zeland* fått fullmagt på et Pastorat. Saken år, at då Konung CARL GUSTAF 1659 bröt in i *Zeland*, och JOHAN SUANING., som i anseende til sit bearbetande och nit för Konung FREDRICH, vid envåldets införande i *Dannemark* fått titel af Årke-Biskop., var innesluten i *Kiöbenhavn*, och således icke med *Zelands* stift under belägringen kunde sig befatta, sysslorne i dess ställe förråttades af ZACHARIAS KLINGIUS, Stamfader för KLINGENSTIERNORNE, som då var Konungens Hof-Prådikant och

gii varelse i *Upsala*, som efter dess förflyttning til *Stockholm* t).

Detta gjorde äfven i *Dannemark* så mycken upmärksamhet, at CHRISTIAN V 1685

d 4

Fäldt-Superintendent, sedermera förste Biskop i Götheborg. Bland andre Collations-bref som af honom utfärdades, var äfven et för denna PAUL HANSEN på *Harrestads* Pastorat vid *Ringstad*, sedan han förstaf bemälte KLINGIUS blifvit vigd til Präst, och skref han sig *Sveciæ Regi a concionibus & confessionibus sacris, Regii Exercitus Superintendens Generalis & Sialandiæ pro tempore Episcopus*. Se JOH. HAAS saml. af Evang. Biskopar i Zeland 1761 4:to It. FINNEI Hist. Eccles. Isl. Tom. 3 pag. 585.

u) Om denna flyttning skedt 1684 eller 1685 är svårt at med visshet säga. Det sednare tyckes dock kunna slutas, af et Gref MAGNI GABRIEL DE LE GARDIES bref, dat. *Wånnegarn* d. 18 Junii 1685, hvaruti han högeligen misstycker den samma, (benägit meddelt af Herr Secreteraren GAHM). 1692 befalte Konung CARL XI at detta Collegium skulle komma under Kongl. Cancellie Collegii närmare tilsyn, och blef det en ny til Cancelliet hörande Expedition, som bestyrdes af en Kongl. Secreterare såsom Antiquarius, och medarbetande tvånne Assessorer, en Translator för gamla språken, samt tvånne Amanuenser eller Cancellister, förutan den tredje, hvilken sedermera är indragen, och skulle vara Antiquariens Handskrifvare.

d. 4 April jämte, ordres til Landtfogden HEIDEMAN på *Island*, at biträda THOMAS BARTHOLIN i Isländske antiquiteters samlande, på det strängaste förböd, at därifrån til främmande förhandla eller utföra några skrefne historier eller tractater om landet.

Stockholm så väl som *Kiöbenhavn* hade således redan bekommit i förvar en stör del af de gamla Isländske handlingar, då ARNAS MAGNÆUS med PAUL WIDALIN 1712 for öfver från *Island* til *Kiöbenhavn*, men de upsnappade så, hvad af dem kunde vara öfrigt, at nu svårligen en handskrefven saga år at se i landet, och fick jag oagtadt all möda ej köpa mera än et ofullständigt exemplar af *Sturlunga sagan*.

Det är således icke mer i *Island* hvar man skall fråga efter gamla Isländske Krönickor, utan har man däraf, utom den vackra samling vårt Antiquitets-Archivum förvarar, en förträfflig Collection på Academiske Bibliotheqvet i *Kiöbenhavn*, som blifvit ditskänkt af ARNAS MAGNÆUS, utom några mindre och obetydliga samlingar, som kunna vara i enskilta händer.

Bland förteckningen på sagorne, har jag redan anmärkt, hvilka genom trycket kommit

mit i allmänhetens händer. Några äro tryckte i *Island*, ibland hvil a de *Skallholtske* äro ganska sällsynte; de fläste åro utgifne i *Sverige*, ehuru ej altid af de båste manuscripter. En Olof Rudbeck den äldre, en Verelius, två Peringsköldar, en Rehnhjelm, en Björner, en Salan, en Brokman m. fl. hafva dock igenom den flit de där vid användt förtjent och vunnit mycket berôm. Men desse uplagor kunna icke hvarken hvad pragt eller Critisk nytta beträffar, jämnföras med dem Magnæanska Com mission uti *Kiöbenhavn* utgifver, och hvaraf lärda verlden med otålighet väntar fortsättning x).

XVII.

x) Arnas Magnusen föddes i *Kvennabrecke i Island*; 1663 och kom 1683, efter at trenne år hafva studerat i *Skallholt* til *Kiöbenhavn* Hir ingeck han en förtrogen bekantskap med Thomas Bartholin, och reste efter dess död til *Norrige*, *Tyskland* och *Frankrike*. Under sin varelse dår, blef han 1694 Professor Philosophiæ i *Kiöbenhavn*, och derjemte 1701 Professor Antiquitatum, samt reste 1702 på Kongl. befallning til *Island*, at jämte Paul Vidalin förbättra Råttegångs-vårket dår. 1712 lämnade han för sidsta gången sin fädernesbygd, och dog 1730, sedan han, genom en testamentarisk författning, inrättat tvånne stipendier vid A.

XVII.

Til Presidenten Högvälborne Herr Baron Axel Lejonhufvud.

Stockholm d. 12 Sep. 1775.

At fullgóra Högvålborne Herr Baron och Presidentens befallning, och om Isländske Poe-

cademien i *Kiöbenhavn*, för Isländare som studera Antiquiteterna, skänkt sit Bibliotek til samma Academie, och gifvit en ansenlig summa penningar til Isländske skrifters granskning och utgifvande på trycket. Vårkställigheten håraf spordes dock ej, förr ån 1772, då under d. 24 Septemb., Regeringen Constituerade Herrar Conferents-Råden Luxdorph och Suhm, samt Stats-Rådet Langebeck och Professor Erichsen, til hvilka Stads-Råderne Kall och Möllman sedan blifvit adjungerade, och hafva til Secreterare Herr Finsen, som dock nu lärer lemna denna post, sedan han til Probst i *Skallholt* blifvit utnämnd, at enligt Magnæanska Testatum granska och årligen utgifva någon nyttig skrift. Vi hafva redan dårifrån fådt *Kristnis* och *Gundlaugs Ormstungu Sagor*, och drifves arbetet med den drift och smak, som kan våntas, då et så lyckligt val af Directeurer skedt.

Poesien lämna underrättelse, anser jag för en den angenämaste skyldighet. Beklagar endast at ringa insigt i et ämne, som i så mycket mörker ligger invecladt, hindrar mig at göra det så fullständigt, som jag skulle önska, och saken förtjenar, hälst då mina tankar underkastas et så beprofvat öga. Är således hvad jag har at anföra ej af mycken vigt, blifver det åtminstone et prof af min beredvillighet at uppfylla Eder åstundan.

Så besynnerlig som en del lärdas tanka i början torde förefalla, at man i Europa tidigare af bunden än obunden stil sig betjent vid skrifters författande, blifver den dock vid nogare eftersinnande ganska sannolik. Poeter voro äfven hos Greker och Romare långt äldre än historie-skrifvare, och dem som i vältalighets-konsten utmärkt sig, och kan tiden tämligen noga utsättas, när man hos de förra begynte at skrifva *prose*, då däremot det nästan blifver omöjligt, at säga huru gamla deras poesier äro, hvilka gå långt längre tilbaka, än både *Trojæ* belägring och Olympiske spelen. Äfvenså vet man icke hos de *Romare* af något äldre *en prose* författadt, än APPII CAECI tal til

Rå-

Rådet och Romerſka folket, under CXXV Olympiaden, hvarutinnan han råder dem, at icke emottaga det freds anbud PYRRHUS dem gjorde, då deremot poeſien hos dem, långt förut både var kånd och yrkad.

Detta blifver mindre beſynnerligt, når man årindrar ſig, at åtſkilligt kunde anſes vårdt at läggas på minnet, och för de efterkommande förvaras, innan ånnu bokſtäfver i *Europa* blifvit bekante. Huru mycken hjelpreda var icke då för minnet, at få en ſak, ſom ej borde glömmas, anmårkt i några efter viſs cadence ſå ſammanſatte ord, at örat äfven kunde gifva tilkånna, når något uteglömdes eller förbyttes, för hvilken ordſak ockſå Tyſklands gamla lagar, på vers voro ſkrefne, hvadan de ånnu bibehålla namn af *Geſetze* eller ſtropher, då de oder uti hvilka de voro forfattade vanligen ſöngos. Detta var äfven et medel, at bland allmänheten förſkaffa et arbete mera bifall, och föranlät detta, i IX ſeculo, LOVIS LE DE BONNAIRE, at på vers låta öfverſätta den Heliga Skrift, ſom han bland Saxarne ville göra bekant, ſamt OTFRID en Benedictiner Munck i *Elſas*, at i ſamma ſecu-

culo, på Tyſk vers öfverſätta de fyra Evangeliſterna.

Skaldekonſten tror jag ſåledes hos alla folkſlag vara gànſka gammal, och kunna vi hos våra förfäder med ſäkerhet, anſe den ſåſom en lämning af ODEN, med hvilken den blifvit hitbragt. Det var i äldre tider ingen Konung, Höfding eller annars någon man af betydenhet, ſom icke ägde ſin egen ſkald, och ſkulle vid alla vigtiga förrättningar, en ſådan nödvändigt vara tilſtädes, för at anmärka det, ſom förtjente upmärkſamhet, och däröfver författa qväden. Vid ſlagtningar lämnades dem rum i ſköldborgen, eller bland det tappraſte manſkapet, på det de nogare ſkulle ſe de dater ſom borde uphöjas, och voro de i gäſtabud tilſtädes, för at muntra ſällſkapet genom artiga infall, och ſkaldeqväden öfver deras afledne hjeltar. En ſådan var åfven ganſka högt agtad, höll ſtändigt Konungen ſällſkap, och var ofta både deſs General och Miniſter, ſamt kallades *Skaldr*, ſom Herr Cancellie Rådet och Riddaren IHRE i ſit Gloſſarium deriverar af *Skiæl*, hvadan *Skiælamæn*, eller åfven *Spekingr* af *Speke* vishet, hvadan det Engelſka *to ſpeak* at tala har ſit urſprung.

Det

Det är desſa ſkalldeqvåden vi hafva at tacka för det förſta ljus i vår Svenſka hiſtoria, och kunna ſåledes ej betaga dem den heder, TACITUS med ſkäl lämnar dem, at vara *antiquisſimum annalium genus*. Våra gamla ſagor äro äfven öfver alt med desſa qväden upfylde, hvilkas värde vi ej aldeles få förkaſta ehuru de til en ſtor del för ofs äro obegriplige. Orſaken dårtil år 1:o at ſkalderne med flit ſå konſtigt ſammanſatt ſina qvåden, at den oförfarne allmänheten, ej allena ſvårligen, utan uttydning ſkulle kunna begripa innehållet af dem, hvarpå uti GISLA SURSONAR, VIGA GLUMS och GRETTIS ſagor kunna hämtas exempel a), utan voro de äfven ofta för ſtora poeter obegripliga, hvilket GRETTERS hiſtoria intygar b). 2:o Utom desſ var uti deras verſer en ordens omſättning vanlig, ſom ej annat kunde än öka otydligheten, och får jag til exempel härpå utur REHNHJELM anföra följande c).

1 2 8 9
Hilmir vann at holmi
O 3:o

a) *Gunl. Ormſt. ſ.* p. 292.

b) *Gunl. Ormſt. ſ.* p. 291.

c) REHNHIELMS, uplaga af *Olof. Tryggvaſons Saga* p. 270.

5 7 6
Hialm-ſkoth rothni blothi;
3 14 15 13
Huat ofduldu theſs hoeldar
4 10 11 12
Hoerd oc auſtur i goerthom:
18 20 17 19
Rogs bra Recka lægir
10 22 21
Riikur valkera lijki
23 24 27
Herſteſnir let hrofnum
25 26 28
Hold flæmingia goldit

3:o Hade de et ſärſkildt *Skaldſkaparmal*, ſom var ganſka rikt, och endaſt i poetiſka arbeten, men ej i det dagliga umgänget, kunde brukas, och förmodligen den tiden utgjorde et hufvudſakligt ſtycke af deras lärda idrotter, emedan deſs behaglighet och konſt, utan möda fallit dem i öronen. Uti RESENII tryckte Edda, finner man ſåledes til exempel några och 50 ſynonyma på ordet bölja, och anför Herr Cancellie Rådet och Riddaren IHRE d), utur LOPT GUTTORMS SONS *Liodalykil*, 47 namn på

d) Bref rörande Eddan p. 15.

på qvinnor. Jag lånar äfven af Honom några rader, fom förekomma uti Edda bland *hringa-heiti*, och hvilka vifa huru långt poeterne gådt uti fina antonomafier a).

Heingi eg hamri kringdan
Hang a riupu tangar
Grimnis fylgs a galga
Ginnung bruar linna.

På desfa gifver han följande naturliga ordning *Eg heingi hamri kringdan linna ginning a hang riupu bruar tangar a grimnis fylgs galga*, fom uttydes: *jag hångor then i rund hamrade gapande ormen, vid ripans broande af* ODINS *fkölds galga.* Til at utleta förftåndet häraf anför han på famma ftälle, at ODINS *fkölds galga* är armen på hvilken fkölden plägar bäras lika fom uphångd, med *ripan* förftås falken, ty et genus är fkalden tillåtit at fätta för et annat; *falkens bro* är handen, på hvilken jägaren den fätter, och *defs ände eller tong* är fingret; den *gapande ormen, fom i ring är hamrad* betecknar ringen, och blir fåledes meningen af alt detta, jag fätter ringen på fingret. a) 4:o För at

d) P. 17.

a) Herr Cancellie Rådet IHRE anför på fam.

at göra det ännu obegripligare, togo de sig frihet, at när tvånne ord hade lika ljud, sätta periphrasin af det ena i stället för det andra, såsom hästefoten *hof*, i stället för ärbarhet, måtta, *hóf* b). Men största hindret vid deras utydning ligger dock förmodligen 5:o däruti, at handskrifterne af våra gamla sagor

ma-ställe, ifrån RUDBECKS Atlantica, et artigt exempel af dessa Skaldiska Antonomasier, der han efter Eddas anledning anmärker at de gamle skalder hafva trodt sig kunna kalla en råtta *Vildbasse*, det är vildsvin, när man allenast lade til et ord, som tilkänna gaf samma djurs natur, boning eller åthåfvor, såsom *væggia bosse*, d. å. våggens vildgallt, emedan desse djuren ofta hafva sit tilhåll i våggarna. Han tror, at af samma Poëtiska sublima talesätt hårflutet, at af de minsta väl kända djur, et kallas skämtevis *färk-elefant*, hvilka båda anmärkningar, underdtödde af hans qvicka inbilnings gåfva, hulpo honom ifrån en betydelig svårighet. Ty då PLUTO berättar, at på Insula Atlantica funnos elefanter, säger han dymedelst rönas, at PLUTO väl torde hafva läst våre Skaldeqvåden, men ej penetrerat alla Skaldskaparmalets hemligheter, hvaraf skedt, at då de förstodo med sina elefanter våra snällfotade vargar, mente han på enfaldigt vis, at ordet behöll sin vanliga betydelse, och blef deraf bedragen.

b) Canc. IHRES bref p. 18.

gor, i fynnerhet hvad verferna beträffar åro felagtige, få at de ej utan ftörfta fvårighet kunna rätt låfas, och år detta orfaken, at de flefte verfer i våra, få väl i *Island* fom *Sverige* tryckte, Isländfke fagor åro obegriplige, Det är fåledes icke hvars mans göra, at fkaffa reda på dem; at det dock möjligen låter fig i värket ftälla, vittna de nya uplagorne af *Kriftni - faga Landnamabok* med flere, och år i fynnerhet Probften GUNNAR PAULSEN i *Island*, känd och berömd, för fin ftora infigt i detta ämne.

Denna fvårighet at af de gamlas poefi uttaga rätta fammanhanget, är åfven orfaken, hvarföre många med fådant förragt anfedt de Vitterhets prof, fom ifrån dem kommit i våra händer. I mitt tycke år äfven intet fkalde-ftycke ibland dem, hvilket fåfom mönfter för fnille och fmak fkulle kunna framfättas, men därföre får man icke neka at höga talefått och tankar, famt ganfka lycklige likneifer, ftundom uti dem finnas; och låfer man ej utan nöje, den döende LODBROKS *Bjarkamal*, EIGILS *Hofud laufn* och EJVINDRS *Haconar mal* med flere a).

 Hvar-

a) Jämför Five pieces of Runic Poetry translated from the Islandic Language. London 1763 8:vo.

Hvarjehanda saker som uti det almänna lefvernet förefölIo, voro ämnen för deras skaldekonst. Måst lades den dock å daga i deras loflånger öfver store Herrars dater, uti hvilka de beskyllas, ej hafva varit nogräknade om, at smicka sina hjeltar. Man har således efter dem åtskilliga qvåden, hvaribland år et ej osmakligt episkt poeme öfver KAF: GRIM och HJALMAR. Åfvenfå äro satyriske stycken ej sällsynte, som fingo namn af *nidvisor*, och sades deras författare *yrkia nid*, mèn theatralifke arbeten hade man icke ens hos dem begrep om.

Af det redan anförde skulle man tro, at intet språk tillåter poëten så mycken frihet som det Isländska; visst år åfven, at intet annat kan upvisa et så rikt ærarium poeticum, men dårföre får man ej inbilla sig, at de icke til visfa reglor voro bundne. Tvärt om, jag tviflar at någon poetica är så vidlöftig som denna, då dårtil, efter Eddas upgift, höra ej mindre än

o) Sådana åro ännu ej i landet sällsynte, och utkom för et par år sedan *Loka læte*, som år en Satyr öfver tvånne åmbetsmån i landet.

än 136 b) vers slag, Isl. *hattur*, som alla hafva sina särskildta reglor, men at om dem gifva en fullständig efterrättelse är öfvermattan svårt, ja aldeles omöjligt, innan vi få uttolkning på den underrättelse, som Eddas tredje del härom lämnar.

Detta bland forntidens lämningar snart sagt rygtbaraste vårk, har hitintills föga eller intet varit kändt. Man har nåstan öfver alt hållit det för de gamlas gudalåra, och hafva de påtrugat henne, såsom delar, *Voluspa* och *Havamal*, som dock ingendera höra dit; men Herr Cancellie Råder och Riddaren Ihre, har i denna sak lämnat tilräckligt ljus, genom dess bref til Herr Cancellie Rådet Lagerbring, angående det dåraf uti *Upsala* Bibliotheque befindtlige manuscript, och bevisar han där, at den ej år annat än en inledning til Isländske Skalde-konsten, bestående af trenne delar. Den förста *Dæmisagor* år et utdrag af historia mythica veterum, den andra *Kenningar* utgjör et ærarium poeticum, och den tredje *Liods greinir* innehåller deras prosodi m. m. *Dæmi sagorne* äro til större delen, ehuru ganska ofullståndigt och O 4 oför-

b) Vormii append. Lit. Run.

oförſvarligt af GÖRANSON utgifne på Svenſka, och de jämte *kenningarne* af RESENIUS på latin, men den tredje delen ſom förtjenar ej mindre upmärkſamhet, har icke ännu ſedt dags ljuſet, och vore önſkligt at Herr Canc. IHRE, ville gifva allmenheten denna ſkånk, då ſå få utom Honom äro i ſtånd, at bringa det ſamma i ordning.

Äfven ſom man miſstagit ſig på deſs innehåll, har man äfven om deſs författare farit vilſe. De fläſte tro at SAEMUNDR SIGFUSON, ſom dog 1133, författat et ganſka vidlyftigt værk under namn af Edda, ſom innehållit ſtora ſaker, och varit en theſaurus totius humanæ ſapientiæ, hvaraf ⅓ knapt kommit i våra händer, ſom nu i vår Edda ſkulle förvaras; men Herr Cancellie-Rådet IHRE tror aldrig vår Edda utur någon gamlare vara utdragen, utan från borjan af SNORRE STURLESON ſammanſatt.

De ſvårigheter Herr SCHLÖZER gjordt at bifalla denna tanka äro lått häfne, äfven ſom de af den lärde ARNAS MAGNÆUS anförde, ty förmodligen har Munken GUNLAUG ſom BJÖRN a SKARDSAA tror, eller ſnarare OLAFR HUITASKALD continuerat

rat STURLESONS Edda, hvadan ej år at undra, om något til STURLESONS beröm införd blifvit, åfven fom det, at auctor kallar Konung WALDEMAR i *Dannemark* fin Herre, dårigenom lätt kan förklaras.

Hurudan Isländfke poefien varit, år fåledes ej lått at fäga, för at dock därom gifva någon idée, får jag nåmna följande, om det hos dem måft brukade vers flag, fom kallas *Drottquæde*.

Det fördelas uti ftropher, fom hvarje beftår af fyra vers-par, och hvarje vers af två hemiftieher, hvarje hemiftiche af fex ftafvelfer, hvilka icke få ökas, utan högfta nödfall, fom efter vers-flagets åtfkilliga art hafva tre eller fyra pedes, eller, om ftafvelferne äro korte, flere i propotion. Isländfke profodien fordrar åter hufvudfakligen tvänne ting, nämligen famling af lika antal initial bokftåfver, och *håndingar* eller famljud, och dem åter antingen ftörre eller mindre, *Adalhending* och *Skotthending*.

Detta torde af följande exempel tydligen kunna fes.

Austur löndum for undann
Alvaldur sa er gaf Scaldum,
Hann feck gagn at gunne,
Gunnhórda slög mörgum,
Slydurtungur let slingra
Sverd leiks reigenn ferdar,
Sende Gramur at grundu,
Gullvarpathi snarpann a).

Här år förft at märka, det hvarje vers-par har en ftafvelfe fom fig ftyrer: *rader quædinni*, fom merendels altid år förfta ordet i andra hemiftichen, och fkal i förfta hemiftichen, tvånne ord med famma bokftaf begynnas, om den år en confonant; år den åter en vocal, alternera de fins emellan. Således äro uti den anförde ftrophen, de ord fom *rada quedandi*, i förfta verfen *Alvaldur*, ty med en vocal börjas i förfte hemiftichen *auftur* och *undann*; i andra verfen *Gunnhórda*, ty i anledning däraf, har förfte hemiftichen *gagn*, *gunne*; i tredje verfen *Sverd*, hvaraf dependerar *flydurtungur*, *flingra*; i fjerde verfen *Gullvarpathi*, fom fordrar i defs förfte hemiftiche *gramur*, *grundu*. Därnäft i agt tages i hvarje vers-pars förfte hemiftiche en *Skotthänding*, eller två ord fom haf-

b) Ol. Tr. faga Sk. edd. p. 18.

hafva lika consonanter men olika vocaler, och åro uti det anförde exemplet, förste versen *löndum*, *undann*, andra versen *henn*, *gunn*, tredje versen *flydurtungur*, *flingra*, fjerde versen *sende*, *grundu*. I den andra versen i agttages åter en *adalhending*, hvaråst uti 2 ord äro både lika consonanter och vocaler, och äro de uti det anförde exemplet förste versen *alvald*, *skaldunum* andra versen *gunnhörda*, *margum*, uti tredje versen *suerd ferdar*, uti fjerde versen *gullvarpathi*, *snarpann*. Uti en vers eller strophe, som således består af 30 ord, åro mer än halfparten ord af den beskaffenhet, at de ej kunna borrbytas eller flyttas, utan at uti hela versen förorsaka en stark rubbning. Merendels igenfinnas desse *hendingar* uti förste och siste orden af hvarje hemistiche, men stundom står den ena midt uti raden, såsom uti förste versens förste hemistiche *löndum*.

Denna likljudighet höllo forntidens skalder för en prydnad, som icke uti en regelmåssig vers feck saknas. Dess större likformighet dess bättre, och var äfven detta dem en råttelse, då deras verser ofta songos Man märker äfven stundom hos Latinske poeterne dylikt, såsom då VIRGILIUS sjunger. - -

- - *tales casus Cassandra canebat*,
och hos en annan:

Dum dubitat natura, marem faceretne puellam,
Natus es o pulcher pene puella puer.

Detta har Boxhornius anmärkt a), och anför han ifrån Giraldus Cambrensis, at samma äfven bland de gamle *Cambrer* varit ofligt, likaledes bland *Engelsmännerne*, så at man ej bland någondera. folket ansedt något såsom väl sagt, dåreft icke detta blifvit i agt tagit. *Cambrerne* sade således;
Digawn duw da y unic
Wrth bob ctybwylh parawd
och *Engelsmännerne*:
God is together gamman and wisdome.
Detta besannas åfven uti den rara David Rhaesi Grammatica Cambro-Brytannica, tryckt i *London* 1592 fol. Hvaräft han i deras verser anmårker åtskilligt, som med Isländarenas *hendingar* har likhet.

Hit vet jag ej om icke äfven skulle kunna föras den likljudighet, som uti Finska poesien är bruklig, och hvarpå, til exem-

a) Origin. Gallicæ. p. 66.

exempel, följande kan anföras, utur CALAMNII underdåniga lyckönskan til Högstsalig Hans Majestät ADOLPH FREDRIC, då han uti *Finland* gjorde sin Ericsgata b).

Koska kulki kuningamme
Adolph Fredric armollinen
Meidän maalla matkusteli,
Kaicki vereni venähti,
Kaicki liikahti lihani,
Ettæ virteni viritin,
Kannoin minun kandeleni,
Isæn istuimen etehen,
Kaickivallan kamarihin;
Josta anoin andimia.

Men jag kommer för långt från mitt ämne. Ehuru rim icke finnas i våra älste qvåden, kan man dock med säkerhet säga, at de äro långt äldre än Christendomen. SKULE EJNARSON får således oförtjent skulden, för at hafva infört deras bruk, som nu blifvit så allmänt, at utom *England*, som behåller sina *blank verses*, ingen nation i *Europa* älskar vers utan rim. Denna rimkonst, hvilken jag frugtar icke vara någon väsendtlig och ännu mindre nyttig sak, utan

b) Helsingberg de Poesi Finnica. Åbo 1766.

tan tvårtom et ganſka betydligt hinder uti Skalde konſten, lärer ſåledes efter Nordens gamla Skalder vara efterapad, och har detta bruk icke ſtadnat innom Europa utan rimar man nu nåſtan öfver alt, och klagar at versmakare taga til, i ſamma mohn, ſom Poeter taga af. BARETTI berättar, at han i *Madrit* af några Negrer hördt en Moſambiſk ſång på rim; GAGES ſäger det ſamma om Mexicanerne och NIEBUHR anför, at Araberne äro *des grands rimeurs.* Slutligen får jag öfverſånda et prof af et Isländſkt ſkaldeqväde, författadt af RUGMAN öfver Gref MAGNUS DE LA GARDIES död, ſamt tryckt i *Upſala*, och hvilket blifvit ſå ſällſynt, at jag tviflar någon i *Sverige* äga det tryckt, ock kan det deſs utom tjena til exempel, på et Drottqväde, då författaren merendels följt deſs reglor.

Autt er i ſeggia ſæti
ſaknar mans i ranni.

Gret ylgur Ragnvald riitto
Rom-ſtamir haukar fromaſt
Kund Lodbrokar; kiendo
Kuilhnda valir illra:
Kuoldrido klarar hreldoſt

Kueid

Kueid ari mar ſaſt reider
Tijd fiello tár af giodi
Tafn lauſir æpto hrafnar.

Thuarr og vid theingils dauda
Thydur morg bràd, i. hijdi
Skreidaſt thui berſi ſkiædur
Skiott matti gräds of otta:
Ox ódum falu-faxa
Frar miog or leiptri tara
Huarma beckur ad hrockin
Hraut grôn a baudar nauti.

Greto ſkinlaus agiætann
Gripdijr heidingia ſuipuls
Verdar of fædo fordum
Flein things allvakran kingia:
Og i oglodum huga
Undo ſier menn og hrundir
Seims kuado mundar ſoma
Sieirr huor huit malar thuerri,

Heidingiar ef ſua hedins
Harmadu kuanar barma
Stalir ſier giordi ſtala
Stijrir og Eida hiruſt:
Thars i malmguſti giera
Grad thuarr og vod til brada

Ver-

Varga kna vund oborgid
Vas, thaut rafn i afi.

Hvad bæri ofs er erum
Urdarbrunns tha alkunnir
Sira Jofurs thefs fara
Sueita dagliga neitum?
Og i hans erum faugru
Orda vidkuædi vondnir
Uppfræddir ad vier hreppa
Aftundum gledi háá?

Bæri ofs ey bliugum vera
Breifkleika holdfins veikan
Tijtt fyri fionir fettia
Synd flya, dygd i nijaft?
Hel med thui hroka ftoli
Hreikir fier a faul bleikum
Akuedr ymfra thioda
Andlat med quifti handar.

Hel vægir hauldum eigi
Hrijfur or thefso lijfi
Kejfara, Klerk og Rafir
Kolmenfko fulla Jarla:
Altignum amint fagnar
Og kot-af-rapa throti
Kurteifa kappa herfá
Kielling leggur ad velli,

Da-

Dæmi framm daglig koma
Drijir hel verk at nijo
Audlinga abnrt leider
Ofs dauggvar tara fosfi:
Mannlunga mærfta fangar
Med fier hertekna hiedan
Færir og furdum ftorum
Fiaurleftir meingid befta.

Sidpridi, fæmd og heidur,
Somligur dygdur blomi,
Mangiæfka, vinfæl minning,
Mecorda fremd ofgietin,
Frijdleikur, fegurd, audur,
Frækn, aft, og hyller dafto
Hel med fier dregur i duala
Deyr tho gott mannord eije.

Einn nu af æfi banni
Afgiec: raud moens breeku
Mætur altygin ytum
Æ tregandi lægir:
Kurteis, vis, kiænn til virta
Kin-ftor lofdunga vinur
Haborin Jarl og Herra
Haukftandar malar grandi.

Dyr Magnus Delagardie
Dygdhar Odains bygda

Akurs vift af var rekin,
Er Nara nift illfkiptin:
Mord hauka fall hans færdi
Fridoftum brecko hlijda
Sorg ftora fua og morgum
Slædir lax hrundum fædo.

Thar fie ofs tho ad eyrir
Thad hann i gudi gladur
Als træd holds göto greida
Grand fyrtift vondra auda;
Hirdur i Gamles gardi
Glatt fingur og famklingir
Utvauldum Eingla fueitum
Endálauft lof miuk raufto.

Epitaphium!

Conditur hoc tumulo juvenili mortuus ævo
MAGNUS, de MAGNA GARDIA gente fatûs.
In multos canus dignus qui viveret annos,
Hei mihi! quod juvenis concidit ante diem.
Hujus enim ingenium cepit non terra. Quid inde?
Tollite Cælicolæ, reddite Cælicolæ.

Dic tumulum spectans oculo properante viator:
MAGNE Tuo Cineri sit pia terrra levis.

Scripsit Upsalæ Anno 1667.
Die 14 Februarii
JONAS Rugman.

XVIII.

Til Herr Professorn och Riddaren BERGMAN.

Stockholm d. 1 Sept. 1773.

Sedan jag omsider sändt hem den samling af Isländske Vulcanernas producter, hvilka jag, under mitt vistande på denna märkvärdiga ö, hade tilfälle at hopsamla, tager jag mig äfven frihet, jämte dem, öfverlämna några underrättelser angående de därstedes befintlige eldsprutande berg, som jag dels af Isländske handlingar hämtat, dels af landets invånare fådt höra, så väl som hvad jag genom egen uppmärksamhet närvarande ansedt värdigt, at komma un-

der M. H. granſkning. Underligt nog, at i vårt tidehvarf, då i allmänhet ſå mycken flit och möda blifvit använd på naturens kännedom, man gifvit ſå liten upmärkſamhet til deſs beſynnerliga värkningar i *Island*, at man ej verat mera än et ringa antal af mångfaldiga eldſprutningar; och knapt haft ſig bekant, de ännu ovanligare, och ſnart otrolige, heta vattuſpång, hvaraf detta land öfverflödar, förutan flera naturens ovanliga värkningar.

Både min tid och inſigt är lika inſkränkt, för at efter önſkan meddela, den hit intils ſaknade underrättelſe, ſom *Islands* märkvärdigheter förtjena, men jag hoppas dock, det Herr Profesſorn och R. med benägna ögon anſer, de ſå mindre värda obſervationer jag gjort. Man torde ſå vänta något utförligare därom, når Herr Profesſorn får tid och tilfälle, at jämnföra eldens produkter härifrån, med analoga från andra orter.

Huruvida någras mening äger grund, at alla berg, antingen genom vatn eller eld blifvit danade, vågar jag ej utlåta mig, ty ehuru ſannolik denna tanke är, hvaraf vi äfven i de äldra äldſta tider, och

hos

hos den älfte fkrift ftällare a) finna fpår, så lärer den dock blifva fvår, om ej omojlig, at utröna. Vara hårmed äfven huru det vill, så vågar jag dock påftå, at *Island* tilkommit genom eldfprutning.

At öar derigenom upkomma är ej någon ovanlig händelfe. Vi hafva där på flere exempel b); men det fom torde göra fvårighet vid denna tankas antagande är

a) Pf. 90: 2. Uttydes efter nogare öfverfättning *för än bergen födde vordo, och jorden hade fmärta af at föda, så äft du Gud af evighet til evighet.* Det Ebraifke *Chul* måfte hårledas ifrån Arabifkan hvaräft det proprie betyder *torfit. hinc doluit ex tormine partus, parturivit, doluit more parturientium.*

Jorden hade i början blifvit fkapad jämn, men föreftälles hår fåfom darrande of födflopinan, då hon under många plågor framfödde bergen, fina älfte föner.

Hvilken vet, om ej Moses, här under poetifk drägt, vill framföra en phyficalifk fanning? Jag vill åfven minnas, at uti någon af de Söderländfke refebefkrifningar funnit hela folkflag hafva denna tancka om verldenes fkapelfe.

b) Bergmans Verlds befk. del. 2. band. 2 pag. 176-178.

Islands vidd, i jämnförelse med andra öar, som på detta sätt tilkommit. Jag kan ej eller neka, at icke detta, så väl som några stenarter på stället, hvilka icke båra tydliga spår af eldens värkningar, gjordt meningen härom beräncklig; men när jag däremot ser grunden på nästan alla tilgenglige ställen, och i synnerhet vid stränderna vara lava eller tuffa c), som ofta är täckt

c) Egg. Olafs. resa p. 917. Det skulle blifva snart omöjligt, at upräkna alla de ställen, hvaråst man här finner spår efter eldens värkningar, får dårföre endast utur Eg. Ol. resa, anföra några. I *Borgarfjords Sysel*, nedan för *Arnar vatns heyde*, vid *Surturhellir* emellan *Nordlinga fliot* och *Huitaa*, i *Norderaadal*, på *Vestre Skards-heyde* och mäst vid *Raunrepp*.

I Sneefjäldsnäs Sysel största delen af näset och dess utom *Kolbeinstade* och *Rödemells* socknar, *Helgafells sveit*, hvaråst är den namnkunnige *Berserkia braun*, *Stade Sveiten*, *Kjærlinge skard*, och rundt ikring *Sneefjalds Jokul Buda braun* och *Barnaborgs braun*, samt vid *Eldborg*, *Borgarbraun* som är 3 mil i långden ifrån N. O. til S. V.

För öfrigt finnes icke i Vestra delen af landet någon betydande *lava* sträckning, dock hafva alla ställ blandning af lava och tuffa. Nordan på landet äro alla berg omtum-

täckt med en annan ſtenart, ſåſom vid *Lundey* d), ja, med hård gråſten e), eller med flera hvarf af åtſkillige jord och ſtenarter, ſåſom vid *Laugarnäs*, hvareſt på 14 fots djup fins *lava* f, och utom deſs de fjäll, ſom ej hafva tydlige ſpår af brand, beſtå af ſamman-gyttrad ſand, blandad med ſmå ſpatſmulor g, ſom ganſka lätt på 2 a 3 kan-ſke flera 1000 år, ſedan grunden af *lava* blifvit lagd, kunnat tilſkapas, ſå ſer

ſade genom jord-brand, i ſynnerhet har man vid *Kjolfjället* ſtora lava ſträckningar under namn af *Kiol-braun. I Tingeyre ſysſel* har man *Lamba-braun*, ſom kommer ifrån *Hofs Jokull*, och *Odaada braun*, ſom är ganſka ſtor, ſamt äro utom deſs alla fält omkring dem, täckte med lava eller aſka.

I öſtra delen af landet, finner man ej några lava ſträckningar, men tuffa öfver alt, ſamt en mängd af pimpſten och aſka; och i ſödra delen år åter nåſtan intet ſtälle därifrån fritt.

d) Eggert. Olafs. reſa pag. 13.

e) Egg. Ol. Reſa pag. 916.

f) Egg. Ol. Reſa pag. 916.

g) Egg. Ol. Reſa pag. 11.

jag ingen ting, fom hindrar mig at anfe *Island* fåfom et eldens fofter.

Långt ifrån at håraf draga den flutfats, fom fkulle hela ön på en gång därigenom upkommit, tror jag at elden däruppå arbetat flera fecler; at på åtfkilda och olika tider, än én klippa, än en annan, framkommit, hvars toppar genom eldens nya utbrytningar blifvit förenade, och på hvilka, fåfom grundpelare, hela denna ftora o, fedan kommit at hvila.

Huruvida denna gifsning år fann eller ej, blifver fvårt at med fäkerhet afgöra; men jag tycker mig til denfamma hafva mycken anledning, få vål af den hvalflika fkapnad, *lava ftrömmen* merendels finnes hafva tagit, fom åfven af hafvets fannolika fammanhang, med flere af de eldfprutande bergen h). Utom defs torde öars nedfjunkande, fom ftundom vid jordbäfningar timar i), bäft härigenom kunna förklaras, då bygnaden fnarast ramlar, når pelarena, på hvilka den hvilar, undanryckas.

Jag går fåledes hvad detta landets eldfprutningar beträffar, längre tilbaka än en gam-

h) Egg. Ol. Refa pag. 764, 865.
i) Verlds b. del. 2. band. 2, p. 776 feq.

gammal ſagen, bland deſs enfaldigaſte inbyggare, ſom tro, at da deſs förſte invanare, hvilka man håller före hafva varit Chriſtne och ifrån *Irland* k), genom de Norſke hitflyttningarne blefvo bragte i det trångmål, at de måſte öfvergifva landet, ſå hafva de af harm tändt elden på det ſamma. Vi kunna dock ej ſäga när eller huru ofta elden utbruſtit, för än efter Normännernas ankomſt, hvilka med mycken flit upteeknat, hvad ſom rördt dem och deras nya hemviſt.

Den förſte eldſprutning, hvarom gamla handlingar lämna någon underrättelſe, är *Ildborger hraun*, ſom upkom ſtraxt efter de Norſkas ankomſt, uti IX Seculo, i veſter på landet l). Den omtalas ej då ſåſom något ovanligt eller beſynnerligt, utan beråttas endaſt, at eld vid Thores gård

k) Formaale fyri *Landnama Bok.*

l) *Landn. bok.* part. 2. p. 34. anför härom *Han var höfdingi, enn er Thorer var sammal, ok när blındur, kuam han ut eitt kuold ſyd, ok ſa at madur reri utan i kaldaar-os a Jarnockna mikill, ok illilegur, ok geck thar a land till bæar theſs er i hripı het, ok grof thar i ſtodultz hlidi. Enn um nottina kom thar upp Jard-eldur, ok brann pa Borgarhraun, thar var bærinn ſem nu er Borgin.*

Hrip framkommit, hvaraf ännu en *Lava*-fträckning eller *hraun* 3 mil i långden, $1\frac{1}{2}$ mil i bredden, lämna vedermälen m). Sedan nämnes ej i fagorne därom, förän år 1000, då Chriftne religion i *Island* blef införd. Vid et tilfälle, då de förnämfte i landet voro forfamlade, at rådgöra om denna nya lärans antagande, och månge af de mägtigare yrkade därpå, fä kom bud at elden utbruftit i *Ölves*. Hedningarne anfågo detta fåfom et prof af fine Gudars vrede, och ville därföre icke läta öfvertalå fig därtil, då SNORRE GODE fvarade dem: på hvilken vredgades vål gudarne den tiden, de klippor brånde på hvilka vi nu ftå n).

Efter denna brand omtala Annalerne följande eldens utbrått.

1. 1004. *Hekla* o).

2 -

m) EGG. OL. p. 362.

n) *Kriftnis Saga* p. 88 90. *Tha kuam madr laupandi, oc fagdi at jardeldr var upkamin i Ölfufi, oc mundi hann laupa, a ææ Thorodds Goda. Tha toko heidner menn til ords: eigi er undur i at gudin reidift tölom flikom. Tha mælti Snorri godi, um huat reiduft gudin tha er hraun raunit er nu ftöndom ver a?*

o) I noterna til *Kriftnis fagan* pag 182 fäges

2. 1029. *Heckla.*
3. 1105. *Heckla.*
4. 1113. *Heckla.*
5. 1151. *Trolledyngr.*
6. 1157. *Heckla.*
7. 1188. *Trolledyngr.*
8. 1206. *Heckla.*
9. 1210. *Reikenæs.*
10. 1219. *Reikenæs.*
11. 1222. *Heckla.*
12. 1223. *Reikenæs.*
13. 1225. *Reikenæs.*
14. 1226. *Reikenæs,*
15. 1237. *Reikenæs.*
16. 1240. *Reikenæs.*
17. 1245. *Soelheime Jokull.*
18. 1262. *Soelheime Jokull.*
19. 1294. *Heckla.*
20. 1300. *Heckla o)*

21

at *Heckla* brunnit förſta gången 1104. Man har dock hällre anfördt detta åratal, då JACOBÆUS *i ſina efterrättningar om de udi Island ildſprudende bierge* pag. 15 ſå väl berättar at *Heckla* 1004 ſom åfven 1029 brunnit, och ſåledes tvånne gångor förr än auctor til *Kriſtnis* ſagan det nämndt.

o) *Annales Isl. Langebekii Scriptor. rer. Dan. Med. ævi inſert. part.* 2. p. 197.

21. 1311. *Röidekamb ſiald*
22. 1332. *Oræſe.*
23. 1340. *Heckla.*
24. *Fjäl nedanför Mosfels bygden.*
25. *Oræſe.*
26. *Herdebred ſiald.*
27. 1359. *Trolledyngr.*
28. 1362. *Oræſe.* p).
29. 1366. *Lillehered.*
30. 1374. *Heckla.*
31 1390. *Heckla.*
32. 1416. *Kattlegiaa.*
33. 1422. *Hafvet ved Reikends.*
34. 1436. *Heckla.*
35. 1475. *Nordan på land.*
36. 1510. *Heckla.*
37. *Trolledyngr.*
38 *Hördebred.*
39 1554 *Heckla*
40 1583. *Heckla* q).
41 1587 *Thingvalla.*
42 1619 *Heckla.*
43 1625 *Heckla.*
44 1636 *Heckla.*

p) Detta är upkom elden på ſex ſtällen i *Island* JACOBÆI beſkrifning om de i *Island* eldſprutande berg. p. 30.

q) EGG. OL. p. 1025.

44 1660 *Myrdals Jokul.*
45 1693 *Heckla.*
46 1716 *Nord. på land.* r)
47 1721 *Kattlegiaa.*
48 1724-1730 *Krable* s).
49 1725 *Lerhnjuks fi.*
50 *Hithoel fjald.*
51 *Bjarnefl. fjald.*
52 1727 *Myrdals Jokul.*
53 *Leerhnjuk.*
54 *Hroffedal.*
55 1728 *Heckla* t).
56 *Oræfe.*
57 *Krafle.*
58 1730 *Krafle* u).
59 1753 *Side Jok. vid Kattlegiaa* v).
60 1754 *Heckla* x).
61 1755 *Kattlegiaa* y).
62 1766 *Heckla.*

När

r) Egg. Ol. p. -32.

s) Egg. Ol. p. 726

t) Egg. Ol 869

u) Egg Ol pag. 626.

v) Egg, Ol, pag, 776.

x) Egg. Ol. pag. 869

y) Större delen af de anförde eldfprutningar finnas upptecknade i Jacoræi efterrättningar om de uti *Island* ildsprudende bierge. *Kiöbenhavn.*

När nu på en tid af 800 år, så många eldsprutningar på olika ställen äro anmärkte, så begripes svårligen huru Horrebow, som sjelf varit i landet, kunnat försäkra, at där ej varit eldsprutning utom på ganska få ställen z).

At eldens värkningar varit förskräcklige vitnar bäst utsigten af sjelfva landet, hvars berg näftan öfver alt bestå af *lava* eller *tuffa*, och slåttmarkerne dem emellan af *hraun*, som dock på många ställen i landet blifvit skylde med jord och torf. Utom dess gifva äfven de underrättelser vi äga om vissa sprutningar vid handen, at de ödelagt mer och mindre, men merendels betydande stycken af landet.

Jag vil ej här omröra den skada, som blifvit invånarena tilfogad genom aska ifrån Vulcanerne, som ofta på 30 a 40 mils längd, til ½ aln, ja mera a), täckt deras ängar, hvarigenom boskapen otroligen lidit, och hvilket på dem haft den vårkan at

z) Efterrättningar om *Island* p. 24. 31.

a) *Heckla* 1300, 1340, 1625.

at de dels mistat tändren, dels stulpit i brist på foder, samt ofta vid slagtningen funnits med pimpsten i lefver och inälfvor, utan får jag endast nämna några ställen, som närmast belägne til de sprutande bergen, genom deras våldsamhet blifvit i grund ödelagde. Detta har skedt dels genom häftiga jordbäfningar, som merendels förebåda eldsprutningarne, dels genom vattuflod från de genom elden försmälte isberg, dels genom myckenhet af glödgad aska och sten, som från mynningarne blifvit utkastad, och dels genom floder af brinnande materia, som utrunnit på flera sidor af dem.

1311 afbrändes vid *Röidekamb.* 11 gårdar, 1359 vid *Trolledyngr* äfven många, samt vid *Lillehered* 1363, 70 stycken. 1374 vid *Heckla* 2, dito 1390 7, samt 1436 på en dag 18 gårdar. 1660 vid *Myrdals Jokul* 5, och 1693 vid *Heckla* flera gårdar. Äfvenså 1727 *Myrdals Jokul,* då til det minsta 600 får och 150 hästar af floden blefvo dels dränkte, dels af den samma med följande isstycken dödade. 1728 vid *Krafle* blefvo flere gårdar förstörde, en stor sjö *Myvatn* aldeles uttorkad, och flöt den ifrån berget kommande eldströmmen

men ifrån det ena året til det andra, famt utgjorde en hraun af 4 mil i långden famt 1½ i bredden. 1755 ödelade *Kattlegiaa* 6 kyrkofoknar, och *Heckla* vid defs fifta fprutning flere mil i nordoft.

At elden fåledes med lika, om ej mera, grymhet rafar hår, än vid *Vefuvius*, *Ætna* och flera Vulcaner, tyckes ej kunna fättas i fråga; men fer det oagtadt ej, med hvad grund några påftådt, at någon förening fkall vara emellan *Islands* och *Italiens* eldfprutande berg. Hvarföre icke åfven med lika fkäl, emellan *Kattlegiaa* ock *Teneriffe*, *Krafle* och *Lima*.

Men innan jag aldeles lämnar desfa hifklige eldens vårkningar, måfte jag åfven nämna en omftändighet, hvarom få väl EGGERT OLAFSEN s), fom JACOBSEN t), talar. Då *Kattlegiaa* fifta gången fprutade, kom lika fom en ljungeld ifrån lågan, hvilken genombårade klippor fom ftodo i vägen. Den famma ihjelflog på et ftälle 11 håftar, af hvilka tre ftodo på ftall. En bonde blef flagen ftraxt utan för fin ftugudor. På hans yttre kläder fom voro af

s) p. 761 762.
t) p. 87 88.

af ull, kunde man icke se någon skada, men skjortan och lif-styeket, som voro af linne, voro upbrände, och sedan man afdrog kläderne, fants huden och kottet ända intil benen, på högra sidan förbrände. Pigan som skulle hjelpa honom at berga kreturen, blef äfven traffad af elden, men dog först några dagar därefter, med obeskrifliga plågor. Äfven berättas at de nya kläder henne påsattes, af den hennes kropp vidlådande sega elden blifvit förbrände, och har den äfven genomborat klippor som stodo i vägen. Jag hade i början svårighet vid at tro detta, men när jag åter ur Verldsbeskrifningen ser d), at BRACCINI anmärkt, det från *Vesuvius* 1631 en rök Column strukit flera mil öfver land, och därunder dödat medelst blixt, samt at något dylikt föregifves hafva händt 1767, och uprefte järn stänger dessutom vid eldsprutningen i *Neapel* funnits electriske, så blifver den tankan nu mera vissare, at i denna eld är något electriskt, då åskan ej sällan på samma sätt brukar visa sig.

n) 2 D. 2 B. Pag. 193. Samma phoenomen omtalar äfven BRYDONE vid *Ætna*, i sin *tour trough Sicily and Malta*. XI bref. Lond. 1771.

XIX.

Til Herr Profeſſorn och Riddaren Bergman.

Stockholm d. 7 Sept. 1773.

Oförmodat infalla eldſprutningar ſällan eller aldrig. Utom et ſtarkt dånande, tjutande och brakande, i den negden hvar utbrottet ſker, förebådas de merendels af luft-eldar, ſom viſa ſig til myckenhet, och af ſtarke jordbäfningar, hvarpå landets hiſtoria anför flera förſkräckliga exempel.

Bland de ſpår ſom ſes efter dem i landet, är i ſynnerhet de råmnor man til myckenhet finner, och hvaribland den ſtörſte år *Allmennegiaa* vid *Tingvalla* vatn. Den år af betydande längd, och 105 fots bredd. Sjelfva ſprickan går ifrån Norr til Söder, och är den veſtra väggen, hvarifrån den andra perpendiculairt blifvit ſkild, 107 fot 6 tum hög, och beſtår af flera hvarf, hvardera til circa 10 fots högd, i åtſkilliga omgonger förſtelnad lava, ſom nogſamt

ſes

ses af den öfversta skorpan, hvilken är bubblig, brunagtigare til färgen, och ej så ihopa tryckt, som den andra lav-massan. Den östra väggen är högst 45 f 4, samt den delen som svarar emot största högden på andra sidan, endast 36 fot 5 tum hög.

Utom dess anser man äfven såsom et märke til förestående brand, när små sjöar, bäckar och strömmar torka ut. Hvad som tros skynda på eldens utbrytande år, när berget så af is blifvit täckt, at de hål, hvarigenom ångor förut haft fri utgång, blifvit tilstoppade. Men ehuru litet jag tror detta bidraga därtil, så är dock visst, at elden merendels har sit tilhald, i sådana med is betäckte berg, eller som de i landet kallas Jökul.

Det första vid en ny eldsprutning gemenligen märkes, är isbergens sönderbrytning, som sker med starkt brakande, hvadan det äfven på Isländska kallas *Jökla-hliod* och *Jökla breslar.*

Sedan utbryta lågorne, och ibland röken ser man blixtringar och eldkulor d), som

d) Egg. Ol. pag 646. 770

fom ofta fara lång väg e). En myckenhet med mindre och ftörre ftenar fpela i eldslågan och hvilka ofta til en otrolig långd bortkaftas. Jag fåg fjelf vid *Nåfverholt* circa 1 mil ifrån *Heckla*, en rund ften af 1 alns diameter, fom vid fifta eldfprutningen blifvit ditkaftad, och EGGERT OLAFSEN omtalar, at en ften af 14 ½ lifp. vigt, vid *Kattlegiaas* fifta eldfprutning blifvit kaftad fyra mils väg i).

Vidare utkaftas en myckenhet hvit pimpften, med fjudande vatn, hvilket få mycket fäkrare tros komma ifrån hafvet, fom man efter några eldfprutningar, fedan elden uphört, funnit flera häftbölor falt k).

Håruppå följer gemenligen hraun och fvart pimpften, famt til flut fand och afka l).

Nårmaft til öpningarne finnes fällan lava, utan merendels tuffa eller lös afka och grus, och beftå åfven ftörre delen Isländfke berg, af denna fednare materia, fom merendels finnes hafva tagit en hvalf-lik ftällning i kallningen, hvaraf i rämnan vid *Allmannegiaa*

e) EGG, OL, pag, 757.
i) EGG OL pag. 773.
k) EGG. OL. 317 318. 865.
l) EGG. OL. p. 866

giaa fyntes många förträfliga prof. Skorpan däraf ftelnar åfven ibland, faft den fmälta materien rinner inunder, hvarigenom tilfkapas ftore hålor, hvars våggar, tak och golf äro lava, och hvar man ej behöfver leta efter lav-ftalactiter.

Island har fådana hålor til en ovanlig både myckenhet och ftorlek, och hvaraf de på många ftällen betjena fig til fårhus; jag vil endaft nämna *Surthellir* fåfom den ftörfte, hvilken har 34 a 36 fots högd, 50 a 54 fots bredd, famt 5034 fots längd m).

At anföra alla eldens producter, blefve för vidlyftigt och därjemte fvårt, då man har en fådan myckenhet ften-arter, fom man ej vet om de kunna ditföras eller ej e. g. Jaspis, fom til myckenhet både fvart och röd, finnes innefluten och fammanblandad med lava. Jag vill därföre endaft nämna dem, fom genom elden tydligen blifvit danade. 1:o *Tuffa* en fammangyttrad ften af afka och grus, hvaruti man finner än lava, än bafalt, och ftundom andra ftenarter inblandade, och hvilken blifvit blandad med det upfprutade vatnet, famt genom värma och tid hårdnat. 2:o *Lava* år den genom eldens häftighet fmälta ften,

m) Egg. Ol. p. 241. 252.

ſom hår i anſeende til de olika materier, ſom fóda elden, förhåller ſig ganſka olika. Man finner den ſtundom ganſka tät, ſtundom bubblig och hå'ig, inuti altid upfyld med ſkóra, blekhvita och opaka qvarts Cryſtaller, eller med gröna glasdroppar, ſom då de länge ligga i öpne luften, lika ſom annat glas förvittra. Til färgen är den ſvart, mörkblå, violet, rödbrun och gulagtig, men måſt röd och ſvart. Hvar elden ſtarkt ſpelat, år den lika ſom glacerad, och nåſtan af ſamma utſigt ſom harts. Vid hraunerne eller de ſtörre lava ſträckningarne, finnes ytan ſtundom hafva ſtelnat fällvis, men maſt kabelvis, hvilka ofta gå längſt efter, ſtundom i en cirkel, lika ſom en hopveklad kabeltroſs, Tab. 3 Fig. 1 då altid tjockleken ökas ifrån medelpuncten til peripherien. Jag får äfven räkna hit en tät ſvart materia, ſom gifver eld emot ſtål. Då den ſtundom tager ſkapnad af tråd och qviſtar, hafva några fallit på den tankan, at den vore petrificeradt trä. Jag ſkulle ſnarare villa anſe den för en veritabel Jaspis. 3:o *Pimpſten*, finnes här hvit, ſom efter all liknelſe, af det ſjudande vatnet blifvit utlakad; äfven ſvart och röd. 4:o *Agat*, jag bibehåller det antagne namnet, ehuru den värkligen ej är an-

Tab. III.

Fig. 1.

Fig. 2.

2.

2.

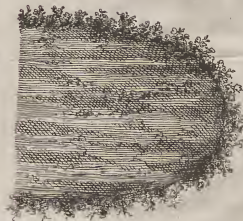

Fig. 3.

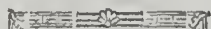
annat än brändt glas. Det fås hvitt, genomskinligt och några Christallformigt på få ställen r), *blåagtigt*, äfven rart, men i stora stycken n), och mäst *svart*, som på Isländska kallas *hrafn-tinna*, och faller dels i lager, dels klumpvis, dels nära Chrystallformigt, i aflånga 4 och 5 sidiga figurer o). Af detta svarta glas, har Herr Observat. Ej. Jonss, så väl i *Kiöbenhavn* som *Island*, nyttjat til solaire tuber, i stället för at annars röka glasen, och funnit detta mycket bättre; *grönt*, faller det sig något gröfre och pipigare, liknande tjockt bouteille glas, och kallas hrafn-tinnu-broder. *Svaflet* torde kunna anses snarare som eldens föda. Det finnes til myckenhet, så väl gediget, som mineraliseradt, men til största mångden vid *Husevik* Nordan, och

r) Egg. Ol. p. 732.

n) Et stycke af 103 lisp. vigt skickades häraf til *Kiöbenh.* Eg. Ol. p. 726.

o) Svart agat eller glas finnes äfven på *Ascension*, och kände månge af sjöfolket igen at de sedt samma slags sten, på *Society Islands*, och *Nya Zeland*. Et stycke häraf, som Eg. Ol. skickat til *Kiöbenhavn*, vägde 93 lisp. Eg. Ol. pag. 726.

Kryſevik Sunnan i landet. Man har där rigtiga grufvor, ſom kallas *Namer* a). Baſalterne lämnar jag til et annat bref.

XX.

Til Herr Profeſſorn och Riddaren BERGMAN.

Stockholm d. 7 Sept. 1773.

Orſaken at *Heckla*, eller ſom det i landet kallas *Hecklu-fjall*, ſå mycket omtalas, fram för andra lika ſtora och ödande eldſtäder, är dels deſs täta ſprutningar, dels deſs läge, då det ſes af de til *Grönland* och *Norra Amerika* gående ſkepp. Som af alla eldſprutande bergen, vi med ſtörſta noggranhet underſökte detta, får jag äfven lämna beſkrifningen på det tilſtånd, hvaruti vi funno ſamma berg den 24 September 1772.

Sedan vi förut ſedt flera ſträckningar af lava, hvaribland *Garde* och *Hvaleyre* *hraun*

a) Om deſſe förtjena at låſas den uti Eg. Ol. ſ. reſa införde beſkrifning pag 721. &c

hraun voro de ſtörſte, fortſattes vår reſa ända til foten af berget, hvaräſt vårt tält upſlogs, och vi togo nattqvarter, för at med nya krafter följande morgonen beſtiga det ſamma. Lyckan gynnade oſs äfven häruti, ſå at vi under önſkligt väder, här fingo ſe alt hvad vi önſkade, utom ſjelfva eldſprutningen.

Berget ligger i ſödra delen af landet, ungefärligen 4 mil ifrån ſtranden, och är öfverſt afdelt i tre toppar, af hvilka den medlerſta år högſt, och efter nogare afmätning, genom Ramsdens barometrar, något öfver 5000 fot högre ån hafvet. I början kunde vi betjena oſs af våra häſtar, men måſte omſider lämna dem vid den förſta öpningen, hvaräſt elden utkommit. Detta var et med höga glacerade våggar omgifvit tämligen ſtort fält, hvars botn var upfyld med höga glacerade klippor, och hvilka ej med något annat kunna jämnföras, ån med ſig ſjelfva.

Här ofvanföre mötte oſs en myckenhet grus ock ſtenar, ſamt omſider et ſtycke långre up en ny öpning, ej mycket djup, men vidare nedantil än vid öfverſta kanten, och hvaräſt vi tyckte oſs finna tydliga ſpår af vattu-ſjudning.

Ej långt hårifrån började berget blifva tåckt med snö, a), några små fläckar undantagne, som på åtskilliga ställen voro bare. Vi kunde ej i början med säkerhet inse orsaken härtil, men funno omsider at det var en följd, af den från berget upstigande heta imman. Dess högre vi kommo upp, dess större blefvo fläckarne, och circa 200 alnar från spetsen, var et hål af circa 6 qvarters diameter, hvarifrån upsteg en så het ånga, at vi ej med Thermometern voro i stånd at undersöka dess vårma.

Hår begynte kölden blifva rätt besvärlig, ty från 54, som *Fahrenheits* Thermometer var nedanför berget, hade den nu fallit til 24, och var utom dess blåsten inuti skyarna så stark, at vi några gångor måste kasta oss ned, för at ej af de täta Orcanerne blifva brådstörtade, ut för en hop hiskliga precipicer.

Vi voro nu på en af öfverste topparna, når vår ledsagare, som ej fant sig road af den-

a) Et bref ifrån *Island* dat. Augusti 1773, förmäler at *Madame Heckla*, *har i vinter nedlagt sin Sorge-kappa, och klädt sig i en hvit kjortel.*

denna promenade, sökte öfvertala ofs at berget här var högst. Vi hade äfven slutat at göra obfervation, hvarvid *Ramsdens* Baromet. var 24, 238, och den därvid fäftade *Fahrenheits* Thermomet. 27, då lyckligt vis skyarne så skingrade sig, at vi et stycke därifrån fågo en ännu högre topp. Lång öfverläggning behöfdes ej för at begifva ofs dit, och funno vi honom öfverst, på 8 alnars bredd, och 20 dito långd, aldeles fri från snö, men fanden helt våt efter defs bortsmältning. Här hade man på en gång både en stark köld och värma, ty i luften var *Fahrenheits* Therm. stadigt 24, men steg, vid defs nedsättjande til jorden, til 153 a). Barometern var här 22, 247, och defs therm. 38.

Här kunde vi ej dröja länge, ehuru stor lust vi därtil haft, utan sedan vi där fådt se den sista öpningen, hvaraf ena våggen var aldeles bortkastad, och den andra öfverhölgd med grus och aska, så begåfvo vi ofs åter utföre, och märkte i hemvägen tre

a Uti Philofoph Transact. för 1771, är införd en obfervation om hettan på Vefuvius, af *John Hovard*, hvarest Farenheits thermometer, då kulan blifvit nedsatt i fanden, stigit til 140.

tre betydande öpningar. I den ena fants alt rödt såsom tegelsten, vid en annan hade lavan utbrustit, i en circa 50 alnar bred ström, som af Islåndarena kallas *stenaa*, och hvilken längre fram delt sig i tre breda armar. Vidare en ej myeket stor, men cirkel-rund öpning, i hvars botn vi funno et litet berg, i form af en socker-topp til hvars upkastande, elden tyektes hafva nyttjat sin sista styrka.

Huru många gångor *Heckla* sprutadt, ses af förteekningen i 18:de brefvet. Den sista eldsprutningen började 1766 d. 5 April, och varade til den 7 September samma år. 1771 i December, hade åfven lågor kommit ut, åfven som 1772 i September.

Berget består ej af Lava, utan til större delen af sand, grus och aska, som jemte stora stenar, dels smälte, dels icke myeket skadade, af elden blifvit upkastade. Här fants allehanda slags pimpsten, hvaraf vi funno en bit med svafvel, och var den ibland så utbränd, at han var lätt som blår, och utaf ganska vacker både figur och färg, men tillika så skör, at han knapt kunde transporteras. Vidare den vanliga lavan, styc-

ſtycke och ſkärſtals, ſamt en myckenhet til yttre delarne förbränd ſvart Jaspis, ſom ofta formerade ſig i likneller af träd och qviſtar. Bland ſtenar ſom lämna föda åt elden, och här blifvit utkaſtade, hämtades något ſchiffer, ſom nu väl fants röd, men torde genom elden blifvit utbränd.

XXI.

Til Herr Profesſorn och Riddaren BERGMAN.

Stockholm d. 3 Oct. 1774.

Bland alla ämnen ſom naturen i *Island* lämnar en upmärkſam åſkådare til förundran, är dock intet, ſom kan ſättas i jämnförelſe med de heta vattuſpräng hvarpå landet öfverflödar. Man anſer ſåſom beſynnerlige, de varma källor, ſom finnas vid *Aken*, *Carlsbad*, *Bath*, *Schweitz*, med flere uti *Italien*, men utom på det ſednare ſtället, vet jag ingen hvaräſt värman är ſå ſtark, at vatnet ſjuder, och finnes åtminſtone icke i den bekanta verlden någon ſom kaſtar

ſtar vatnet, til ſå betydande högd, at den med de Isländſke kan komma i jämnförelſe.

För desſe blifva äfven de vattuſpång ganſka långt efter, ſom med ſtörſta konſt och otrolig koſtnad blifvit anlagde, ty vattukonſten i *Herrenhauſen* kaſtar endaſt ungefärligen ½ qvarters ſtråle 70 fot, den vid vinterkaſten i *Casſel* en ännu mindre ſtråle 130 fot, och den vid *St. Cloud*, ſom bland alla Franſka vattuſpång räknas ſtörſt, en ej vidare ſtråle 80 fot, då däremot några källor i *Island*, kaſta en vattu-Column af flera fots vidd, flere famnar, ja en, efter măngas beråttelſe, flera hundrade fot i högden.

Långt ifrån at bygga på hvad andra om desſe naturens under anföra, räknar jag för en lycka, at hafva ſedt de förnämſta af desſa ſpång, och at ſåledes vara i ſtånd om dem lämna en utförlig beråttelſe; men jag torde förut få nämna något om dem i allmänhet.

De äro af olika håftighet och olika vårma. På några ſtällen, rinner vatnet ſagta fram ſom vid en annan källa, då den

den får namn af *laug* eller bad, och på andra åter framkaſtas det med et ſtarkt dån och ſjudande, då den får namn af *huer* eller kittel. Hettan år olika, dock vet jag den aldrig hafva blifvit obſerverad under 189 på FAHRENHEITS Thermometer, och funno vi den vid *Laugarnds* 188, 191, 193, vid *Geyſer*, *Reykum* och *Laugarvatn* 212, ſamt på det ſednare ſtållet, uti jorden, bredevid en liten het vatn-åder 213.

At ſprutande kållor falla igen, och nya i deſs ſtålle upſpringa är ej ovanligt; och finner man på mångfalldiga ſtällen ſpår efter huerer, hvaräſt icke nu ſes en droppa vatn. I manna-minne har det äfven åtſkilliga gångor händt, och anför EG. OL. huru vid *Reikavik* 1753, en hver, ſju famnar bred och tre famnar djup, ſprang up ungefär 30 famnar ifrån det gamla utloppet, ſom något förut genom et jordfall blifvit täppt, och var folket i negden, vid detta tilfälle, förſatt i ſtörſta förſkråckelſe, genom tåta underjordiſka knallar och jordſkålf ſom föregingo.

Alla desſa heta vatn hafva en incruſterande kraft, hvadan man åfven altid, finner ytan af det ſtålle, hvaråſt det rinner eller

ler ſprutas fram, vara öfverklädd med en ſkorpa, mycket liknande filigrams arbete, (ſe T.3. F. 2) hvilken vi vid förſta påſeendet togo för kalk, men ſom den ej gåſte för ſyra, ſtadnade vi därom i en villrådighet, ſom jag hoppas M. H. håfva. Denna ſkorpa är öfver alt ganſka vacker, men renaſt och klaraſt vid hvererne, ty vid de ſtilla källorne, blandas under ſtundom de particlar, det rinnande vatnet ſätter, med jord, hvarigenom de blifva mörkare.

Vid hvererne år ſvårt om icke omöjligt, at innanför öpningen underſöka beſkaffenheten af den gång vatnet ſig där letat, ty både vatnets hetta och deſs håftighet göra håremot hinder; men man kan här nåſtan med full ſäkerhet ſluta af et mindre til det ſtörre, och var därföre artigt, at vi vid *Laugarnäs* hade tilfälle ſe ſjelfva vatnådran et ſtycke under ſkorpan.

Vatnet hade här letat ſig våg igenom en ljusgrå lera, hvars yta var täckt med en hvit ſkorpa, ſom närmaſt leran var ſlät, men åfvanpå filigrams-lik, Under denna ſkorpa, löpte ådran et ſtycke genom en af dylik materia formerad canal, och låg man omſider hela ſtycket bort-

lort åt denna canal fyld med Chryſtaller, hvilka hade en för ögat artig vär'an. Deras figur, ſå väl ſom naturliga beſkaffenhet, hant jag icke, då de voro ſå ganſka ſmå, på ſtället underſöka, men hoppas dock ifrån Herr Profesſorn och Riddaren därom bliſva uplyſt, då ſpecimina däraf finnas i ſamlingen. Långt kunde vi dock icke eller här göra vatnet följe, utan lämnade det omſider til de gångar, igenom hvilka det ifrån ſina reſervoirer föres, och hvaräſt det, igenom värman uphettat, ſamt igenom updunſtningar tryckt, på andra ſtällen nödgas genom ſtarka ſprutningar ſöka ſig utlopp, ſamt lämna våg för ſina egna ångor.

Sjelſva vatnet, har på några ſtällen ſmak af ſvafvel, på andra intet, då det affvalnat drickes, och ſmakar ſom vanligt vatn upkokat. Vid en del hverer, betjena de ſig af dem til färgerier, och vore ſäkerligen ännu mera nytta häraf at draga, däräſt icke briſt i anſtalter hindrade det. Mat kokas äfven vid dem, båſt uti lyckt gryta, då den kokar väl ock ſtarkt. Mjölk däröfver kokad blir ſöt, förmodligen genom hettans ſtyrka, hvilket äfven händer, då den länge kokas öfver eld. Nyligen

hafva de äfven börjat öfver dem koka falt utur hafs vatnet, hvilket då det rafineras, blir ! fint och godt. Då kreatur dricka däraf, mjölka de ftarkt och trifvas väl; åfven bruka de at däruti mjukna qviftar til tunn-band, och anför EGGERT OLAFSEN at det ej grumlas af Alcali, ej eller ändrar färgen på viol-fyrup. Jag är ledfen at ej hafva underfökt, huru vida HORREBOWS a) berättelfe äger grund, at når man tager vatn af hveren i en flaſka, det i flaſkan 2 a 3 gånger ſjuder öfver, på famma tid fom hveren fjelf, och fpricker flaſkan, i fall den korkas för haftigt.

Ehuru det ej kan fättas i fråga, huru vida desfa källor hafva något fammanhang med de här varande eldens värkftäder, ligga de dock ej altid, ja fållan vid de eldfprutande bergen, utan äro här och där uti landet kringftrödde. Således får man heta källor, ej endaft på mångfaldiga ftällen emellan bergen, utan äfven högft på fjelfva isbergen, fåfom vid *Torfa Jokul*, hvaråft man fer en ftor myckenhet varma källor, och bland dem två ftora huerer, fom kafta det fjudande vatnet högt i vädret; äfvenfå vid *Haadegis huuk* på *Geitlands Jokul*

a) Se HORREBOW om *Island* pag. 56.

fnl, vid roten af berget en ljum kålla, med flera fpår efter gamla hverer. Likaledes finner man vid, ja ute i hafvet, heta vattu-fprång och hverer, fom endaft vid lågt vatn äro tilgänglige, fåfom vid *Reyka-fjord* i *Jfa-fjorden*, hvar man af ångan kan märka fyra källor uti vatnet, famt en hveri vattu-brynet, vid *Oddbjarnar* fkår tvänne, vid *Drapfkær* flera, vid *Sandö*, *Urdholm*, *Reykey*, famt andra på *Flatöarna* til myckenhet. Men för at få mycket bättre lära känna deras låge, får jag på dem lämna följande förteckning, hvilken få mycket möjligt år fkall blifva topographifk.

I *Borgarfjords fysfel*, möter ofs förft vid *Leyraa*, til föder för *Skards-heyde* fjället a), en hver, fom ej är fynnerligen ftark, och dår brede-vid et bad. Åfven få vid *Lunda-Reykiadal* en hver famt bad, famt vid en bonde-gård *Varma-lækiar-Mula* en varm kålla famt bad. Längre mot Norr, kommer man til *Reykholts-dal*, fom år 2 mil lång, famt en half mil bred, och hvaråft man fnart öfver alt i grunden finner heta vattu-fprång. Detta ftälle fkönjes vål på flera mils afftånd, ty den myckna ångan, fom från desfa heta vatn updunftar, föreR 2 nar,

a) Egg. Ol. p. 109. och följ.

nar ſig i luften, och har nåſtan ſamma utſeende, ſom ſtark rök, hvaråſt en gruflig eld hårjar. De tre förnämſte hår varande hverer åro, *Tungu-hver*, *Åa-huer* och *Skribla*, hvilken med hett vatn förſer *Snorra laug*, ſom hålles för det ſkönaſte bad i hela *Island*. Vid *Huitaa* och *Tueraa*, åro flera varma källor och ſmå bad, hvaribland *Veggia laug* år förnämſt. Sedan träffar man ej, på en lång ſträcka mot norden, någon varm källa förr ån i *Sneefieldsnäſet*, vid en bonde-gård *Lyſehol* i *Stadeſveit*, däreſt en finnes med ljumt vatn, ſamt många lämningar efter ſtarka hverer. Längre mot norr åter i *Dale ſysſel*, et varmt bad med källor a), i *Sålings dal*, ſamt längre bort, vid gården *Reyka holer* på *Reikianes* flera ſtarka hverer, bland hvilka tre åro ganſtora, men *Krablanda* ſtörſt ibland dem. Härifrån komma vi til de heta källorne vid *Flatöarna*, *Oddsbiarnar* ſkär och *Draapſkär*, ſamt vidare til de vid *Talknefjorden*, *Arnar-fjorden*, ſamt vid *Iſa-fjorden* i *Reyka-fjord*, hvaråſt är en ſtark hver. Efter at hafva pasſerat *Cap. nord* eller den nordligaſte ſpitſen af *Island*, finna vi åter varma källor vid *Reykarfjord*, vidare vid *Bjarnar fjordr* på *Kaldadarnds* varma källor

a) Egg. Ol. Reſa pag. 382.

lor och et ſkönt bad, ſamt vid *Hruta fjorden* en ſtor hver, *Reike hver*, och i *Midfjorden* en ej mindre *Reikalaug*. Mot ſöder härifrån inuti landet, tråffar man åter vid *Hverevalle* en ſtor mångd af ſjudande källor, af hvilka tre ſt. med et förſkräckligt dån, koka högt i luften, och ännu litet längre til ſöder, ſprutar en vid *Geitlands Jokul*.

Begifva vi oſs härifrån tilbaka mot Norr, finna vi heta källor vid *Blanda* nedanför *Skaga ſtrands* hamn, och et ſtycke därifrån i *Skage fjorden* flera, af hvilka en kommer fram på en trettio fot hög klippa. Långre mot öſter har man i *Vadleſysſel* flera varma källor, ſåſom vid *Olafsfjordr*, *Laugaland*, *Kriſtnäs* och *Hrafnegil*; men i *Thingö ſyſſel*, äro de både til ſtörre myckenhet och ſtyrka, och förtjena i ſynnerhet *Reykiadals* hvererne där at anföras, af hvilka *Oxe* och *Badſtofu* hverer äro ſtörſt a).

På öſtra ſidan af landet har man inga ſtarka hverer b). men varma källor i *Selardal*, *Laugarvalle dal*, *Rafnkells dal* och

R 3 *Fliots-*

a) EGGERT. OLAFS. reſa pag. 641.
b) EGG. OL. pag. 798.

Fliotsdal, famt en i föder på *Torfa Jokul*, fom fprutar genom ifen. Härifrån til *Skallholt*, hvaråft finnes flera källor, och en mil därifrån, *Reikholts* famt *Grafa hverer*, fom fpruta högt c). Härifrån kommer man til *Geyfer*, hvars befkrifning ftraxt fkall anföras, och ej långt därifrån ligger *Laugar vatn*, en liten infjö, kring hvilken man fer en myckenhet varma, famt 8 fjudande källor. Härifrån kommer man til hvererne i *Ölves*, fom anfes at vara ibland de förfte i *Island*, och utmärka fig ibland dem, i fynnerhet *Geyfer* och *Badftofu hver*.

Här har man äfven en torr hver, hvaråft vatn förut kommit fram, men nu framtvingas endaft genom öpningen ånga, famt få ftark hetta, at en gryta däröfver i haft kokar upp. Härifrån kommer man til *Kryfuviks* hvererne i *Gullbringe* fysfel, vidare til hveren *Eiite*, famt *Reikiands* hvererne, och flutligen til *Laugarnås* i *Kjofar fyffel*.

Af denna förteckning, hvaråft dock ej alla kunnat anföras, kan M. H. fluta om varma källors mängd i *Island*. Vid de flåfte äro varma bad, och torde hvar och en

c) Egg. Ol. Refa pag. 890.

[illegible]

Tab. IV.

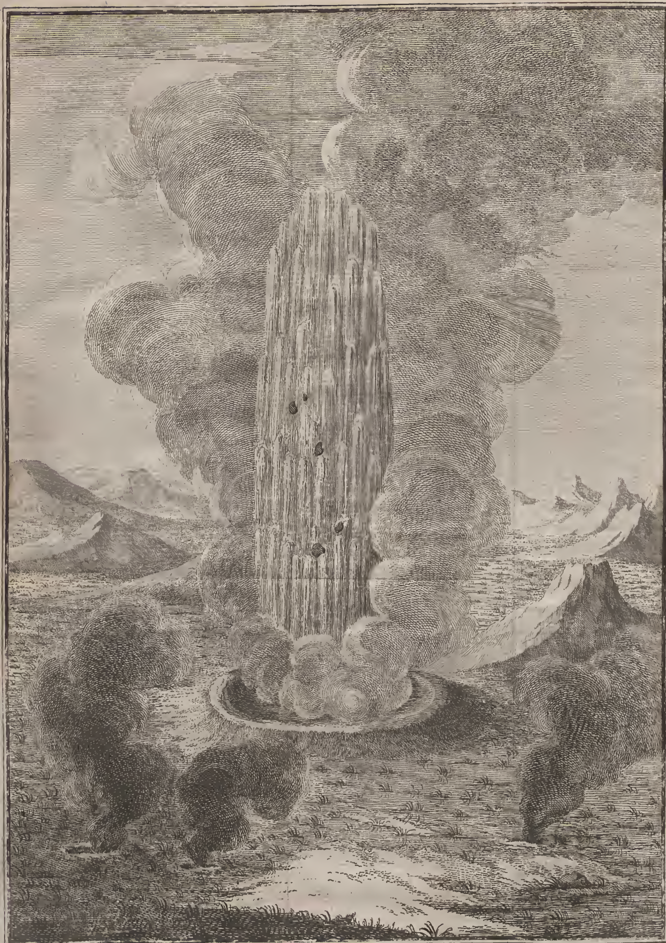
en af dem förtjena, en noga underſökning och beſkrifning. EGGERT OLAFSEN och BJARNE PAULSEN hafva åfven, öfver några, uti ſin reſa anfört hvarjehanda märkansvärdt, men jag utbeder mig endaſt om *Geiſer*, ſom af alla, dem jag ſedt, och i *Island* eller ſnarare verlden, är ſtörſt, anföra följande obſervationer, ſom under en hel dags viſtande där, d. 21 September 1772, ifrån kl VI om morgonen til VII om aftonen ſamma dag blifvit gjorde.

Ibland *Islands* ſprutande källor, bland hvilka åfven flera fådt namn af *Geyſer*, år dock ingen, ſom med denna kan komma i jämnförelſe. Ungefär två dags-reſor ifrån *Heckla*, ej långt från *Skallholt*, bredevid en bonde gård *Haukadal*, får man ſe detta naturens under, ſom omöjligen annat kan, än äfven genom den bäſta beſkrifning förlora. Här ſkulle poeten finna ämne, at på en gång måla både det vackraſte och förſkräckligaſte, äfven ſom ovanligaſte i naturen, och *Thomſons* fjäder, ſkulle ej hafva ſvårt at med beſkrifningen öfver hvad här möter ögat förtjuſa. Föreſtäll Eder et fält, hvars gräntſör, på en ſida, på ganſka långt afſtånd beſtå af höga och med is betäckta berg; hvil-

 kas

kas toppar merendels insvepte i skyar, neka åskådaren utsigten af sina hvasfa och ojämna kanter. Vid vissa väder ärsättes dock denna förlust väl, när skyarna draga sig ned och bortgömma bergen, hvars toppar man då åter får se lika som på målnen hvilande. På en annan sida, ser man åter *Heckla*, hvars tre is-betäckte toppar skjuta sig upp genom skyarna, och med den rök ifrån dem utgår, på et afstånd öfver de andra molnen, formerar et nytt. Helt nära på en annan sida, möter et högt fjäll, från hvars rot et starkt ljudande vatn stundetals brusar ut, och där nedanföre ser man på en myra, af circa 2 mils omkrets, 40 a 50 kokande källor; från hvilka en stark imma upstiger, och högt i luften blandas med skyarna.

Midt ibland dessa ligger den största källan *Geiser*, som förtjenar närmare beskrifning. Under vår resa til sjelfva stället, märkte vi ungefär $\frac{1}{4}$ mil ifrån hveren, som genom det näst gräntsande fjället ifrån oss var afskild, et starkt susande och dån, sådant som det, hvarmed en stark vattuström upfyller luften, då den rullar branta klippor utföre. Vid tilfrågan hvad det var, sade vår följeslagare at *Geiser* bulrade, och fin-

Miller del. GEYSER. Akrel Sc.

fingo vi snart närvarande besanna denna dess för oss nästan otroliga, sagen.

Djupet på sjelfva öpningen, hvarigenom vatnet sprutar, kan jag ej säga, men stundom sjönk vatnet många famnar i pipan, och drögde flera secunder innan en nedkastad sten handt vattubrynet. Pipan var cirkel rund, 19 fot i diameter, och där åfvanföre en skål, 59 fot i diameter, som jämte pipan var formerad af en filigrams lik stalactitisk skorpa, som genom vatnets afsättning blifvit formerad, och var denna skåls yttra kant 9 fot 1 tum högre än pipans.

Här sprutas skof-tals, flere gångor om dagen, samt enligt de kringboendes berättelser högre i kallt och elakt väder, och påstår Eggert Olafsen med flera, at det kastas ända til 60 famnar i högden. Detta, som jag förmodar efter ögonmått vara observeradt, torde vara nog starkt tiltagit, och tviflar jag at vatnet någonsin blifvit så högt upkastadt, ehuru jag icke vil neka, tvärtom tror, at det ibland sprutar högre än vi anmärkte. Följande förteckning på de sprutningar, som skedde den dagen vi voro där, torde ej vara M.

H. oangenåm, och hvaraf högden på det såttet uttogs, at hvar och en af sällskapet, vid hvarje sprutning, antecknade hvad ögonmåttet honom sade, hvaraf sedan et medium antogs. Första columnen visar sprutningarne i ordning, den andra tiden då de hände, den tredje högden och den fjerde huru långe de varade.

När vi kommo til *Geyser*, stod vatnet ned i pipan, ungefär 4 fot från kanten, och sprutade därpå

N:o	kl.	min.	fot i högd.	och varade min.	sec.
1	VI.	42.	30	0	20.
2	-	51.	6	-	20
3	VII.	6.	6	-	10
4	-	31	12	-	15
5	-	51	60	-	6
6	VIII	17	24	-	30
7	-	29	18	-	40
8	-	36	12	-	40

Hit-intils hade pipan ej varit full men nu började vatnet småningom stiga ur pipan i skålen,

9	IX	25	48	1	10
10	X	16	24	1	-

XII.

XII 35 Hördes lika som tre underjordiſka ſkott, hvarvid jorden darrade, och vatnet rann litet öfver, men föll ſtraxt igen.

II 8 Rann vatnet åter litet öfver bråddarna af ſkålen,

III 15 hördes flera underjordiſka dån, ej ſå ſtarka ſom förut.

IV 43 Öfverflödade vatnet ſtarkt 1 min.

49 Hördes flere ganſka ſtarka underjordiſka ſkott ej endaſt vid ſjelfva källan utan äfven på det bredevid varande fjället, och ſprutade

11 VI 51 92. - - 4 - a).

Efter denna ſtörſta ſprutningen ſjönk vatnet ganſka djupt ned i pipan, och var några minuter ſtilla, men börjad ſnart åter upvälla, kaſtades dock icke luften, utan endaſt til kanten af pipan.

N:o

a) De förre ſprutningarne antecknades ſom jag nämndt efter ögon-måttet, men den ſiſte och ſtörſte efter en med qvadranten gjord obſervation.

Nr.	kl.	min.	Nr.	kl.	min.
1	5	7	18	5	42
2	5	$9\frac{1}{2}$	19	5	$43\frac{1}{2}$.
3	5	$10\frac{1}{2}$	20	5	47
4	5	$13\frac{1}{2}$	21	5	$48\frac{1}{2}$
5	5	$14\frac{3}{4}$	22	5	49
6	5	17	23	5	$30\frac{1}{2}$
7	5	$18\frac{3}{4}$	24	5	$51\frac{1}{2}$
8	5	$20\frac{1}{8}$	25	5	54
9	5	$21\frac{1}{2}$	26	5	$37\frac{1}{2}$
10	5	$23\frac{1}{2}$	27	5	59
11	5	$27\frac{3}{4}$	28	6	10
12	5	$30\frac{1}{4}$	29	6	19
13	5	$31\frac{3}{4}$	30	6	23
14	5	$33\frac{1}{2}$	31	6	26
15	5	35	32	6	29
16	5	36	33	6	30
17	5	38	-	-	-

Ångornas kraft fom uptvinga detta vatn är otrolig, och hindra de áfven ftora ftenar, fom i öpningen nedkaftas, at fjunka, utan upfölja de åter med det upfprutade vatnet. En annan omftändighet måfte jag äfven nämna, fom var rätt befynnerlig, at då fkålen var full med vatn och vi ftälde ofs få för folen, at vi uti vatnet kunde fe vår egen fkugga, vi altid märkte omkring vårt

GENOMSKÄRNING AF TRAGTEN VID GEYSER.

vårt egit men ej de vidståendes hufvudens skugga en ring, af nästan samma fårgor, som rägnbogen, utom hvilken geck en ganska ljus ring. Det var förmodligen utaf den ur vatnet upstigande ångan. Annars påminner jag mig äfven, om sommaren under resor ofta hafva märkt dylikt, mäst vid ångar, som lätteligen ses då man är i farten så at skuggan visar sig på sidan a).

Ej långt ifrån detta *Geiser* vid foten af det näst gränrsande fjället, sprutade en annan källa, en a 2 alnar i högden, hvarje gång.

Nr.	kl.	min.	Nr.	kl.	min.
1	3	45	7	4	0
2	3	47½	8	4	3
3	=	50½	9	=	5¾
4	=	53½	10	=	8½
5	=	55	11	=	11¼
6	=	57¾	12	=	1

a) Samma händelsen hafva äfven de naturkunnige, som sändes til *America* för jordens afmätning, beskrifvit, såsom skedd på berget *Pambamarca*, där de vid solens upgång omgåfvos med tökn, men denna drefs ifrån

Sjelfva öpningen, hvar vatnet kom ut, var ej här så vid, och trodde vi ofs med ſtora ſtenar vara i ſtånd at täppa holet. Vi tänckte äfven at vårt förſök lyckats, då öpningen var aldeles igenfyld, men ej långt därefter kom en ſtark ſprutning, ſom i et ögnablick viſade huru föga uträttas, då männiſko-hand vill ſätta naturen gräntſor. Vi haſtade til pipan, och ſtrax alla ſtenar vråkte på ſidan, ſamt vatnet ſpelande fritt genom ſin gamla canal.

I desſa ſtora källor, var vatnet i högſta grad ſjudande, hade någon ſmak af ſvafvel men var rent och klart. Vid de mindre källorne i negden feck man åter ſe det upfärgat, ty vid några var det tjockt ſom en lervälling, vid andra hvitt ſom mjölk, och ſomliga framtrångande genom ſin ochra, kaſtade vatn rödt ſom blod.

Jag

dem, och förbyttes haſtigt i ſå fina ångor at de knapt kunde ſynas. På 10 famnars afſtånd fick hvardera därpå ſe ſin ſkugga, och omkring deſs hufvud 3 eller 4 liſliga kronor, färgade ſom innerſta rågnbogen i början ovale, men ſedan mera runde. Den innerſta ſyntes hel och hållen. Utom alt gick en ljus ring. Hvar åſkådare ſåg endaſt ſin bild Se BERGMANS *verldsbeſkrifning* 2. Tom. p. 65.

Jag har förut nämnt at man vid de flästa dessa källor och hverer har badställen, som mycket nyttjas och besökas. Man har äfven där torra bad på flere ställen. Eg. Ol. äfven omtalar dem vid *Hveesevik* i Norra delen af landet; Jag såg et vid *Thivsaarholt* ej långt ifrån *Skalholt*, som var en af jord upkastad koja, inuti hvilken genom flera hol, heta ångor upstego. Farenheits Thermometer var i luften 57, inuti kojan, som ej var tiltäpt 93, och i et af holen, hvar ångan framkom, 125.

XXII.

Til Herr Professorn och Riddaren Bergman.

Stockholm d. 6 Jun. 1773.

Bland eldens värkningar, af hvilka några äro förskräcklige, alla undransvärde och besynnerlige, har näftan ingen i sednare tider ådragit sig så mycken upmärksamhet, som de stora och ordenteliga pelare, som ifrån

från äldre tider varit bekante under namn af Bafalter. I *Europa* har man näppeligen anmärkt några ftällen, hvar denna ftenart vifar fig, utom *Giants Caufeway*, eller den bekante Jätte-vägen i *Ireland*, den jag tror våra mineralogi nåftan allmånt, anfedt fåfom en flags Cryftallifation; och lärer Herr DESMARETS vara den förfte, fom 1765 i en afhandling til Kongl. Franfke Wettenfkaps Academien, däruti Han befkref några vid S. *Sandoux i Auvergne* fundne Bafalter, påftår dem vara alftrade af en Vulcan.

I början föreföll denna tanka våra naturkunniga fnart fagt fom en orimlig gisfning, då man på de orter hvar man hade fig bekant fådane pelare finnas, ej trodde någon eldfprutning hafva varit; men den anledning defs nya påfund gaf, at vidare underföka detta ämne, har från flera orter förfkaffat underrättelfer om dylika pelare, fom alla ftyrka DESMARETS fats, och enhälligt intyga, at de genom en underjordifk eld blifvit danade.

Nu lärer fålunda ingen mera tvifla, at hvar desfa pelare vifa fig, en under-

jor

jordifk eld fordom vårkat, såsom vid *Stolpenstein i Meissen*, vid *Lauban* i *Slesien*, i *Böhmen*, vid *Lignits* utmed *Monsthberg*, vid *Brandau*, på *Sicilien* vid *Bolsenna*, vid *Montebello* och *Forio*, på *St. Lucas* i *Vincentinska*, *Monte Rosso* i *Paduanska* och *Monte Diavolo* i *Veronesiske* bergen, i nedre *Languedoc*, i *Hessen*, i *Island* och på *Scotlands* vestra öar, hvilka alla ställen Herr Profess. i sin *verldsbeskrifning* anfört a). Åfven så vid *St. Giovani*, *Monte Castello*, *Monte Nuovo*, *Monte Uliveto* vid *Padua*, vid *Cader Idris* i *Wales* i *England*, nästan öfver alt i *Velay* och *Auvergne*, hvaräst hela städerna *Chillac* och *St. Flour* äro bygde på sådana pelare, m. fl. b); men som denna sak ännu ej blifvit fullkomligen utredd, då man icke med säkerhet kan säga, huru dessa pelare blifvit danade, ehuru icke längre drages i tvifvelsmål, at elden med deras tilredande varit sysselsatt, så torde Herr Prof. ej obenägit anse, hvad jag har at nämna om en myckenhet Basalt-pelare i *Island*, åfven som om ön *Staffa*, hvilken

a) Tom II. p. 211.

b) Nyligen påfundne och beskrefne af JOHN STRANGE i Philosophic. Transact. Vol. 65.

M. H. otvungit torde 1 mna företrädet framför alt hvad naturen i denna våg frambragt.

At sådana pelare ej i *Island* äro sällsynte, är en bekant sak, och anföres om dem åtskilligt i den Physicaliske beskrifning, som öfver landet blifvit utgifven c). Gemene man tror där, at de af forntidens Jättar blifvit upstapplade, hvilka därtil nyttjat öfvernaturliga krafter, hvadan de äfven på flere ställen fådt namn af *Trolla-hlaud, Trollkonu-gardur* med dylikt. De äro i allmänhet ifrån 3 til 7 sidiga, 4 a 6 fot tjocka, och 12 a 16 alnar långa, utan tvärsprickor d), men stundom ej mera ån ½ a 1 fot höga, då de äro ovanligt ordentlige, såsom de vid *Videy*, af hvilka man betjent sig til fönster- och dörrposter. På några ställen sticka de endast hår och där ut af bergen, ibland lava men mäst tuffa, på andra finnas de fullkomligen omtumlade, at ej hela pelare synas, utan endast stycken däraf; annorstädes gå de

c) Egg. Ol. Resa pag. 311. 312. 396. 397 653. 654. 801. 924.

d) Eggert. Olafs. resa pag. 311. 312.

de oafbrutit hela tre mil i långden e). *Klokkeberg* i *Sneefjöldsnäs* Syssel, är dock af alla ställen i *Island*, hvar denna stenart visar sig, besynnerligast, ty öfverst på det samma ligga pelarena horizontelt, midt på lurande, nederst perpendiculairt, samt på några ställen bögde såsom en half cirkel f), hvilket tyckes gifva tilkänna någon häftig eldens värkan, på dessa redan stadgade pelare, hvilka på de fläste, åtminstone ganska många ställen stå perpendiculairt, och hvilkas figur samt läge visar, at de perpendiculairt sprucknit.

Hvad Isländske basalternes ämne beträffar, är det på några ställen fullkomligen lika med det, som utgjör *Staffa* pelarenas; men på andra åter något poreusare, samt större i grått, och hvilken vet, om icke en naturkunnig och upmärksam åskådare i *Island*, med ärforderlig skicklighet och tid, lätt skulle kunna finna gradationerne, ifrån den gröfsta lavan, til de finaste basaltpelare. Jag har sjelf sedt vid *Videy* af det sednare slaget, täta, svartgrå och articulati, och ej långt därifrån vid *Laugarnäs*,

 in

e) Eg. Ol. Resa pag. 397.

f) Eg. Ol. pag. 312.

in vid ſjöſtranden, en grå ſten-art ganſka poreuſe och glasagtig, ſålunda lava, men ſå otydligt ſprucken, at jag länge ej viſſte, om det kunde anſes för pelare, hvilket jag med de öfrige af ſällſkapet dock ſlutligen fann. Men jag vill upſkjuta med at underſöka ämnet, hvaraf deſſa pelare beſtå, och på hvad ſätt de danade blifvit, til deſs jag lämnat den om *Staffa* lofvade beſkrifning g).

Et lyckligt öde förſkaffade oſs den fägnaden, at vara de förſte, ſom til detta naturens under lämnat någon upmärkſamhet. Utom flere, ſom gifvit beſkrifningar öfver *Scotland*, och af hvilka ingen, utom BUCHANAN, och det ganſka ofullſtändigt, ens nämnt deſſa pelare, gjorde åfven Herr THO-

g) Uti PENNANTS *Tour in Scotland, and voyage to the Hebrides*, 1772, *Cheſter* 1774 4:to finnes om denna ö något af Herr BANKS Journal inryckt, jämte däröfver förfärdigade kopparſtick. Men ſom denna bok hos oſs är ganſka ſällſynt, och ritningarne, ſom af Herr BANKS blifvit mig tillånde, innan den utkom voro graverade, ty har jag anſedt ej vara utur vägen, at åfven här låta införa dem.

Thomas Pennant, en flitig och bekant naturforskare, famma år fom vi befågo denna orten, hår en refa för at lära kånna naturens producter i landet; men blef genom et mindre gynnande våder afhållen ifrån at befóka detta ftälle. Vi hade äfven fäkert därom farit mifte, däreft icke den vanlige ebb och flod, fom emellan *Scotlands* Veftra óar är ftark, hade nódfakat ofs under refan til *Island*, natten emot den XII Augufti at kafta ankar i fundet emellan ón *Mull* och fafta landet *Morvern*, midt fór Herr Macleans gård *Drumnen*. Hår anmodades vi ftraxt, med den, i fynnerhet uti ófre delen af *Scotland*, vanlige gåftfriheten, at morgonen dårpå fara i land och frukoftera, då en defs gåft, Herr Leach fór ofs omtalte desfa pelare, dem han några dagar tilfórene fedt, och kunde Herr Banks vettgirighet icke tillåta honom, at afflå bemålte Herres anbud, at dit góra ofs fólje. Vi begåfvo ofs äfven famma dag om bord på vår fkeppsbåt, famt anlände klockan 9 om aftonen til *Staffa*, och kunde aldrig vår fórundran mera upväckas, eller vår nyfikenhet bättre blifva tilfredsftälld, än då vi följande morgonen i gryningen, kommo ut och fingo fkåda den befynnerliga ej mindre än vackra fida, på hvilken naturen fig här vifade. Ser

Ser man med förundran, huru konsten, enligt de regler den samma föreskrifver, uti alt i agt tager en ordning, som ej mindre faller i ögonen än behagar, hvad verkan skulle icke då det hafva på ofs, at få se, huru naturen hår folgt och i agt tagit en regularité, som far företrädet för alt hvad konsten i denna våg kan upvisa. Det är ej mindre hår än i de öfrige naturens riken, som en upmärksam åskådare har tilfälle at märka, huru långt månniskan blifver efter, då hon vill imitera naturen; och ehuru vi allmänt erkänne den såsom mästare för alla konster, samt anse dem drifna til dess högre grad af fullkomlighet, dess närmare de likna den samma, tro vi den dock kunna måstras genom de reglor byggnings-konsten föreskrifver. Huru prålande äro icke de beskrifningar vi äga öfver de gamlas Colonader, och med hvad förundran se vi icke dem, som pryda vår verlds förnämsta byggnader; men hvar och en, som känner dem och sedt FINGALS grotta på *Staffa*, af naturen danad, måste bekänna at den sednare, i lika mått öfverträffar *Louvrens* Colonade, och den vid *St. Petri* kyrka i *Rom*, samt hvad tiden låmnat af *Palmyra* och *Pæstum*, som denna konsternas mor

får

UTSIGT AF PELARENA PÅ STAFFA NÄRA VID SHAGS GROTTAN, TAGEN IFRÅN SIÖ SIDAN.

Akrel Sc

Tab. XI.

UTSIGT AF BOO-SHA LA FRÅN BASALTKLIPPORNE.

Miller del. BUGTIGA PELARE PÅ STAFFA. *F. Akrel Sculps.*

får företräde för alt, hvad fnille, öfverflöd och fmak hos Grekerna kunna frambringa.

Ön *Staffa* ligger vefter om *Mull*, tre fjömilar N. O. från *Jona* eller *Columbkill*, och är ungefär $\frac{1}{7}$ Svenfk mil lång, famt $\frac{1}{14}$ mil bred, Herr LAUCHLAN-MAC-QUARIE tilhörig h). På veftra fidan af ön är en liten vik, hvaråft man med beqvämlighet landar, och hvaräft ingen ordentlig figur vifar fig. Söder om denna vik fer man pelare, fom äro fmala, och i ftället för at vara perpendiculaire, likna fkärningen af en cirkel. Vidare lämnar man på höger en liten grotta, fom ej beftår af pelare, men öfver den famma vifa de fig tydligare och ftörre, och likna på et ftälle undre delen eller timbringen af et fkepp. Tvårt öfver, endaft på några alnars mellanftånd, är half-ön *Boo-fha-la*, fom beftår af ganfka regulera men ej få ftora pelare, hvilka tilfammans likna en conifk figur. Några af desfa pelare ligga horizontelt, andre dra-

 gas

h) På hela ön fants ej mera än en ftuga, för en bonde, fom vagtade några kreatur, och hvilken hela natten, genom fång på *Erfka*, et fpråk, fom vi ej förftodo, gaf fin glädje tilkänna öfver vår ankomft, och med fifk och mjölk fägnade fina nykomna gäfter.

gas med öfversta ändan til medelpuncten, men de fläste stå fullkomligen perpendiculaire. Sjelfva ön midt emot *Boo-Sha-la*, består af vida pelare, ehuru ej synnerligen höga, då de småningom taga af emot vatnet, samt sträcka sig så långt man under det samma kan se uti hafvet. På dessa går man utan svårighet, åfven som från en trappsten til en annan, til dess man omsider framkommer til FINGALS eller rättare FIUHN-MAC-COULS grotta i), som går N. O. til O. inuti berget.

Sjelfva grottan består af ganska regulera pelare, som så väl längst efter på bägge sidor, som åfven i innersta ändan, bära et Arcadiskt hvalf, som utgöres af tätt sammanpackade pelares ändar, och ser man åfven i botn

i) FINGAL var en af forntidens tappraste hjeltar i *Ireland* och *Scotland*, hvars beröm dess Son OSSIAN sjungit, som med skäl jämnföres med en HOMERUS, VIRGILIUS, TASSO och VOLTAIRE. Det beröm denne hjelte då inlagt, har af efterverlden förskaffat honom så mycken agtning, at hvad stort, prägtigt och ovanligt där på orten förefaller, gemenligen tilskrifves FINGAL. Således bär denna grotta af honom namn, åfven som en annan stor grotta vid *Tormore*, samt en stor klippa vid *Sunderland* m.m.

Miller del. ÖEN BO-SHA-LA OCH THE BUGTIGE PELARENA MIDT EMOT PÅ STAFFA. *Akrel. Sc.*

Miller del. FINGALS GROTTA PÅ STAFFA. *Akrel Sc.*

botn, under några fots klart och friskt vatn, tätt sammanpackade pelare-stycken, som utgöra golfvet i den samma. Färgen på sjelfva pelarena är svartgrå, men i fogningarna framsticker sig en gul stalactitisk qvartsskorpa, som noga utviser dem, och genom variation af färg, har på ögonen en ej obehaglig värkan Inuti är den så ljus, at man utanföre kan fullkomligen väl se den innersta pelare-raden. Luften är där ganska ren och frisk, då den, igenom det af ebb och flod stigande och fallande vatn, stundligen omvåxlas, och var längst inuti grottan, litet under vattubrynet, en hola i berget, hvaräst vatnet för hvarje drag, formerade et dån, som äfven ökade vårt nöje. Man kan gå grottan til större delen, på några afbrutne pelare ej långt öfver vattubrynet, ikring, men beqvåmligast sker det med båt, och gjordes vid grottan följande mätningar.

Läng den från de yttersta basalt-pelarena, som ifrån stranden formerade en canal til grottan - -	121. 6.	371.6
Från hvalfvets början til ändan af grottan -	250	
Dess bredd vid öpningen - -		53. 7.
- - inre ändan		20. 0.

 Hög-

Högden af hvalfvet vid öpningen		117. 6.
- - inre ändan		70. 0.
Högden af den yttersta pelaren i ena hörnet	- - -	39. 6.
- - i N. V. hörnet		54. 0.
Vatnets djup vid öpningen	-	13. 0.
- - inre ändan	-	9. 0.

Åfvan för grottan var et stratum blandad stenart med basalt-stycken, och gjordes vidare följande mätningar.

Från vatnet til foten af pelarena		36. 8.
Högden af pelarena	- -	39. 6.
Hvalfvets högd öfver toppen af pelarena	- - -	31. 4.
Stratum däröfver	- - -	34. 4.

Vidare härifrån längre til N. V. mötte vi de längste pelare, som funnos på ön, och var äfven grunden, hvarpå de stodo, här fri, så at vi kunde undersöka den samma. Här gjordes följande mätningar.

Något ifrån V. hörnet af FINGALS grotta

1:o Från vatnet til foten af pelarena		12. 10
2:o Pelarenas högd	- -	37. 3.
3:o Stratum däröfver	- -	66. 9.
Längre til vester.	-	
1:o Stratum under pelarena		11. 0.
2:o Pelarenas högd	-	54. 0.

3:o

Tab. X.

Miller del. CORVORANTS GROTTA PÅ STAFFA. *Akrel Sc.*

3:o Stratum däröfver	61. 6.
Ännu mera til väster.	
1:o Stratum under pelarena -	17. 1.
2:o Pelarenas högd -	50. 0.
3:o Stratum däröfver -	51. 1.
Ännu mera til Vester.	
1:o Stratum under pelarena	19. 8.
2:o Pelarenas högd -	55. 1.
3:o Stratum däröfver -	54. 7.

Det här omnämnde ſtratum under pelarena är ſkenbarlig tuffa, ſom genom elden tycks blifvit upglödgad, ſamt inſpeckad med ſmå baſalt-ſtycken; och det ofvanpå pelarena liggande ſtratum, ſom på några ſtällen har hela pelare-ſtycken oredigt-kaſtade i olika directioner, tyckes ſkenbarligen vara lava. Ehuru våldſam eld fordom lärer frambragt detta öfre hvarf, märkes dock ej på de yttre ſidorne, at pelarena blifvit rubbade, utan hvilar denna ofantliga maſſa på dem.

Går man vidare förbi den norra ſidan om ön, kommer man til Corvorants grotta, hvaräſt det under pelarena liggande ſtratum lyſtas up, och pelarena taga utaf. De bibehålla ſig dock tämligen, til deſs man vidare kommer förbi en djup

vik,

vik, på andra sidan om hvilken pelarena aldeles försvinna. Hår består berget af en mörkbrun -stenart, som jag ej med visshet kan såga, om den år lava eller ej, och hvaråst icke den ringaste regularitet kan mårkas; men så snart man är förbi öns S. Ö. sida, börjar sten-arten åter at antaga en regulair form, ehuru så småningom, at det i början näpligen mårkes, til dess den omsider visar sig i de regulera och bugtiga pelare, med hvilka jag började.

Pelarena åro ifrån 3 til 7 sidiga, men de flåsta hafva 5 a 6 sidor, och äro så sammanpackade, at en 7 sidig pelare omgifves af 7 andre pelare, hvars sidor trycka denna pelares sidor. På några stållen funnos dock små och obetydliga öpningar, fylde med quarts, och mårkte vi den på et stålle hafva letat sig väg igenom sjelfva pelare-stycket, dock utan at hafva rubbat det samma. Pelarena bestå af flera stycken, hvarje stycke ungefårligen 1 fot högt, som så noga passa til hvarannan, at man för at kunna skilja dem åt, med en knif måtte lirka dem lösa. Öfra åndan var merendels concav, stundom slät, men minst convex. Var den öfversta sidan slät, befants äfven den understa altid sådan, men

var

var den öfversta concav, fants altid den understa convex, och så vice versa.

Följande afmätningar skedde på fyra pelare.

Nr. 1 med 4 sidor, Diameter		1.	5
Sid.	1 - - -	1	5
	2 - - -	1	1
	3 - - -	1	6
	4 - - -	1	1
Nr. 2 med 5 sidor, Diamet.		2	10
Sid	1 - - -	1	10
	2 - - -	1	10
	3 - - -	1	5
	4 - - -	1	7½
	5 - - -	1	8
Nr. 3 med 6 sidor. Diamet.		3.	6
Sid.	1 - - -	0	10
	2 - - -	2	2
	3 - - -	2	2
	4 - - -	1	11
	5 - - -	2	2
	6 - - -	2	9
Nr. 4 med 7 sidor. Diamet.		4	5
	1 - - -	2	10
	2 - - -	2	4

3

3 - - -	1	10
4 - - -	2	0
5 - - -	1	1
6 - - -	1	6
7 - - -	1	3

Pelarena äro til alla delar så nätta och hvassa, som de vid *Giants Causevay*, svartgrå til färgen dock måst i svart, ehuru yttre sidorne stundom stöta i gult, då ytan genom lusten vittrar. *Til gry och beständs delar komma de aldeles öfverens med den finare trappen uti Vestgöta bergen: bägge slagen äro hopsatte af järnig skörl, och något kalk, eller som enligt Chemisk analysis är det samma, af lera, kisel, kalk och järn; dock håller basalten af det sednare mera* a). För stålet gifver den svag eld, och smältes med blåsrör gånska lätt utan tilsats til et svart glas, och är förmodligen grundämnet til den så kallade Isländske Agaten. Huru den förhåller sig med borax och andra tilsatser, med skedvatn och dylikt, hvad dess gravitas-specifica är, och huru vida den antager politur, har jag ej nu kunnat undersöka, då jag ej har något stycke däraf i händer; vore dock artigt, at

a) BERGMANS *verldsbeskrifning* Tom. 2 p. 214.

at därom få underrättelse, för at kunna jämnföra med dylika arter från andra ställen.

Men huru hafva väl desfa ordentliga pelare blifvit danade? Då vi taga för afgjord sak, at elden därvid gjordt tjenst, har M. H. sjelf anfördt, at antingen en genom elden smält materia, vid stelningen hafver spruckit, och hvarvid något liqvidum, som vi icke torde känna, förorsakat dess reguliera eller Chrystall-formige skapnad; eller måste, åfven som Herr Profes. och Riddaren upgifvit, en, igenom de från en underjordisk eld upstigande ångor, mjuknad jordart, då dess hela massa ifrån sit läge af elden blifvit framtvingad eller framskuten, vid torkningen hafva tagit denna regulera figur. Detta visar sig åfven vanligen i torkad lera, och kan tydligen ses, när stårkelse får torka på et thefat, då sprickorne merendels falla i ordentliga figurer. Andra möjligheter tyckes icke rimligen kunna uptänckas; ty at de icke äro af naturen formerade Chrystaller vittnar det utom annat, at de icke såsom alla andra Chrystaller, genom tilökning utifrån (per appositionem) hafva blifvit alstrade; äfven som de aldrig finnas i en främmande matrix,

trix, hvilket åter altid händer med Chryſtaller.

At med fullkomlig viſshet utlåta ſig, antingen den materia, ſom utgjör desſa pelare, efter at hafva varit ſmält, under ſtelning, eller åfven efter M. H. tanka, genom torkning ſå regulairt ſpruckit, är och lårer blifva rätt ſvårt. Jag kan icke neka, at mina ögon, på de ſtällen, hvar jag ſedt dem, fört mig på den förra tankan; men då ſå betydande inkaſt gjöres däremot, nödgas jag anſe ſaken för oafgjord. At jag dock icke aldeles utan ſkäl hållit dem för en ſlags lava, ſom under ſtelningen ſpruckit, torde följande vittna. 1:o Så väl på *Staffa* och i *Island*, ſom på mångfaldiga andra ſtällen, finner man desſa pelare, ſtå på lava eller tuffa ſamt af ſamma materia vara omgifne. 2:o På *Staffa* var öfver pelarena et ganſka ſtort ſtratum, hvaruti pelare-ſtycken voro i ſtörſta oordning om hvarannan blandade, och hvaraf man kunde hafva anledning at ſluta, det pelarena efter en gammal eruption varit flera eller högre ån nu, faſt de vid et ſednare eldens utbrott omtumlat, och med den öfriga maſſan blandade blifvit. 3:o Vid ſönderſlåendet af et pelare-ſtycke, befants det fullt med drop-

droppar ungefär såsom en stalactit, hvartil dock väl ingen kan göra basalten, och på annat vis har man svårt, at få en droppsten utan eld. 4:o Jag har nämnt at pelarena på några ställen, tagit samma skapnad, som innanredet eller timbringen på et skepp, nämligen så at pelarena, som efter all liknelse förut varit perpendiculaire vid omkullfallandet fått denna böjningen, dock ej så, at endast fogningarne på den yttre eller nedersta sidan blifvit öpnade, utan har äfven hvar och en särskild sten blifvit böjd, som svårligen utan at de ganska starkt varit uphettade, och lättast innan de ännu väl stelnat, kunnat ske. 5:o Vid *Hvitarå* strand, nära til *Skallholt*, fants uti et basalt-stycke en bit glas, äfven som uti *Bolsenna* basalten granat-lika Chrystaller, lika med dem, som fylla den mästa lava, så väl i *Italien* som *Island;* och omsider 6:o At en sten-art i *Island* vid *Laugarnås*, som är mycket gröfre och glasigare än den vanliga basalten, och skenbarlig lava, äfven spruckit i flersidiga och ordentliga, ehuru ej så reguliera figurer som de anförde pelare.

Desse omständigheter kunna snart åstadkomma den tanckan, som skulle basalten efter at hafva varit smält, under stelningen

fpruckit til pelare, men tvänne fkäl däremot, fom M. H. behagat upkafta, äro rätt fvåra at uplöfa. 1:o År denna materia få lätt fmält, at den utan ringafte fvårighet för blåsröret går til glas, och tyckes då, fom denna masfa, utfatt för en få ftark eld, fom man vid en eruption kan föreftälla fig, och fom bragt den til fmältning, nödvändigt bordt gå til glas. Men, månne man med fåkerhet af et experiment, fom för glasröret blifvit gjordt i fmått, kan fluta til et ftörre? Månne icke någon ofs obekant tilfats, möjligen kunnat hindra maffan från at fmälta til glas, och hvilken förorfakat defs reguliera fprickning, ehuru icke nu kan utrönas hvaruti den beftådt? 2:o Finnes Veftgötha trappen, fom til utfeende och beftånds delar är lika med bafalten, ehuru den ej faller i pelare, ftå på fchiffer, och huru fkulle väl trappen kunnat blifva formerad genom eld, utan at defs grundval, fom är få brännbar materia, åfven blifvit itänd? Men, månne icke elden fkulle kunna tvinga trappen til pelare? Til äfventyrs torde alla bafalt-pelare hafva uti jorden utgjort en masfa af trapp, fom vid en eruption blifvit flytande, utkaftad och fprucken til pelare. Men jag tröttar M. H. med mina gifsningar, och

mina

mina frågor. Det blifver för mig ej mindre än för alla naturkunnoge en angenäm sak, at häröfver få höra Herr Profesforns och Riddarens tanckar. De bringa ofs säkert på visfare fatser, rörande basalten, fom nu så allmänt fysselsätter våra naturforskare.

XXIII.

Ifrån Herr Cancellie Riddaren och Riddaren IHRE.

Upsala d. 21 Oct. 1776.

Efter begäran öfverfändes nu något til Svars på de inkast Herr SCHLÖTZER gjort emot mina tanckar om *Edda*, och hvilka M. H. vet, jämte öfverfättning af mitt bref til Herr Cancellie Rådet LAGERBRING, rörande vår affkrift af den *Isländska Eddan*, vara införde uti defs *Islandische Litteratur und Geschichte*.

Det kan ej annat, än vara mig kårt, at mina tanckar i detta åmnet kommit under

der lärda *Tyſklands* granſkning, och dermedelſt en hop ogrundade begrep, ſom man ſig om denne bokens innehåll och affigt gjort, blifvit häfne, varandes altid beredd, at emottaga rättelſer, när jag om villſarelſe blifvit öfvertygad.

Hvad ſom nu förmår mig, at taga til pennan, är ej ſå mycket, at vederlägga de påminnelſer, ſom uti de bifogade noter emot mig finnas gjorde, ſom icke ſaſt mer, at gifva de underrättelſer, och uplysningar, ſom derutinnan äſkas, och ſom jag ſå mycket mer ſkyldig är at lämna, ſom jag til dem gifvit anledning, och jag mer än en frånvärande är i ſtånd, ſådana at afgifva, då jag til ſjelfva codex hafver ſtändig tilgång, och jag desſutom med H. Schlötzer hafver gemenſamt ändamål at utleta ſanningen.

Den förſta ärindran, ſom Herr Schlötzer gör, är at jag icke lämnat någon omſtändelig beſkrifning om ſjelfva codex, des pictur m. m. Han hafver deruti äfven rätt, och är det, hvad jag nu i korthet täncker ärlåtta, men vill dock förut påminna, at en diplomatiſk beſkrifning i det utgifne brefvet ſå mycket mindre erfordrades, ſom min affigt dermed var ſtåld mer up-

på

på bokens innehåll ån defs utvärtes beſkaffenhet.

Jag ville nåmligen gifva tilkänna, hvad Auctorns affigt med detta arbetet varit, hvilka delar dårtil hörde och hvilka icke, hvaruti vårt exemplar ifrån Resenii edition var åtſkildt, hvarutaf det fådt det namnet *Edda* m. m, och til alt detta, gaf den diplomatiſke beſkrifningen ingen uplysning; hvartil kommer, at detta brefvet ej var ſtäldt til någon utländſk lärd, utan til en ganſka vitter landsman, ſom ofta haft boken i ſina händer, den examinerat, och kanſke båttre kände ån jag.

At alſå berätta för honom, at boken var ſkrifven på Isländſka, med gammal ſtil och på pergament, var et öfverflödigt bemödande.

Men at jag nu må tjåna Herr S. och kanſke flere, vil jag hårmed gifva tilkånna, at denna codex är ſkrifven, ſom ſades, på pergament, hvilket til färgen år helt mörkbrunt, dels af ålder, dels och emedan den i lång tid torde hafva varit nyttjad uti de Isländſke rök-ſtufvorne. Han är annars väl conſerverad, och til ſtörſta

delen låslig. Några små runda hål äro väl i pergamentet, men de tyckes ifrån första början der varit, emedan de ingen ting förminska af innehållet. Formatet är en liten qvart, tjock som et finger, bestående af $54\frac{1}{2}$ blad eller 109 sidor, utom et hvitt blad förut och et annat efter, på hvilka dock finnes några släta figurer, af hvilka det på första bladet skall föreställa Gangleri som gör frågor, samt Harjafnhar och Thridi hvilka frågorne uplösa. Skriften är gammal, och som jämförd med flere andra, synes bevitna at Copisten lefvat omkring början af XIV seculum; men detta alt är af mindre betydelighet. De följande frågor, som Herr Schlötzer gör, tror han kunna gifva mer ljus åt de hufvudsakeliga spörsmålen, som förestå, hvilken nämligen vår *Edda* författat, och hvad värkeligen til den samma hörer.

Han vil altså veta hvad alt står i denna codex.

Herr Schlötzer tror sig til denna frågan så mycket mer hafva anledning, som jag sjelf gifver tilkänna, at utom *Dæmi sagor*, *Káninngar* ock *Liódsgreinir*, der äfven finnes *Skaldetal*, samt ock en förteckning

på

på Isländske Lagmånner och ändteligen et Langfedgatal eller genealogie öfver STURLESONS förfäder.

Han vil altså vara underrättad om ej vår codex utgör et magazin af allehanda Isländske skrifter, tilfälligt-vis samlade eller sammanhäftade.

Til svars länder, at om sådant varit, hade Herr SCHLÖTZER bort vänta af en, som med upriktighet och någorlunda insigt handlar, at sådant ej blifvit förtegadt. Nu förklarar jag, at intet annat där finnes, än förenämde, om jag ej bör tillägga at pag. 92 och 93, sedan Auctor anfördt de allmänna reglor om poësien och bokstäfvernas natur, och copisten lemnat en half sida tom, innan han upräknar namnen på de hvarjehanda versslag, som uti Isländske poësien brukelige voro, hafver en annan hand inflickat en steganographisk skrift, som jag länge icke viste hvad den hade at innebära, icke heller gjorde mig mycken möda at dechifrera.

Et prof deraf vil jag dock anföra: *dfxtfrb. serkptprks bfnfdkts sktb pmnkbxs hprks.* Utaf et tilfälle, då jag las uti VANLEYI *Bi-*

bliotheca Anglo Saxonica, fant jag en dylik famling af confonanter, med bifogad clavis, fom utmärkte, at hela hemligheten bestod deri, at i ftället för hvarje vocal, togs den näftföljande confonanten, så at för a, e, o, u, y, fattes b, f, p, x, z, och fåledes betecknade föreftående gåta: *Dextera fcriptoris, benedicta fit omnibus horis.*

Jag obferverade fedan, at dylik Steganographie var antecknad, uti den lilla piecen, fom tillägges HRABANUS MAURUS, under namn af, de inventione litterarum, och fom är få väl bekant, genom det därutinnan befindtliga vittnesbördet om *Marcomannernas* runor a). Sedan nämligen bokftäfverblefvo i allmänhet mer kunnige, och defsyslolöfe Munkarne ville kunna något, fom allmänheten ej förftod, hafva de updicktat hvarjehanda cryptographier, och dem ej allenaft fig emellan nyttjadt, utan äfven i allmänna fkrifter infört. Denna fmaken hafver äfven funnit anhängare ibland våra förfäder i Sverige, hvadan vi finne få många flags få kallade *villrunor*, fom för allmänheten förborgade voro. Man kan uti Bautil jämföra N:o 25, 205, 331, 361, 539

a) Jämför nouveau Traité de Diplomatique Tom. III. p. 509.

539, 568, 571, 572, 581, 648, 748, 767, 817, 819, 822, 1001, 1088, och flere andra hos VORMIUS. Det torde ock väl hånda at bórjan til våra Helfinge runor icke varit annan än fådan, emedan de flåsta icke fkilja fig ifrån de allmånna uti annat, ån at ftafven är borttagen. Befynnerligit är dock det, at våra rune-riftare velat nyttja fådana cryptographier uti monumenter, fom voro åmnade til de dödas äreminne och ihogkomft.

Vidare frågas, om några antingen inneller utvärtes kännereckn åro, fom gifva tilkånna, at copiften anfedt alla nämnde ftycken eller åtminftone de förfta för et fammanhångande verk.

Svaret häruppå finnes uti bokens öfverfkrift, hvilken i GÖRANSONS uplaga finnes anförd, och få lyder: *Bok thesfi heiter Edda. Henna hever famfetta* SNORRI STURLO *f. epter theim hætti, fem her er fkipat. En fyrft fra Afum ok ymi; tharnæft fkalldfkapar mal ok heiti margra hluta. Sidaz hættartal, er* SNORRI *hever ort um* HAKON *k. ok* SKULA *Hertuga*: Det är, denna bok heter *Edda*; honom hafver SNORRE STURLESON fammanfatt på det fätt, fom här är fkipat.

Och förſt om Aſarne och ymi, dernäſt ſkaldſkapens ſpråk och namn på många ting. Sidſt är afhandlingen om vers-ſlag, ſom SNORRE hafver gjort om K. HÅKAN och Hertig SKULA.

Jag nämde uti mitt bref til Herr LAGERBRING, at rubriquen var ſkrifven af nyare hand, hvilket ſå vida är rätt, at den ſamme är ditſatt, ſedan ſjelfva *Edda* var börjad, ſom ſynes af det trånga rummet, ſom för den ſamma låmnadt är, och ſom gjör, at Copiſten nödgats med de ſidſte orden gå ſin på raden af det föreſkrefne. J öfrigit ſåg jag ganſka vål at denna ſkriften var rätt gammal, och at intet förnuftigt ögonvittne kunde miſstänka den vara af 1541, ſom Herr S. förſlags-vis framkaſtar, men ſom den var ſkrifven med rödt bleck, ſom båttre behållit ſin fårg än det ſvarta, trodde jag, at handen var något yngre. Men när jag nu nårmare jåmförer rubriqvens picture, med ſjelfva *Eddans*, tycker jag mig ſäkerligen finna, at en och ſamma dem båda ſkrifvit. Slutet häraf blifver, at den, ſom afſkrifvit *Edda*, erkänt förenämde tre delar för väſenteliga, och inga andra.

Men

Men at nu komma til det hufvudfakeligafte, och hvarom Herr S. tyckes gjort fig mäfta vinning, at hindra, det lärda verlden ej fkulle af mig låta fig förföras, år frågan? Om STURLESON är Auctor til vår *Edda*.

Emedan Herr S. funnit, at de fläfte Antiqvarier, fom talat om *Edda* och dess Auctor, med någon varfamhet fig utlåtit, och då Arngrimus Jonæ med flere uttryckeligen angifvit STURLESON för författare af *Edda*, i det ftället fagt, creditur, existimatur auctor fuisse, tror han, at faken är åtminftone tvifvelagtig om ej ogrundad.

Jag vill ej vidlöftigt yrka, at uti desfa uttryck ligger mer jakande än nekande, hälft om, då man anför en vitterligen falfk mening gerna plegar tilläggas falfo creditur eller dylikt; ty Herr S. anmärker rätteligen at föga magt ligger uppå, hvad desfa månner ment eller icke ment, när de ej anföra grunder til fina meningar. Han tror fig deremot med fäkerhet kunna intyga, at STURLESON falfkeligen angifves för Auctor til vår *Edda*. Til bevis herå anför han på färfkilte ftällen trenne omftändigheter, fom jag derföre bör taga under fkärfkådande. Det

Det f örnämsta finnes pag. 39, hvarä ſt hemställes, om den alfvarsamme och med Stats saker öfverhopade SNORRE skulle haft tid, eller trodt sig anständigt, at skrifva et Ærarium Poëticum, och blifva VEINRICHII föregångare. Härvid har jag at påminna, at SNORRE i all sin tid icke varit Lagman. Han kunde hafva sammanskrifvit detta arbetet långt innan han erhölt den värdigheten, emellan sina bägge Lagmans förvaltningar, samt ock under sina vacancer. Hvarken Herr S. eller jag kunna veta, huru mycken tid Lagmans-fysslan uptog. De hade några vissa tings-dagar om året, emellan hvilka full ledighet var, inga protocoller och få extra förrättningar lära den tiden hafva besvärat Lagmännerne. Vi finne flere Isländska Lagmän, som i *Sverige* och *Norrige* varit Hofpoëter, såsom MARCUS SKEGGJA SON, STURLE THORDARSON och flere. Med detta skälet kunde och Herr S. gå än längre, och med större fog påstå at STURLESON ej eller skrifvit *Heimskringlan* eller Norrske Konunga-Historien, hvilken ofelbart fordrat tio gångor mer tid och flera underſökningar, än *Edda*.

Icke heller kunde SNORRE tycka detta arbetet vara under sin värdighet. Han var af pro-

profesſion en Skald, och ſåſom Hofſkald hos Norrſke Konungarne INGE BARDSON och HÅKAN HÅKANSON, SKULE JARL och SKULE Hårtig. Det kunde då ej räknas för vanhederligit, at gifva underrättelſe åt andra ſom ſökte, at tråda i hans förſpår; han ſäger ſjelf, at denna varit hans enda affigt.

Det andra ſkälet tager Herr S. deraf, at han tror, det ej varit möjeligit, at i den gyllende poëſiens ålder framkomma med ſlika dåligheter, ſom jag tilfälligt vis anfört uti mitt bref, och at altſå detta måſte vara et foſter af ſednare tider, då poëſien uti *Island* råkat i förfall.

Til närmare begrep om detta ſkälets ſtyrka, torde tjäna at veta, det Herr S. fördelar Isländſka litteraturen eller poëſien uti trenne åldrar, den enfaldigare ifrån början til Chriſtendomens införande, den gyldene derifrån til ſlutet af XIII Secul. då diger- döden och landets underkufvande under Norrſke Konungar förqväft Skalde-konſten, och den tredje ifrån bemälte tid och framdeles. Jag vill ej med ſtränghet granſka denna fördelningen, ehuru jag ej ſå noga vet, hvad Chriſtendomen kunde bidraga til ſkaldekonſtens uppodlande, och än mindre om

diger

diger-döden, som i medio Seculi XIV graserade, kunnat haft på de qvar-lefvande skalderna samma verkan, som på populationen och lands-culturen; men det vet jag med visshet, at den som med någon säkerhet vill således classificera skalderna, bör i grund förstå deras tungomål, och kunna jämföra deras snillen. Det vore nemligen vågsamt, at vilja utsätta under hvilken af Chinesernas dynastie deras poësie varit i mästa glants, när man ej utan tolk kunde förstå deras verser, och än mera, om en sådan tolk ej varit vid handen eller at tilgå.

Hvad de af mig anförde exemplen vidkommer, bör Herr S. blifva underrättad, at de icke det minsta bevittna af det, han vill bevisa, ty Lopt Gutormssons verser finnas ej i *Edda*, och det andra qvädet förekommer väl i Resenii *Edda*, men ingalunda uti codice Upsaliensi; man vet altså ej, til hvad tid det bör hänföras, aldraminst kan det tjena til bestyrkande, at Snorre ej varit Auctor til vår *Edda*. Det är ej ogagneligit, at känna sit ämne innan man skrifver.

Hvad de omrörde ovanlige talesätten vidkommer, vill jag aldeles icke antaga något deras

ras förſvar; det vet man, at bruket i alla ſpråk inſört ſådana, ſom öfverſatte i annat tungomål, i ſtället för inhämſk fägring få en ohyggelig geſtalt. Man ſkulle til exempel ej tro at *ſparka ſtjernorna med fötterna* ſkulle betyda en mycken lyckſalighet, eller at man ſkulle förſtå en, ſom med *hångande vatn* ville gifva tviſvelagtighet tilkånna, hvilka taleſätt, oräkneliga dylika at förtiga, likvål hos Latinerne voro i allmänt bruk. Men hvad våra ur-fäder i ſynnerhet vidkommer, ſom de utan tviſvel härſtamma ifrån Öſterlånderne, ſå hafva de ock derifrån tagit med ſig ſina allegoriſka taleſätt. Hvad ſom äfven mycket bidragit til denna metereologien, tror jag de gamlas myckna ſmak för gåtor böra råknas, hvilka ofta berodde på förvända taleſätt, hvilka bruket ſedan ſåſom något vackert adopterade. För öfrigit år oſs ej tillåteligit, at utan undantag döma i alla de mål, der ſmak och tycke enſamt äga vitsord, ehuru afvikande de ock åro ifrån et annat folkſlags bruk.

Det tredje och ſiſta, kanſke och det ſämſta ſkälet tager Herr S. deraf, at jag ſkolat anmärkt en contradiction emellan *Edda* och *Snorres Heims-kringla*. Uti mit bref vill jag be-

bevisa, at de gamla med sin Asgard förstått staden *Troja*, och det på den grund, at hvad den ena säger om *Troja*, det säger den andra om *Asgard*. Min slutsats är då, at de måste nödvändigt beteckna en och samma ort, om ej STURLESON skulle tros, hafva begått en contradiction. Hela verlden ser straxt, at hvad här påstås, är ingalunda, at emellan *Heims-kringlan* och *Edda* är någon stridighet, utan at förenämde ort betecknas med båda namnen. Herr S. är ej obekant, hvad argumentationes ab absurdo vilja säga.

Jag har nu anfört de skäl hvarmed Herr S. bestyrka vill, at Edda ej hafver STURLESON til auctor. Til at åter å min sida bevisa motsatsen, vil jag åtnöja mig med et enda, men det sådant at flere ej torde behöfvas. Uti bisogade rubrique til vår Codex Upsaliensis, bevittnar Copisten med rena ord, at STURLESON är författare af detta arbete, och detta intygande är så myket mer oemotsägeligit, som afskriften om sig sjelf vitnar, at den ej är yngre än af XIV Seculum, författad af en Isländare på stället, hvilken då han hållit mödan och omkostnaden värdt at copiera detta arbetet, ej kunnat vara okunnig om, hvilkens arhar

bete han afſkref. At ock detta varet en almån på Island vedertagen mening, tycker jag mig deraf kunna ſluta, at då vid ſcripta adespota, giſsmeningar, plåga falla nu på den ena nu på den andra, föga någon annan ån STURLESON blifvit nåmnd ſåſom förment auctor til *Edda.* Jag bör ej vid detta tilfället förbigå, at andraga det jag af den Danſka Journalen ſom Herr LILIE 1756 utgifvit, pag. 326 finner at den namnkunnige Isländaren ARNAS MAGNAEUS uti en efter lämnad handſkrefven efterrättelſe om SEMUNDER FRODE varit af ſamma tancke, ſom Herr S, och velat beviſa, at *Edda* ej kunnat haf- STURLESON til författare.

De ſkjäl, ſom han anförer, tyckes vara bindande, och beſtå deruti, at uti ſiſta delen af *Edda,* Liodsgreinir eller Skallda kallad, STURLESON ej allenaſt citeras, utan ock berömes ſåſom et mönſter för Skalder, ſamt ock at dårutinnan nämnes Konungarne HÅKAN HÅKANSON, MAGNUS, ERIC och HÅKAN MAGNUSSON, ſom alla äro yngre ån vår SNORRE. Detta tyckes vid förſta anſeendet vara deciſivt, men vid närmare efterſinnande förfaller äfven detta; ſaken är denna.

Uti början af Liodsgreinir, säger Auctor at tränne delar honom förestode at afhandla: neml. Skaldeskapens grundreglor, dess tillåteligheter (licentia poëtica), och dess otillåteligheter (vitia carminum), *fettning, leife*, och *fyrerbodning*. De förre tvänne delarne äro uti berörde Liodsgreinir utförligen afhandlade, men den sista saknas. En senare Scribent, hafver derföre företaget sig, at upfylla denna bristen, och gjort et bihang til STURLESONS *Edda*. Det är då ej underligit, at han kunnat nämna STURLESON, och lemnat honom det loford, han förtjänte. Men at detta bihanget ej hört til den äkta *Edda*, bevittnar vår codex Upsaliensis, derest intet sådant finnes.

På lika sätt bör förklaras, hvad om de sednare Konungarne anföres. De finnes med intet ord nämnde i vår *Edda*, utan bedrager jag mig ganska mycket, om ej MAGNAEUS hämtat dem ur Skaldetalet, der de alla förekomma. Men berörde Skaldetal hafver aldrig gjort någon del af *Edda*, utan är allenast et bihang dertil, som vidare nämnas skall. Hade derföre den vittre MAGNAEUS haft vår codex i sina händer, hade sådana tvifvelsmål honom aldrig infallit.

Hvad

Hvad nu dessa bihangen vidkommer, är jag i den säkra öfvertygelsen, at förteckningen på Lagmännerne och Langfedge talet äro af STURLESON författade. Deras innehål! concentrera sig uppå SNORRE, såsom en dels Lagman, och en dels af Sturlunga-åtten uprunnen. Åttar-talet, som ifrån början går uti rät linea genom fader eller moder til son, utbreder sig endast vid STURLE, til samteliga barnen och dotterbarnen, och dem ej alla, utan så många, som efter all liknelse voro i lifvet, när denna ätte-längden upsattes. Sammaledes inrättades och Lagmans förteckningen, och då noga anmärktes, huru länge hvarje Lagman förestått sit ämbete, stadnas vid SNORRE, men lämnas oanmärkt, huru länge han senare gången skipat lag. Så omöjeligit, som det då var, at denna längden kunnat vara författad för SNORRES tid, så litet sannolikt tyckes det vara at någon i sednare tid skulle försummat at på sista raden tillägga 19 sumor, det är, huru länge SNORRE sednare gången varit Lagman, eller vårdslöså denna omständigheten rörande en embetsman, som var långt mer betydelig, än alla hans företrädare.

Jag vill såsom i förbigående nämna, at det varit vanligit, ej allena i vår Nord, utan

ock annorftädes (fe HICKESII bref til SCHOVER) at flika cataloger, flägt-regifter och annat dylikt, på det at de långre fram ifrån glömfka måtte blifva räddade, och ej fåfom fmårre fkrifter förkomma, ofta blifvit ftörre arbeten bifogade. Således hafver den fom affkrifvit vår Veftgötha lag, vidhäftat denfamma en Konunga-längd, famt äfven förteckning på Skara Bifkopar och Väftgöthe Lagmän. ARE FRODE hafver vidhängt fina Schedis eller Isländinga bok fin Genealogie, lika fom hår SNORRE o. f. v.

Hvad det tredje bihanget, fkaldetal, vidkommer, hafver man derom mera fvårighet, något vift at utfätta. Jag har altid varit i den tancken, at SNORRE dervid lagt förfta handen, emedan det gemenligen åtföljer vår *Edda*, men at en eller flere federmera famma långd förökt, åfven fom VORMIUS gjort, då han faknade SAXONIS HIARNE, fom för en fin poëme vant Konunga värdigheten i *Dannemark*, men likvål fåfom Danfk, ej egenteligen hörde til Isländfke Skaldernas antal.

At och mer ån en haft göra vid denna långden, tycker jag mig, hafva flere kännetekn, kunna aftaga. Straxt i början

fåges

fäges STARKOTTER, varit den äldste af de Skalder, hvars verser voro i folks minne bibehållne. Men vid slutet nämnes dock ULFVER HIN OARGE, hvars lefnads tid Herr SCHÖNING hänförer til andra seculum, och som följakteligen varet några 100 år äldre än förenämnde Starkotter. Dessa bägge underrättelser tyckes då en och samma person ej kunnat hafva gifvit.

I öfrigit är oemotsägeligit, at hvad som om de sista Norrske Konungarne förekommer, ej kan lempas uppå SNORRES tider. Det vore ej onyttigt om någon så kunnig man, som Herr SUHM, om flere sådana gifvas, ville granska detta skaldetal, och jämnföra vårt med VORMII, som ej ringa från hvarandra differera.

Imedlertid kan hvar och en lätteligen inse, at de der upräknade Skalder icke alla lefvat i XIII seculo, utan en god del i X, XI, och XII, at förtiga det antalet 230, som efter Herr S. räkning uri förenämde XIII seculo skolat lefvat, ansenligen derigenom förminskas, at en och samma skald på tre eller fyra särskilte ställen förekommer, då han hos flere Herrar varit engagerad. Märkeligit är, at några af dessa

Skalder, varit antagne vid alla tre Nordiſke Hofven, ſåſom OTTAR SVARTE, SIGVATUR THORDARSON och flere.

Ej mindre märkeligt är äfven det, at någre af de Isländſke Skalderne äfven varit antagne vid Ångelſke hofvet, hos Konungarne ADELSTEN och ETHELRED, hvarvid är värdt underſökning, huru deras ſkaldſkapar mål, kunnat i et främmande land blifvit förſtått, då likväl ſpråken i ſig ſjelfva, och utom konſtens figurer, redan voro anſenligen ſkiljagtige, ſom af bådas qvarlefvor ljusligen aftagas kan.

Änteligen frågas om någre antingen in eller utvärtes kännetekn äro, ſom gifva vid handen, at de tränne af mig nämnde *Eddas* delar höra tilſammans, och utgöra et verck.

Hårpå gifver äfven förenämnde rubrique ſvar, der alla delarne tydeligen upräknas.

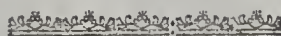
Hvad

*) VORMIUS nämner GIZOR SVARTE under OLOF SÖNSKI ſom ej eller är orätt, ty både GIZOR och OTTAR SVARTI voro på en och ſamma tid vid hans hof. ſe Heimkr. Tom. I. pag. 457.

Hvad egenteligen Liodsgreinir angår, vill Herr S. veta, huru denna titel kan passa sig uppå en poëtica.

At jag åfven må besvara denna fråga, så hafver jag uti mitt förra bref omtalt, huru främmande titlar de gamla ofta gofvo sina böcker; men at jag dock måtte lämna något närmare begrep om denna, år til vetandes, at STURLESON straxt i början fördelar ljuden i trenne delar; det första kallar han vittlaus hliod, eller döda tings ljud, såsom åskedunder, vågors, väders, och andra slika dän, det andra oskäliga djurs låten, och det tredje människors articulerade ljud, hvilket sker genom tunga, läppar, gom &c. Härifrån går han til bokstäfvernas låten, och huru somliga äro långa, och andra korta, somliga consonanter och andra vocaler och diphthonger, hvarefter han straxt kommer til Prosodaiske reglorne, och hvad mera Isländske Skaldskapen vidkommer.

Heraf ser man, hvad som gifvet anledning til denna titel. *Liodsgreinir* betyder ljuds-skilnader. Sin Norrska historia kallar han af dylik anledning *Heims kringla*, emedan det ordet i boken först förekommer.

XXIV.

Ifrån Herr Archiatern och Riddaren BÄCK.

Stockholm, d. 12. Jun. 1776.

Det är icke utan nytta för vår svenska allmänhet, at M. H. gifvit oss underrättelse om de sjukdomar, som mäst äro gängse på *Island*. I synnerhet väktes min uppmärksamhet vid vårt samtal om den så kallade Isländska Skjörbiug, som M. H. sade hafva förskräckeliga Symptomer hos några. Ja vist äro Symptomerne förskräckeliga, och den sjukdomen må ej smickra läkaren, eller den lidande, under namnet Skjörbiug.

Denna af H. PETERSEN a) så kallade Isländska Skjörbiug, är den rätta Elephantiasis, närmaste slägtinge til Spetälska, beskrifven af A. C. CELSUS och kallad Elephan-

a) Den saa kallade Isländske Skjörbiug - - - af JOHANNES PETERSEN Soroe 1769.

phantiafis, redan i Kejfar AUGUSTI tid; men vidlöftigare af ARETÆUS CAPPADOX i V Seculo, under famma namn, emedan han är fvarare än någon annan fjukdom, grufvelig til urgången, hiskelig til utfeendet, och liknar Elephantens hud, både til färg, knölar, fprickor och hår.

Den fom jämnförer M. H. befkrifning, och H. PETERSENS omftändeligare med desfa gamla auctorer, kan ej gerna misstaga fig; och jag håller före, at få väl ETTMÜLLER, fom den förträffelige BOERHAAVE, och dess vidtberömde Commentator Herr Baron van SVIETEN, hade gjordt bättre, at ej föra Elephantiafis til högfta graden af Skjörbiug, eller sammanblanda desfa til början, fortgång, lynne och botemedel aldeles fkiljaktiga fjukdomar, hvilket ock H. PETERSEN, fom fedt och vårdat desfa fjuka på *Island*, icke otydligen låter förftå i fin lilla vackra bok.

Våre Nofologiæ Scriptores hafva faft mer rätt, at kalla Skjörbiug en fmåningom öfveralt tilragande matthet, med blödande och ofta ftinkande röragtigt tandkött, mångfärgade eller fvartblåa fläckar på kroppen, mäft vid hår-rötterna, af

salt och skämd mat ifrån djur-riket, samt brist på föda af växter; men Elephantiasis, som ock kallas Lepra Arabum är, mer en arf-sjuka, med tjock, skrofligt, sträf hud, gläntsande, mindre hårig, matthet och bristande känsla i yttra lemmarna, ansigtet besatt med knölar, utseendet hiskeligt, hes och i nässan ljudande röst. I Spetälskan (Impetigo, Lepra Græcorum), är huden ruggig, full af hvita rufvor, såsom med kli beströdde och spruckne, kliande, ofta väskande derunder.

H. Sauvages hafver flera Species af Elephantia. Men månne alle äro skilde sins emellan, eller hafver han för mycket ökat antalet? Jag tycker at Cleyers i Eph. Nat. Curios. eller Sauvages Javanensis nog liknar denna Isländska; och vist är det, at den Elephantiasis på *Madeira*, som Doct. Tho. Heberden beskrifvit i Medical Transactions Vol. I, snart 100 år, efter Cleyer, aldeles är den samma; besynnerligt nog, at denna sjukdom, i hela 600 åren, längst i Norr, behållit sin art, så lik den samma under hetaste himmelstrek. Samma sjukdom finnes i *Provence*, *Canton*, *Martigues*, beskrefven uti Medical Observations and inquires Vol. I af Doct. Joannis. At den samma var gängse på *Faeröarna*

vid

vid 1686, bevises af BARTHOLINI Act. Hafn. Vol. I.

Ingen tvifvel är om den i *Norrige*, som H. ANTON ROL. MARTIN omständeligen beskrifvit i Kongl. Vetensk. Academiens Handlingar för år 1760, sista quartaler, icke eller om den, som i *Sverige* här och där förekommer, och är beskrefven af H. Ass. ODEHLIUS i samma Handlingar för år 1774, 3:de quartaler; således böra de alla föras til H. SAUVAGES Elephantiasis legitima.

Det troddes i äldsta tiderna at denna sjukdom upkommit i *Egypten*, och LUCRETIUS säger rent ut, at han var kläckt vid *Nilens* strander. I A. C. CELSI tid var den aldeles okänd i *Italien*; men PLINIUS berättar, at den kom ifrån *Egypten* och *Syrien* til *Italien*, för första gången med POMPEII krigshär, dock blef ej den gången långvarig. I XII Seculo fördes han andra gången til *Europa* med korsfärderna, och omtalas rätt ofta i skrifter författade i det XIII, XIV, och XV Seculo, ehuru han i detta och följande hundradetalet var mindre svår, til dess han i det XVII Seculo öfveralt i *England*, *Frankrike*

och

och *Italien* tycktes hafva förſvunnit a), och alla de Lazaretter, ſom til ſådana ſjukas inneſlutande voro upbygde, blefvo onyttige.

Men huru kom denna hiſkeliga ſjukdom ifrån de ſödre orterna, der utſlags ſjukdomar båttre trifvas, längſt up i norden? Mon icke med ſamma korsfärder, efterſom våre nordiſke förfäder hade åran at deltaga i desſa uptogen, och hvarvid Isländarena icke voro glömde; och längre förmodeligen gå icke de landets äldſte ſkrifter, ſom viſa oſs exempel på Elephantia, uti Nordlanden, eller uti Norrige, om hvilka talas i Reiſe igenom Island p. 425 tryckt i Soröe 1772. Men om det varit den råtta ſkjörbiug, ſom under namn af *ſkyrbjugur* på gammal Norrſka och Isländſka, hafver af den Lårde Författaren til ſamma bok, blifvit funnen förſta gången nämnd vid år 1289, på den Norrſka flottan, då Konung Eric förde krig med Danemark, torde vara mer tvifvelaktigt; emedan åfven nu fortiden, ſamma ord ſkyrbjugur tages på *Island* ofta för Elephanthia, efter H. Petersens beråttelſe. Ehuru jag gerna medgifver

at

a) Se *Aſtruc* de morbis venereis L. 1. C. 111.

at ſkjörbjug då, ſåſom nu, pasſar ſig väl på en flotta. Imedlertid vore det at önſka for hiſtorien om ſjukdomar, ſom åro gångſe i det Nordiſka climatet, om af ſådana gamla handlingar början til den ena och den andra af desſa ſjukdomar kunde utredas, hålſt ſom denna berättelſen om ſkjörbiug blifver 200 år äldre än den åldſta, ſom man hittils hafver kunnat öfverkomma. Vi hafve förmodeligen at vänta det af våre grannar i *Danemark* och *Norrige*, ſom med ſå mycken ifver och berömlig framgång uplyſa Nordiſka hiſtorien af gamla handlingar.

Herr Ant. R. Martin berättar på det anförda ſtället, at antalet af dem, ſom voro med Elephantia anſatte, ſteg i *Norrige* til 150 perſoner år 1759, för hvilka 3 Hoſpitaler voro inrättade; och Herr Petersen utſätter desſa ſjukas antal på *Island*, vid år 1768, til 280 perſoner, för hvilka 4 Hoſpitaler voro.

Min Herre frågar hvadan det må komma at denna ſjukdom ſå innåſtlat ſig, på *Island* i ſynnerhet, när han i de ſödre orter aftagit, och näſtan aldeles förſvunnit.

Icke

Icke lärer climatet dertil vara orsaken; men snarare lefnadssättet och dieten; De som med fiskeri äro måst sysselsatte, vistas dag och natt i köld och väta, lefva af ofta skämd och rutten fisk, af fiskars lefver och råm, af vahlfiskars och skålars fett och tran, af tjock och långe syrad mjölk - vassla; icke torka sina kläder, släpas med fattigdom och alla dess medföljande olägenheter; utgöra största antalet af sjuklingar. Tvärtemot, der mindre syrad mjölk och fisk gifves, mer fjällmossa (Lichen Islandicus) och andra vegetabilier nyttjas, är denna sjukdom mindre gångse; efter H. PETERSENS anmärkning i förr nämnde afhandling, p. 75; 76.

Et märkeligt exempel på den stora verkan, som er folkslags diet och lefnadssätt hafver på sjukdomarna, gifves hos Inbyggarena på *Faerö*. Sedan fisket hos dem aldeles aftagit, och de börjat sköta åkerbruk samt hafva annan föda i stället för valfiskekött och speck, som tilförene var deras enda mat, hafver ock Elephantiasis hos dem aldeles afstadnat, efter den underrättelse som H. PETERSEN hafr. At visa huru der tilstod vid pass 100 år förut, vill jag anföra utur Probsten DEBES berättelse, i

Act,

Act. Hafn. Vol. I. p. 98 hans egna ord: *Elephantiasis in Insulis Ferröensibus frequens ex victu & aere; has habet notas: Facies & artus hic fere ubique foedantur tumoribus plumbei coloris, qui exulcerantur foedum in modum. Rauci sunt hoc morbo infecti, & per nares vocem emittentes. Vere & autumno ingravescens morbus plurimos enecat.*

At de fläste Elephantiaci, som i vårt kära fädernesland gifvas, bo vid sjökusten och måst lefva af fiske och skäl-fångst både i *Åbo* Läns och *Österbottns* skärgård, lärer af erfarenhet vara afgiordt; och af det föregående kan slutas hvad som bör göras, at småningom utrota en så förderfvande sjukdom. Men jag spar til et annat ställe, det som angår denna sjukdom i *Sverige*.

För 100 år sedan härjade pest och pestilentialiska febrar i *Europa* tidt och ofta, som af Medicorum berättelser om de tidernas Epidemiska sjukdomar nog kan intagas. Nu sedan bättre police skaffat mer snygghet på gator och gränder, och mer renlighet agtas i hus och kläder; sedan humlat dricka, vin och liqueurer (ehuru öf-

öfverflödet på desfa förorfakar andra fjukdomar); fedan frugt och gröna rätter, the och focker mer kommit i bruk; hafva dylika fiukdomar aftagit, fåfom H. Pringle väl ärhindrar, och med exempel af *England* i fynnerhet bevifer, i *Obfervations of the defeafes of an army p. m.* 342.

Troligen hafver Elephantiafis och flera fvåra fjukdomar i huden, för famma orfak vikit ifrån de Södra Länderna, och underhållas i de längft i norden belägna, der bröd icke är hvars mans, och rätter af växtriket aldeles brifta för fämre hopen, fom idkar fifke, lefver af härfk och tranig fpis, vid mindre fnygghet och renlighet, uti fugtighet och köld vid hafsftranden m. m.

Nu borde jag tillägga de rön, fom åro på *Island* gjorde om denna fjukdomen, och kunna hafva fin nytta för våra Landsmän, både til fjukdomens kännedom och botande. Men Min Herre kunde anfe dem fåfom hörande mer til en Läkarebok, än til bref om *Island*; och derföre vill jag göra det kårteligen.

Sjuk-

Sjukdomen är så noga beskrefven af H. Ant. Rol. Martin, at det icke här behöfves uppräkna dess Symptomer. Den som tillika jämnförer H. Petersens lilla afhandling, lärer nog känna Elephantiasis i dess början, stigande och högd, och snart medgifva, at Elephantiasis förtjenar sit Isländska namn *Likthraa*, som vil säja, at de, som äro angrepne i hög grad af den sjukdomen, likna mer et ruttnande lik, än en lefvande menniska.

Elephantiasis är antingen årftelig af fader eller moder, som dermed varit behäftad; eller utan arf påkommen. I den förra händelsen bryter ofta sjukdomen ut på barnet, ifrån det år 2 år gammalt, och innan det fyllt 25 år, så at det sällan hinner lefva til 30. Ju tidigare sjukdomen visar sig, desto snarare får döden sit rof. De som sjelve hafva ådragit sig sjukdomen, kunna släpas dermed i 12, 14 år och deröfver. Lika förhåller sig Elephantiasis i de södra länder.

Innan sjukdomen utbryter, hafva de, hela 3 til 6 åren förut, en elak och stinkande ande, hog för mat som är sur,

halfruten och otjänlig; de åro törſtige och dricka mycket; ſomlige åro late; ſömnige och med möda kunna våckas, blifva kårt andade når de ſkola gå upföre, puſta och ſpotta mycket, klaga öfver matthet i deras knån. När de ſetat i kallt rum och komma ut i fria luften, ryſa de ſtarkt, få grå eller brunblå färg i anſigtet, under ögonen och på låpparna; de hafva ſvag luckt, ſomlige mindre kånſla, och andre ſvag ſyn, och desſe miſta aldeles ſynen, når de vid ſjukdomens tiltagande ſvullna i pannan. De hafva ofta tunt hår, i ſynnerhet i ögonbrynen, mycket tunn ſkäggvåxt på både ſidor om hakan, huden glånſande och ſåſom med fett öfverſmord a).

Det befinnes ej på *Island* at ſjukdomen år ſårdeles ſmittoſam. Mannen, ſom af denna ſjukdom år angripen, ſmittar ej huſtrun, och en ſjuk huſtru ſmittar ej ſin man. Barnen upfödas utan fa-
ra

a) Desſa förebod til inſtundande Elephantiaſis m. m. åro tagne af Herr PETERSENS afhandling. Til denna ſjukdomens utrotande ſkulle i ſynnerhet tjena, at hindra de ſjuke tråda i ågtenſkap.

ra i de ſjuka föräldrarnas hus; men man vet af förfarenhet at om endera af föräldrarna år af ſjukdomen behåftad, kan man viſt ſäja förut, at någondera af barnen får ſamma ſjukdom. Så förhåller det ſig på *Madeira*, ſåſom Doct. HEBERDEN anmärkt. Doct. JOANNES berättar at i *Canton Martigues* uti *Langvedoc*, om någondera af föräldrarna hafver ſjukdomen, blifver en af barnen, eller en af barnabarnen, eller af dem i 3:dje ledet ſmittad, men at ſiukdomen förſvinner i 4:de ledet, och lemnar allenaſt ſtinkande ande, carieuſa tånder, ſvullnad i gomen och mörkare utſeende ån vanligt.

De åldre auctorer, ſom ſkrifvit om denna ſjukdomen, hafva mycket om befarad ſmitta af umgånge med ſådana; antingen at ſjukdomen varit håftigare i början och i de ſöder ut belägna länder, likaſom veneriſka ſmittan i deſs början, eller at man för en nykommen ſiukdom hade mer frugtan. Dock är rådeligt at med förſigtighet umgås med ſådana ſjuka, ſå at man icke nyttjar deras ſkor ock kläder, ſom af ſvett äro våta. När ſjukdomen kommer til ſå hög grad, at den utflytande materien blifver ſkarp, och fräter både hud

och kött, kan man ej neka at den är smittande, och farligt at närmare omgås med en sådan.

Emedan Elephantiasis är, efter äldre och nyare läkares vittnesbörd, obotelig, när den kommit til sin högd, bör man så mycket mer gifva ackt på sjukdomens början och de föregående teckn, at kunna förekomma dess utbrott, och afböja faran.

I sådana omständigheter, och på en ort där sjukdomen är gängse, eller der misstanka är om hemligt sjukdoms frö i kroppen, antingen af arf eller förvärfvadt, bör patienten granneligen undvika alt det, som på något sätt, så väl i diet som lefnadssätt, bidrager och disponerar til sjukdomen. Han bör hålla sig snyggt och rent, ombyta våta kläder, lefva af lätt-smält mat, afhålla sig ifrån tranigt och härskt kött af hvalfisk och dylikt, ifrån half-ruten fisk, och ej äta fiskars inelfvor och lefver, hälst om de äro skämde, men i stället hålla sig vid bröd, rötter och grönt, kol, rofvor och sallater på Gentiana campestris, Rumex acetosa L. Rumex crispus &c, soppor kokade på litet färskt kött med Cochlearia,

se-

Sedum acre m. m, nyttja bad på enetråds decoct, imme-bad af dylikt m. m, så skulle ock antimonialia, v. SVIETENS mercurial mixtur, piller af Extr. CONII, pilulæ alterantes Plumerii, Ledum palustre &c. göra nytta, såsom jag ock sedt med glädje at essentia antimonialis Huxh. med decoct af blodrenande krydder, nyttjadt en lång tid, botat en piga ifrån Vesterhanninge sockn för en började Elephantia, år 1774 om sommaren.

At det är nästan omöjeligt för fattiga och usla, på hvilkas lott i synnerhet denna och dylika sjukdomar fallit, at afvärja sjukdomen med tilbörlig diet, som dock lärer vara det enda, kan hvar och en begripa; utom det at de mindre ackta sjukdomen så länge de förmå röra sig, och ej rådfråga, heller noga kunna rätta sig efter läkarens förordnande. Några angrepne af denna sjukdom hafva sluppit den, när de genomgått kopporna. Således vore koppympning förmodeligen nyttig för sådana Elephantiaci, som ej haft koppor.

Några dylika sjuka hafva ifrån *Island* flyttat til *Kiöbenhavn*, och der blifvit friske. Änteligen bör jag nämna at H. Doct.

Thomas Heberden är den ende, som kan sägas hafva botat Elephantiasis kommen til en hög grad, och det innom 5 månader, med et electuarium af pulveriserad kinkina halft annat unce, pulvis corticis radicis sassafras halft unce, samt tilräckeligt af Syrupus simplex til Electuarium, deraf två gånger om dagen togs stort som et muskott, och at gnida armar och ben qvåll och morgon med en blandning af brånvin åtta unce, Lixivium Tartari en unce, spiritus salis Ammoniaci två unce; tillika med et beständigt vesicatorium emellan axlarna, sedan han i fulla 7 år försökt allehanda medel af antimonium, mercurius, och dylikt, utan någon varaktig båttring. Men redan för mycket om en så ohyggelig sjukdom.

Sed quænam medela excogitari poterit, quæ elephantem tam ingens malum expugnare digna sit? ARETAEUS.

XXIV.

Ifrån Herr Professorn och Riddaren BERGMAN.

Stockholm, d. 12 Jun. 1776.

Sedan M. H. behagat meddela mig sina anmärkningar om *Staffa* och *Island*, samt öfver dessa naturens märkvärdigheter begåra mitt yttrande, vore det så mycket otilbörligare, at vägra denna åstundan, som M. H. tillika skänkt mig hela sin, på dessa ställen gjorda, samling, för at chemice kunna undersöka hvar arts väsenteliga beskaffenhet. Observationer allena, utan biträde af ämnenas närmare kännedom, i affeende på grund-ämnen och sammansättning, gifva ej allenast sällan tilräckligt ljus, at med säkerhet döma i dessa mål, utan leda äfven ofta til aldeles irriga slutsatser. Skapnad, gry, färg, hårdhet, belägenhet och flere dylike ytre omständigheter gifva anledning at gissa om mineraliers rätta lynne och äfven ibland om deras danande, men merendels stannar man i ovisshet til dess

 tjen-

tjenliga försök gifva tydeligt utslag i slika mål.

Jag bör derföre icke undandraga mig, at nu upgifva de slutsatser, som efter min mening kunna dragas, af M. H. anmärkningar om ämnenas inre beskaffenhet, så vida den hittils af mig hunnit utredas, jämförde med andra hit hörande ock förut bekanta rön. Min Herre får dock ingalunda vänta uplösning på alla de knutar som i detta trassliga frågomål förefalla. Jag vill sorgfälligt söka at skilja det vissa ifrån det som ännu är mindre säkert och en skyldig vördnad för sanning skall alltid afhålla mig, at med en deciderande ton kalla blotta gissningar, ja icke en gång troliga anledningar, för oemotsägeliga bevis. Årfarenheten har lärdt mig, at man måste med yttersta varsamhet döma om naturens storverk. Exempel fela icke ifrån älsta tider, som intyga at många tiltrodt sig kunna med full vissbet förklara ej allenast huru vårt jordklot, utan jäfven hela verlden blifvit ifrån början satt uti närvarande skick. At vid sin pulpet afgöra et så ofantligt konststyckes tilredning, är visserligen ibland de mäst lysande värf, som det stolta människo-snillet kunnat

nat sig företaga, men som tillika mer än något annat förödmjukar dess högmod och blottar dess vanmagt, ty alla dessa präktiga systemer hafva efter hand ramlat öfver ända, när man gjordt sig möda at jämföra dem med naturen och undersöka grundvalarne. Man har då funnit hela byggnaden upförd antingen på några få otilräckliga observationer,eller det som än värre varit, på ovissa, ja undertundom påtageligen falska grundsatser.

Min Herre lärer därföre ursäkta min ringa tiltagsenhet. I stället for at på en gång, men opåliteligen, söka liksom a priori upträcka hela naturens dolda tilvärkningssätt, väljer jag heldre den besvärliga utvägen, at genom rön, uplyste af tjänliga experimenter, småningom utforska något litet deraf, men med säkerhet, och har aldeles intet betänkande, at erkänna min okunnighet, der desse i naturkunnigheten allena säkra ledare stanna. Jag förkastar för öfrigt icke gissningar och förslagsmeningar, såsom anledningar til nya undersökningar, allenast de utgifvas för det de äro, och icke påtrugas, som afgjorde sanningar.

Sedan M. H. af det anförda ungefärligen lärt känna min method, vänder jag

mig til sjelfva saken, at den i korthet afhandla under särskilta titlar.

Om de heta vattu-sprången.

M. H. beskrifning om Isländska vattusprången, de präcktigaste man ännu känner i hela verlden, har ganska mycket fägnat mig, dels för deras undransvärda storlek, dels ock för den besynnerliga upplysning, som i Mineral-historien vinnes genom den skårpsten de afsätta. Huru slike språng kunna förklaras, har, som jag hoppas, tilräckeligen blifvit på annat ställe visat a), och derföre gås och här den omständigheten aldeles förbi, men hvad jag då icke hunnit fullkomligen utreda, nemligen sjelfva afsatsernes rätta beskaffenhet, skall nu meddelas.

Ifrån *Geyser* har min Herre lämnat mig följande ämnen.

1:o) Det hvaraf vatnet efter hand formerar sig likson en skål eller bassin at spruta uti

a) Se min Physiska beskrifning om jordklotet, förre bandet, p 341. Här och i det följande menas altid andra uplagan, hvars förra band utkom 1773, det sednare 1774.

uti. Det består af en hård, skroflig, gråaktig, oredigt skifrig ock merendels råstig skårpsten, på hvilken anskurit et öfverdrag af små druser, like någon Lichen Fruticulosus, eller rättare, de druser af Stahlsteins natur, som finnes vid Vestersilfberget, och plåga kallas Ejsenbluthe. Desse anskjutningar äro ogenomskinlige, utanpå hvitgrå, inuti mörkare och visa tydeligen at flere skal satt sig, det ena öfver det andra. Hvar partikel så väl af desse blommor, som sjelfva skorpsten, har kisels hårdhet men deras sammanhang är dock mindre, än som fordras at gifva eld emot stål.

Starkaste syror den undantagen, som fås utur flussspat, förmå icke, ehuru kokande, at uplösa något af detta ämne. För blåsrör löses det föga eller intet af sal microcosmicus, något mera af borax, men fullkomligt och med häftig fräsning af sodasalt. Sådant förhållande tilkommer kisel allena, och är derföre denna synnerliga skårpstens inre lynne icke något tvifvelsmål underkastadt. Jag har icke dess mindre äfven smält den i digel, dels med hälften alkali fixum, dels med tre gånger så myeket i tyngd, och då i förra händelsen fådt et beständigt glas, samt i den senare et,

som

ſom per deliquium gaf vanlig liquor ſilicum. Glaſet af ſjelfva ſkorpſten blir mera gulbrunt, än af druſerne, hvilken ſkilnad hårrörer af ſtörre järnhallt.

2:o) Den pipiga ſkårpſten, ſom finnes kring ſkålens brädd uti omgifvande träſk, år lätt, hvitaktig, fläcktals råſtig, ſamt tydeligen en incruſtation på moſſa eller dylikt, ſom med tiden rutnat och lämnat caviteter efter ſig. I anſeende til ſit ämne, är denna kiſelartad, ſom den föregående, och viſar aldeles ſamma förhollande både i eld och uplösnings medel.

Jag har redan nämnt kiſels uplösning i ſoda-ſalt för blåsrör och kommer i det följande flere gånger at derpå beropa mig; bör ſåledes gifva vid handen huru det ſker. Framledne Herr Bergmäſtaren Cronstedt nämner vål i ſin Mineralogie detta ſalt, men ſom föga tjänligt vid blåsrörs förſök, emedan det ſnart inſupes i kol. Det år ock viſt, at det på kol gifver ringa upplysning, jag nyttjar derföre en enkom dertil gjord ſilfverſked, och har då beqvämligen kunnat nyttja ſoda-ſalt, hvilket vid jordarters underſökning på denna väg år ganſka nyttigt, ja oumbårligt, ſom jag

jag utförligen skall framdeles visa, uti en liten afhandling om blåsröret och dess rätta bruk.

Flerstädes uti mina tryckta arbeten har jag yttrat den förmodan, at kisel, ehuru på vanligt sätt i vatn olöslig, skulle i tillräckligen fast och tillslutit rum, med tilhjelp af ansenlig hetta kunna bringas dertil, och den nu beskrifna skårpsten, bevisar tydeligen at så verkeligen sker vid *Geyser*. Heta vatnet tilskapar här sjelf den stora kisel-bassin hvaruti det sprutar, af det ämne som hålles uplöst vid utfarten, men i hast aflättes för den i fria luften aftagande hettan. Vatnets värma utforskades ej med Thermometern forr än skålen blifvit full, men fans icke dess mindre, efter svenskt mått 100 grader. Den har således i jorden troligen varit flere resor större, emedan utfarten genom långt svalare canaler, och til ansenlig högd i luften, under mycken fördelning nödvändigt måst förminska densamma i ganska stor mon.

Den hastiga affättningen är orsak både til dunkelhet, skapnadens oredighet och at partiklarne ej kunnat hårvid så fast häftas sins emellan tilsamman, som hvar och ens

egen

egen hårdhet utmärker at det låtit ſig göra, om uplösningskraften långſammare aftagit.

Herr SCHEELE har uptäckt kiſels upkomſt, och jag har ſjelf funnit utväg, at medelſt tilhjelp af fluſſpats-ſyra få på 2 års tid 13 cryſtaller anſkutne til ſtorlek af ſmå ärter. Denna med konſt tilredda kiſel, har fullkomligen ſamma beſkaffenhet ſom den naturliga i alla förſök, både på våta och torra vågen, ända til och med i focus för bränglas, hvilket ſenare Herr MACQUER funnit med en portion, ſom jag honom tilſånt.

Alla omſtändigheter intyga ſåledes, at kiſel är en terra ſalina, beſtående af fluſſpats-ſyra och någon baſis, ſom finnes i vatten-ångor. Den är väl ej aldeles enkel, men jag kan ej tils vidare annat, än anſe henne för en grund-jord, efter den icke veterligen härſtammar från någon af de andre enkle.

Jag menar ej här med jord et finare eller grofvare pulver, ſom vanligen derunder plägar förſtås, utan tager ordet i chemiſk bemärkelſe för et principium fixum,

ſom

fom vid kroppars decompofition ärhålles, och efter finafte mecanifk delning icke låter uplöfa fig i kokande vatten. Det år bekant, at genom visfa förbindelfer lösligheten ofta minfkas: at ju ftörre yta en materia äger, defs båtre kan et menftruum den angripa och änteligen at vatten i öpet kärl ej antager mer än 100 graders värma efter fvenfk thermometer, således kan vål et ämne i fig fjelf vara lösligt efter vifs rening, efter föregången chemifk delning, eller och med tilhjelp af ftörre hetta, ehuru det icke låter fig göra utan förberedelfe eller vid vanlig kokning, och i delsa håndelfer kallar jag kifeln en terra falina.

De ämnen M. H. tagit i den råmna, fom funnits i morafet vid *Geyfer*, har jag åfven underfökt. De äro följande.

3) En mörkröd bolus, fom mörknar i eld, men fedan föga drages af magneten: den faller fönder i vattn, famt kännes då helt fin och fmidig.

4) En blågrå lera, fom hyfer grön vitriol af vitrad kis.

5) En

5) En ljusare grå förändring, som ej röjer någon vitriol.

6) En hvit eller gulagtig med råstfläckar. Allesamman hårdna starkt i eld, samt stå tämmeligen länge emot smältning. Den sista kännes mera korrt och sandig, då den upblötes, än de föregående.

De vid *Laugarnås* samlade stenarter äro något annorlunda beskaffade. Vatnet sprutar ock här ej uti skål, utan genom flere små hol i botten.

7) En hvitaktig och oredigt bladig skårpa, som ofta är på ytan uphöjd i små coniska trubbiga spitsar. Denna visar i syror en hastig fråsning, som strax försvinner, utan at den vidare angripes. För blåsrör löses den trögt och utan rörelse i borax, men i soda-salt med häftig fräsning. Ämnet är således kisel, externe smittrad med litet kalk, och befinnes hafva anlagt sig på den följande.

8) En fast, oredigt skifrig och sprucken skårpa, mörk til färgen, men flerestädes med ljusblå fläckar anlupen. Blir helt flåt då den skäres, nåstan som stenmårg

märg, men faller ej fönder eller mjuknar i vatten. I fyror vifar den en haftigt förfvinnande fråsning. För blåsrör hårdnar den något; fmälter knapt på finafte fpetfar, angripes med någon rörelfe både i borax, fal microcofmicus och foda-falt, men löfes ej fullt i någotdera.

9) Det ämne; fom blifvit tagit på botten i bäcken; hvilken afleder det upfprutade vatnet; är brunt, fvampigt, hopfatt af tämmeligen hårda fkifvor och trådar; öfverdragne med glitrande fina drufer, fom på få ftällen äro rena, men mifta fnart i faltfyra få väl fom i eld fin brunfka; och blifva helt klara.

De fmå cryftallerne utvälla ganfka mycket för blåsrör, nästan fom borax, fmälta på ytan med bubling; löfas trögt i borax; men angripas med fråsning i foda-falt. Af famma förhollande åro de faftare fkifvorne, men utfvålla ej få mycket; fom drufernе. Anförde egenfkaper vifa tydeligen; at denna fkårpften beftår af zeolith.

10) Från *Reykum* har M. H. lämnat mig Kalkfpat i bollar utan på rundade,

 lika

likſom de varit af vatten kaſtade och vältrade emot hårda ämnen. Små grågröna kőrtlar finnas deruti, ſom ſmälta för blåsrör til ſvart ſlagg; fräſa något i ſoda-ſalt, men löſas ej fullt; angripas åfven med någon rőrelſe af ſal microcoſmicus.

11) En lös, pipig, hvitgrå ſkårpſten, eller incruſtation, ſom viſar öpningar och aftryck efter blad, ſtjelkar, m. m. Den är til ſin natur kiſel artad, ſom N:o 1, tyckes dock tillika hålla litet främmande ämne, ty han löſes något långſammare i ſoda-ſalt.

Språnget, ſom här utkommer mycket fluttande emot horizonten, ſkal efter M. H. berättelſe, på den öfverliggande hällen anlägga genom heta immen en ſvafvellik ſmörja, men deraf har icke något prof funnits uti den mig tildelta ſamlingen.

Af alt hvad nu anfört år, befinnas Islands heta vatten föra helt andra ämnen, än på dylika ſtällen vanligen pläga förefalla, nemligen förnämligaſt kiſel (N:o 1, 2, 7 och 11). Kalk viſar ſig aldeles intet vid *Geyſer*, men vid *Laugarnås* finnes

nes deraf ringa spår, dels som utvårtes smitta, (N:o 7), dels som beståndsdel uti zeolith (N:o 9), hvarom mera längre fram. Vid *Reykum* upkastas förmodeligen af språnget de der fundne kalkbollar, hvilka under vägen blifvit på ytan genom motgnidning förnötte.

Om Eldsprutningarne.

De faseliga förödelser, som underjordisk eld på många ställen af jordytan åstadkommer, har jag på annat ställe tämmeligen utförligt afhandlat, både i anseende til sina orsaker och verkningar b); det behöfves således icke här mera anföras, än hvad som egenteligen kan lämpas til *Island* och tjäna til uplysning af de der tid efter annan timade förstöringar.

Om Island helt och hållit bör räknas för eldens foster är en sak, som förmodeligen ännu i flere år torde blifva oafgjord. Det är sant, at enligt M. H. derom samlade underrättelser har elden der på mångfaldiga ställen rasat: at hela landet tyckes vara öfverdragit med märken efter brand

b) Verlds-beskrifn. § 149.

och förstöring: ja onekeliga facta visa äfven, at nya öar flerestädes upkommit genom Vulcaner, o. s. v. Alt detta bevisar dock ingen ting mer med full visshet, än at elden på Island varit både ymnig och förfärlig.

Til frågomålets afgörande behöfves, at en naturkunnig finge öfverse *Island* helt och hållit. Om då någorstädes träffades granit eller andre uråldriga bergarter i fast klyft, och ej allena i lösa stycken, hvilka kunna vara långt ifrån ditförde, ginge jag aldeles ifrån M. H. mening, men til dess slik uptäckt sker tyckes mig ingen slutsats hårutinnan kunna bringas längre än at blifva mer eller mindre trolig.

Hvad jag med mera säkerhet kan påstå är, at i anledning af M. H. der gjorda samling bekräftas hvad jag tilförne af andra data slutat, nemligen at vid alla Vulkaner träffas svafvelkis, hvars förstöring väcker hetta och tändning, samt med bergfetma genombiten skifer, som til eldens underhåll är tjänlig c).

12)

a) L. c. Band. II, sid. 216.

12) Den ſkifer M. H. hemfördt från *Island* faller i tunna lameller, hvilka viſa allehanda aftryck, i ſynnerhet af blad, är til färgen ſvart, och förhåller ſig alldeles, ſom vanlig alun-ſkifer.

13) De två ſtora ſtycken af ſurturbrand, ſom blifvit hembragte, åga tydeligaſte märken af vegetabiliſk ſammanſättning, och kan nåſtan med full viſshet förſäkras, at det ſtörre varit gran: på ytre ſidan ſynes bark och qviſtar, men på den inre aila ſaf-ringar. Det mindre är et ſtycke bark utan tråd. Bägge åro ſvarte, helt ſköre, fatta lått eld och brinna med låga. 100 delar gifva, då lågan ſlocknat, 42 kol, hvilket efter calcinering endaſt lämnar 2 delar gulbrun jord, ſom drages af magneten, löſes til en del i ſyror, angripes med någon fråsning i borax och ſal microcoſmicus, fräſer äfven med ſoda-ſalt i början, men löſes ej märkligen.

M. H. giſsning om ſurturbrandens tilkomſt ſynes icke vara otrolig. Jag har dock med förundran långeſedan anmårkt, at fiſkar, orthoceratiter, lituiter, träd, m.

m. ſom träffas i ſkifer, äro hoptryckte til platt form, då de likväl i kalk bibehålla all ſin rundhet, utan at på något ſätt vara klämde.

Samma omſtändighet inträffar äfven på de två beſkrifna ſtycken, i ſynnerhet på det ſtörre, ſom ej är mer än 1½ tum tjockt, men 19 tum långt och 13 bredt. Man ſer här på barkſidan intet teken til rundning utan är alt platt. At klämma en ſtock til en platt ſkifva fordras en ofantelig ſtyrka, och jag kan icke föreſtälla mig huru den mägtigaſte bädd, ſom vödvändigt varit mjuk, då den lagts deröfver, kunnat åſtadkomma ſlik verkan. Orſaken härtil är ännu en gåta och torde länge nog blifva det, imedlertid finnes härutinnan något, ſom tyckes utmärka, at all bitumineus ſkifer på lika ſätt blifvit danad. At bergferma varit tilſtädes, ſom genomträngt ej allenaſt ſjelfva ämnet, utan äfven alt hvad deruti blifvit inbäddadt, är ganſka tydligt, ty ſådan kan ännu genom deſtillation bringas derutur, men hvarifrån den kommit? huru den kunnat abſorberas af lera, i fall den då varit under vatten, ſom likvål af de oräkneliga hafskräk, hvilka deruti finnas begrafne, ſy-

nes

nes vara onekeligt? huru änteligen de inbåddade åmnen blifvit horizontelt nedtryckte? Alla desse upgifter kan jag icke nu på något troligt sätt förklara, mycket mindre med vifshet afgöra.

14) Lava, ganska grof, tung, hård; full af blåsor, nästan svart och späckad med hvita qvarts lika gryn, som tyckas somligstädes visa någon liknelse til fyrkantighet.

Det svarta drages ej af magneten, men om et styeke hålles emot en compass rubbas nålen tydeligt. Den gifver i digelprof 9 til 10 procent järn; uplöses ej af soda-salt, trögt af borax, och knapt märkeligen af sal microcosmicus. Den hyser mycken lera uti sin sammansättning, som genom alla sura menstrua kan utdragas. Det är bekant, at denna jord genom hetta och torkning kan bringas til den hårdhet at elda emot stål, hvilket kommer deraf at partiklarnes volum drages ihop ända til at blifva hälften mindre, om hon nemligen är fri från all främmande tilblanning. Genom en sådan materiens hoppackning vinnes den täthet och hårdhet, som nämd

är, och defsutom blir ytan emot masfan så förminskad, at icke vatten vidare kan intrånga och bringa den til blöthet.

Det år i Chemiens utöfning dageligen tilfälle at öfvertyga sig, huru en materia, som med liten yta icke på något sätt uti flytande menstrua förändras, dock genom särskilta pulverisations grader, gifver i mån derefter tag på sig, ja den, som genom finaste mecanisk delning icke står at tvinga, kan ofta genom chemisk, d. å. förutgången, uplösning i annat menstruum, ärhålla dertil nödig vidd. Attraction utöfvas här i mån efter ytans storlek, ty ju större den är, dess större blir contactus. I följe härutaf kan jag icke tro, at en genom eld eller långvarig uttorkning förstenad lera undergådt någon väsentelig förändring, dess partiklar hafva allenast så dragit sig ihop, at de vunnit kisels hårdhet och icke släppa någon märkelig mängd vatten uti sig. Men så snart någon syra, lika mycket af hvad slag, uplöst den samma, och dymedelst fört partiklarne utur sin förra hopträngning, til en nödig finhet och liksom utvidgning blir den lika upblötelig, som förut, och det utan at syran annorlunda dertil bidrager, än

som

ſom ſagt år, ty det lyckas med alla lika vål.

Jag äger ifrån *Solfatera* en tydelig ſviet, hvaraf ögonſkenligen kan märkas, huru ſvafvelſyra, ſom trängt igenom den ſvarta lavan, efter hand dels afſört phlogiſton och gjordt den hvit, (til hvilket ändamål äfven andre ämnen, i ſynnerhet ſilke, plägar för ſvafvelrök utſättas), dels genom upplösning antingen bringat den til fullkomlig alun, eller åtminſtone til den beſkaffenhet, ſom lös lera plägar viſa. Men alt det ſamma har jag äfven genom ſkedvatten och andra ſyror kunnat uträtta, på ännu oförändrad lava.

De hvita, mer eller mindre klara gryn och ſtrålar, hvarmed lavan år ſpäckad, äro ingalunda af qvarts-ämne, ty de angripas ej i ſoda-ſalt, men löſas i borax, äfven i ſal microcoſmicus, dock trögare. Detta förhållande liknar aldeles det, ſom diamant, rubin, ſaphir, topas och hyacinth viſa. Cryſolith, granat, turmalin och ſkörl löſas ej heller af ſoda-ſalt, men angripas likvål något, ty de fördelas i fint pulfver, ſamt de två ſiſtnämnde med någon ſråsning. Således torde väl hända, at de Veſuviſka

 gem-

gemmæ, som i *Neapel* förfäljas, ibland åga mer slägtskap med ådla stenar än man tror.

15:o Finare lava, inuti ganska pipig och utbränd, hvadan den äfven är märkeligen lättare, än den föregående. Jag har ej heller deruti funnit några qvarts-lika gryn, såsom uti N:o 14.

16:o Så kallad *Islands* agat, svart eller mörk; i tunna kanter något genomskinlig; rifver glas och eldar emot stål. Kan nåpligen allena bringas i smältning, utan hvitnar och småsprakar. Uplöses knapt med sal microcosmicus i eld; med borax går det något bätre, dock äfven trögt, men med soda-salt löses föga, ehuru liten fräsning visar sig i första ögnablecket, och ilagda massan fördelas sedermera til pulver.

Häruraf kan slutas, at *Islands* agaten genom förfärlig eld upkommit af förut beskrifna lava N:o 14. Crystaller af detta glas hafva icke funnits i samlingen. Den, som kommer öfver sådane, försöke om de aldeles äro med nu beskrifna materia enlige til sin beskaffenhet, och om icke til äfventyrs deras figur upkommit genom sprickning. 17)

17) Pimpſtenar, i ſynnerhet ſvarta och rödbruna, mer eller mindre lätta, ſvampiga och utbrända. Ibland träffas uti dem qvarts-chryſtaller, men oftare af de qvartslika ſtrålar och gryn, ſom redan äro beſkrifne under N:o 14.

18) Upkaſtade brånde ſtenar, grå eller bruna, ſom tyckas beſtå af hårdnad lera, blandad med kiſel. De äro ſpäckade med qvartslika ſtrålar och gryn, ſamt några få glimmer-fläckar. I eld äro de ganſka ſtrångſmälte; i ſoda-ſalt viſa de i början någon fråsning, men ſom ſnart uphörer, och det qvartslika upväcker aldeles ingen rörelſe. Hårutaf kan ſlutas, at lavan N:o 14 hufvudſakeligen från detta ämne härſtammar.

De öfrige handſtenar, ſom M H. lämnat mig, hafva efter all anledning ingen nödvändig gemenſkap med eldſprutningen, ehuru en del vårkeligen miſstänkas derföre. Jag vill här ſärſkilt upräkna dem.

19) Jaspis både röd och grön, ſom på viſſa ſtällen viſar aldeles glatt och glänſande brott, hvilken omſtändighet gör dem ſkiljaktige från vanlig Jaspis, ſom i brottet är matt och lerig. För öfrigt har den

alla

alla Jaſpis egenſkaper, eldar mot ſtål, ſmälter ej i ſträngaſte eld, uplöſes af ſoda-ſalt med fräsning; m. m. Hvad glattheten på viſſa ſtällen angår, ſå kan den ſå mycket mindre härröra af en börjad ſmältning, ſom den i mycket ringa eld ſvartnar och blir dunkel: här är allenaſt en ny länk af naturens ſammanhängande kedja, hvarigenom Jaſpis förbindes med flintorne.

Svart Jaſpis finnes ej bland dem mig blifvit tilſtälte, utan de ſtycken, ſom deraf hafva något anſeende höra til Trappſlägtet och blifva i det följande beſkrifne.

20) Grågrön Jaſpis-lik ſkifer, eldar något emot ſtål, angripes i ſoda-ſalt med en haſtig fråsning, men löſes ej ſedan vidare. Den hyſer här och där qvartslika gryn, ſom lätt löſas i ſal microcoſmicus, men icke viſa ringaſte fråsning uti ſoda-ſalt.

21) Små ſå kallade tuppkams cryſtaller, ſom ej annat äro än en förändring af tungſpat.

22) Calcedon-ſkårpa med glatta uphögningar, lik ſå kallad glaskopf. Den löſes icke utan ytterſta ſvårighet uti ſal micro-

co-

cosmicus; lättare i borax, och med häftig fråsning i soda-salt, aldeles som flinta.

23 Zeolith af två förändringar. *Den ena* är tät, hvit, men inuti hopsatt liksom af klot, hvika visa strålar i form af fina trådar ifrån medelpuncterne. Denna utsväller något för blåsrör, löses fullt i borax, fördelas i soda-salt med fräsning, som snart uphörer och lämnar något olöst. *Den andra* består af en til brott och färg carneol-lik skifva, hvaruti sitta åtskillige små klot, fylde med hvita orediga cryställer. Några håligheter äro fylde med lös, grynig och brunröd materia. Carneollika materien hvitnar i eld, utväller och smälter något: det crystalliniska pöser mera i eld och har för öfrigt alla zeoliths-egenskaper: det sandiga sävller knapt, löses trögt i borax, men angripes med någon hastig fråsning i början af soda-salt.

Om det är vanligt i moraliska hänseenden, at falla från en ytterlighet uti en annan, så är ej heller naturkunnigheten derifrån undantagen. För 10 år sedan var man nästan allmänt af den tankan, at jordskårpan med sina berg vore på våta vägen danad. Några hade väl då redan angifvit

eld,

eld, såsom grundorsaken, men man lyssnade ej i allmänhet stort på den upgiften. Nu åter börjar den tanka mer och mer taga öfverhand, at underjordisk eld varit förnämsta verkmästaren. Ända til granit undgår ej misstanka at hafva varit smält. För min del tror jag, at både vatten och eld hulpits åt, dock så, at den förras välde varit långt vidsträcktare, hvaremot den sednare endast verkat på vissa trakter af jordytan.

Det är sannerligen icke lätt at förklara, huru granit, som består af klara qvartskörtlar, fast fältspat och jämnfjällig glimmer, kunnat genomgå smältning, utan at qvartsten sprnckit eller blifvit dunkel, ja ej en gång fältspaten, som vid nog lindrig eld antingen smälter eller åtminstone blir mör och matt til anseende. Glimmer spårrar i eld ut sina fjäll och knorlar ofta ihop dem i helt annan ställning, än den visar i granit. När nu, alt detta oacktadt, granit anses för eldens foster, så är ej underligt, at zeolith haft samma öde.

Jag medgifver, at crystaller på torra vägen kunna tilkomma, och vet flere utvägar at frambringa dylika både genom smält-

ſmältning och ſublimation, men kan dock icke intala mig, at zeolith blifvit danad med tilhjelp af eld. Den träffas väl ibland uti löſa ſtenar och på ſtällen der någon Vulcan raſat, men äfven underſtundom i faſt klyft, ſom aldrig varit för dylik eld utſatt, ſåſom vid Guſtafs-berg i *Jemtland*.

När nu flere arter ſå påtageligen äro frie från all miſstanka, at hafva varit ſmälte, huru kan det tros om hela ſlägtet utan tydeligaſte anledning. Om eld tilvärkat Isländſka zeolithen, ſå frågas billigt, huru den kan i deſtillation gifva öfver 20 procent vatten? Det ſamma gäller om andra, ehuru de gemenligen hyſa mindre, ja den röda från Ådelfors endaſt 4 för 100. Detta är tydeligen cryſtalliſations vatten, efter hvars mängd hvar art ſväller mer eller mindre, då den utſättes för blåsrör, den Isländſka och Ferröiſka mäſt, nästan ſom borax, ſamt den ifrån *Ådelfors*, den Upländſka med flere, ſå litet, at det går i et ögnableck bort och gör i det ſamma endaſt en ringa volumens utvidgning, ſom ej märkes utan af vant öga.

Således, emedan alla zeolither hafva ſlikt cryſtalliſations vatten, ſom hvarken behöf-

ves

ves eller finnes i eldens foster, så synes våra ostridigt, at de på våta vägen tilkommit. För öfrigt äro zeolither hopsatte ej af någon enkel och särskilt jord, utan af tre blandade och likſom uplöste af hvar andra, i följe hvaraf deras förening ej kan räknas för någon primitiv jord. Uti alla råder kisel, dernäst lera och minsta delen utgör kalk. Man kan genom sura menstrua uplösa de två senare och sedan skilja dem ifrån hvarandra; medelst alkali volatile causticum, som fäller leran, men ej kalken, hvilken efter den förras frånsilning præcipiteras med soda-salt.

På detta sätt har jag funnit den hvita förut beskrifna Isländska zeolithen hålla 48 procent kisel, 22 ren lera (alun-jord) och 12-14 kalk. När nämnde tal summeras och läggas til vatnet, fås väl något öfver 100, men öfverskottet kommer deraf, at kalken ingår i zeolitherne utan luftsyra, hvarmed han sedan under præcipitation belastas. Andra zeolither hysa aldeles samma ämnen, men i andra proportioner.

Af dem jag hittils undersökt håller den Jemtländska mäst kalk, nemligen 16 för 100, och den från *Ferrö* minst, eller allenast

lenast 8: *Ådelfors* röda hyser mästa kiseln, nemligen til 80 procent, och den Isländska minst, nemligen 48 den Ferröiska har mästa leran, nemligen vid pass 25 pro cent, och den från *Ådelfors* minst, eller allenast litet öfwer 9. När man så känner en sten-arts sammansättning, är dess förhållande icke svårt at förklara.

Zeolither pösa och svälla först i eld, hvartil orsaken redan är anförd.

De smälta sedan mer eller mindre fullkomligt: den Svappavariska kan tvingas til klart glas, hvaremot den röda från *Ådelfors* knapt kan bringas at visa något tecken til glaslöpning utanpå. Det är bekant, at qvarts, ren lera och kalk, ingendera allena smälter, ej eller 2 och 2 blandade, åtminstone ej i alla händelser; men alla 3 tilsamman blifva efter proportion dertil mer eller mindre benägne. Ren lera 1 del, med 1 kalk och $2\frac{1}{2}$ til 3 qvarts, gifver den lättsmältaste blanningen. Om nu härmed zeolithernes hallt jämföres, så finnas de äfven smälteliga, i mån efter som beståndsdelarnes proportion afviker eller nalkas densamma.

De angripas håftigare af soda-salt, ån af borax eller sal microcosmicus, emedan kiseln i alla råder, och båsta uplösnings-medel för det ämnet på torra vägen är alkali fixum.

Änteligen hafva åtskillige arter den egenskapen at gelatinera, det år, bringa en proportionerad mångd menstruum til en half genomskinlig och stadgad massa, som liknar gelé.

Slik ystning kan i allmänhet på flere sätt åstadkommas. Ibland förlorar menstruum med tiden något af sin uplösningskraft, då äfven det solverada småningom affondras, men ofullkomligt, så at det hånger qvar likfom til hälften löst, och omsider efter någon afdunstning växer ihop i en seg sammanhängande massa. Så sker ofta med tenn i salt-syra eller kungs-vatten, då phlogiston för mycket minskas, och metallen derigenom får mindre sammanhang med lösnings-medlet.

Understundom sker gelatinering genom ofullkomlig præcipitation, såsom då liquor silicum blandas med viss mängd syra, så at kisel-jorden ej blir fullt affondrad, utan häng-

hångande i liquidum. Detta har mycken enlighet med det ſom en del Zeolither viſa, och nu närmare ſkall förklaras.

Som *Ådelfors* rôda zeolith viſar tydeligare denna verkan, ån någon annan art, ſå ſkall den tjäna oſs til exempel. Om den utplockas och i görligaſte måtto frias från kalkſpat, ſamt ſedan 3 til 4 theſkedar deraf ſlås i et ſpitsglas, omtrent til hålften fylt med gement ſkedvatten, befinnes efter en liten ſtund, alt menſtruum i form af rôdaktigt gelé, ſå faſt, at ingen ting utrinner, faſt glaſet omſtjelpes. At härtil finna orſaken, har jag tagit af den klaraſte gelatinan, gnidit ſônder den med kokhett vatten i glas-mortel, och efter fullkomlig edulcorering lagt den på pappers-filtrum at torka, hvarunder volumen otroligen förminſkades. Denna materia förſöktes ſedan i ſyror, men angreps aldeles intet; ſmälte ej i ſtarkaſte eld allena; ſal microcoſmicus råder näpligen derpå, borax löſer den, dock trôgt, men ſoda-ſalt fullkomligt och med ſtark fräsning. I följe af alt detta, beſtår gelatinan hufvudſakeligen af en hôgeligen utſväld kiſel, men huru har denna olôſliga materia kunnat bringas in i menſtruum?

Vi hafva tilförene anmärkt, at *Ådelfors* zeolith håller til 80 procent kisel, 9½ lera, och 6½ kalk, fri från luft-syra, hvilka ämnen äro med hvarandra intime förente. När nu pulvret släppes i syran, och får stå en stund i hvila, angripes genast leran och kalken, men desse äro innerligen förbundne med kiseln, och bringa således deraf med sig en ansenlig liksom til hälften uplöst portion, uti det svampiga och upsvälda tilstånd, som ämnen vanligen äga i præcipitations momentet. Här tilgår på samma sätt, som då et gummi resinosum lågges i alcohol vini: en del gummi uptages af spiritus tillika med resinan, i kraft af bågges förbindelse, ehuru det sörra allena aldeles intet uplöses. Tillsås tilräckeligt vatten eller syra, innan liquidum fådt stadga, sker ingen coagulation, utan kiseln samlas på botten uti lösa flockar, hvaraf tydeligen kan inhämtas, at menstruum bör til mängd och styrka vara inom vissa gräntsor. Tilsats af några smulor krita öka ofta benägenheten at gelatinera, dels emedan menstruum mer brytes och blir tätare, dels genom blåsor af luft-syra, som häfta vid det svampiga kisel-pulvret, och göra det låttare, hvadan *Ådelfors* zeolith, genom den naturligen in-

mäng-

mängda kalkſpaten tyckes i detta mål vinna något framför andra; grund-ämnenas proportion lärer dock göra det måſta.

Några arter gelatinera , förſt efter tjänlig calcination, hvartil orſaken troligen är, at kalken ej förut var nog intimt förenad, åtminſtone ej med all kiſeln. Man vet, at kalk och quarts utſatte för ſådan eld, at de allenaſt ſammanbaka, icke deſs mindre ſedan gelatinera. En dylik half förbindelſe, ingår alkali med iumångd ſand, då pottaſka calcineras, hvadan den klaraſte uplösning ſedan länge aflätter kiſel pulver, i mon, ſom alkali har tilfälle at draga til ſig luftſyra, med hvilken det håldre förenas. Hårunder viſar ſig gärna någon gelatinering, om vatnet är med alkali mättadt och detta med kiſel väl laſtadt.

Lera, fluſsſpat, med flere i ſyror trögt uplöſlige ämnen, kunna ofta bringas af ſamma grund til gelatinering, om de förut i ſmältning förenas med alkali, borax eller kalk. Enſam gelatinerar aldrig kalk i ſyra, och ſå mycket mindre kan på denna väg af honom någon kiſel danas, hvilket dock en del inbillat ſig, men om de ſjelfve ville lägga handen vid detta arbete,

fkulle fnart fådan tanka förfvinna. Der kifel icke förut finnes, kan fäkerligen ingen annan fyra alftra honom, än den, fom vinnes utur flufsfpat.

Men nog om zeolith för denna gången, om hvilken jag haft anledning, at här tala något utförligare, emedan den ymnigt finnes på *Island*, och af en del mifstänkes, at hafva på torra vägen blifvit danad; men jag hoppas den faken ej allenaft genom analyfis, utan äfven af defs värkeliga tilkomft, ännu dageligen i vatten, (fe n. 2) vara afgjord.

Jag har för öfrigt i flere år vinlagt mig at utforfka de primitiva jordarternes antal och lynne. Herr Cronstedt räknade 1758 nio, men om han fådt til vetenfkapens båtnad längre lefva, hade han otvifvelaktigt fjelf härutinnan rättat fit förfta utkaft. I anledning af mina förfok, åro de fex följande fådane:

1:o *Kalk*, hvilken med vitriols-fyra mättad gifver gips.

2:o *Tung-jord*, hvilken med vitriolsfyra gifver tungfpat, och i många andra mål förhåller fig helt annorlunda, än kalk.

3:o *Magnesia*, hvilken med vitriolſyra gifver engelſkt ſalt. Deſſe tre finnas vanligen med luft-ſyra mättade, och fräſa derföre i andra ſtarkare ſyror.

4:o *Lera*, hvilken med vitriol-ſyra gifver alun. Den vanliga är altid blandad med kiſel, men den ſom här menas bör vara fullkomligen ren.

5:o *Kiſel-jord*, hvilken icke angripes af någon hittils bekant ſyra, utom den, ſom fås utur fluſsſpat. På torra vägen kan den uplöſas med $\frac{1}{3}$ emot ſin tyngd af alkali fixum, til klart beſtändigt glas, och ſker det med ganſka häftig fräsning i början.

6:o *Ådel-jord*, hvilken ej angripes af någon bekant ſyra, och tydeligen ſkiljer ſig från föregående derigenom, at den aldeles inter uplöſes, mindre fräſer med alkali fixum i eld. Den finnes i alla ſå kallade ädla ſtenar.

Jag har på mångfaldiga ſätt budit til, at decomponera deſſa i enklare ämnen, men förgäfves, och efter all anledning torde det icke bätre lyckas för andra. Om

 de

de verkeligen äro sammansatte, så äro de åtminstone i anseende til de oss hittils bekante utvågar at analyticera kroppar, enkle, och icke härstammande af hvarandra. Hvad som häremot invändes, i stöd af någon förut fattad mening, försvinner af sig sjelf, så snart man lägger hand vid försöken. Alla hittils bekanta jord- och sten-arter, äro sammansatte af en eller flere, af de sex upräknade, hvilket annorstädes utförligen skall bevisas, så snart jag hinner omgöra några återstående försök, som ännu en gång behöfva repeteras.

Om Basalter.

Ibland alla hittils bekante berg äro de utan tvifvel mäst besynnerlige, som finnas hopsatte af kantiga pelare. För få år tilbaka kände man endast et eller annat af dylik beskaffenhet; men nu upptäckas dageligen nya: et tydeligt prof, huru uppmärksamheten behöfver liksom väckas, för at icke slumra öfver äfven de besynnerligaste ämnen.

At desse pelare haft sammanhang med underjordisk elds verkningar, kan icke gärna dragas i tvifvelsmål, emedan de träffas, der vedermålen af slika utbrott ännu

nu kunna betracktas, ja, ofta blandade med lava, tuffa och andra eldens fofter.

Orfaken til ften-pelarnes ordentliga fkapnad, år et problem, fom ingen hittils fullkomligen kunnat utreda. Svårigheten har förefallit fomliga få ftor, at de aldeles mifstrodt naturen at hår hafva varit verkande, utan anfedt dem för männifko-verk; et infall, fom förråder ftörfta okunnighet om pelarebergs rätta befkaffenhet, och således ingalunda förtjänar vederlåggas.

Så vida bekant år, brukar naturen tre utvägar, at i mineral-riket åftadkomma regulera figurer, nemligen cryftallifation, fprickning af fmält masfa under afsvalning, famt fördelning af fuktig mölja under torkning.

Den förfta år den vanligafte, men har efter all anledning icke varit i närvarande håndelfe verkande. Cryftaller finnas fållan eller aldrig til någon mängd parallela med hvarandra, utan antingen divergerande, eller fom vanligare är, til allehanda lutning ftålde emot hvarandra.

Defsutom år gemenligen något afstånd dem imellan, om de åro regulere och sakens natur fordrar det, om partiklarne skola ega frihet, at lyda den kraft, som styrer deras symmetriska anläggning.

Håremot äro basalter, ofta af 30 til 40 fots högd, stålde til ansenlig mängd parallelt, och så tått intil hvarandra, at knapt et knifsblad kan föras ned imellan dem. För öfrigt är hvar pelare, på de flesta ställen, fördelt i många små satter eller leder, hvilka synas likasom stålde på hvarandra. Det år vål icke ovanligt, at crystaller anskjuta i flere hvarf öfver hvarandra, om menstruum åtskilliga gånger blifvit mårkeligen förminskadt; men då passa aldrig det öfres crystaller så på de undres, at sammanhångande prismer upkomma af samma långd, som alla hvarfvens djup eller måcktighet tilhopa, utan hvartera anlägger sina helt särskilt.

Huru kan då Jåttevågen vid *Antrim*, Fingals grotta på *Staffa*, och alla andra dylika pelare-samlingar, anses såsom crystallisationer? De, som ske på torra vägen, fordra, äfven som på den våta, at

par-

partiklarne åro nog ledige, at i fymmétri kunna anlågga fig, och fom det ej låter fig göra midt uti en ftor fmålt masfa, få vifar den ock aldrig anfkjutning annorftädes, ån på ytan eller i håligheter.

Hårtil kommer, at då frifkt brott af bafalter betracktas med microfcop, finnes det ingalunda jåmnt och öfver alt lika, utan vifa fig ån gryn af flerehanda ftorlek, ån fina ftrålar i åtfkilliga directioner, hvilket icke öfverensftåmmer med cryftallers inre byggnad, hvilken jag på annat ftålle fökt at blotta c).

Hvad anfört år, tyckes mig göra den meningen mindre trolig, at bafalter tilkommit på cryftallifations vågen, hvilken fom och må våljas, antingen den våta eller torra. Det bör jag likvål icke förtiga, at fpater vifa en art anfkjutning, fom vid förfta åfyn nog liknar en bafaltfamling, men vid nårmare efterfinnande finnes ftor fkiljaktighet. Spaten har lika fkapnad öfver alt, men bafalterne åro förånderlige både til ftorlek och fidors antal: den förra föngerflagen vifar idel mindre fneda tår-

c) Nov. act. Upf. Tom. 1. p. 150 Jordfk. Phyf. Befk. Band II, §. 175.

tärningar, men basalten delar sig ej likformigt, och så vidare.

En annan utväg finnes naturen betjäna sig af til kantiga mer eller mindre ordentliga skapnaders beredning, nemligen smälta massors sprickning under hastig afsvalning. Låt oss antaga en ansenlig bädd, som genom eld blifvit flytande, och på et planum utbredd, så är ju klart, at ytan först förlorar sin smält-hetta, och derigenom vinner stadga; men en härtil nödig kyla uträttar äfven, at yttersta stelnande lagret tillika drager ihop sin volum, och måste således skilja sig ifrån den ännu flytande materien, ty den åt luften vända sidan är redan för styf at gifva efter. På detta sätt upkommer et med grund-planum parallelt lager, och af samma orsak flere efter hvarandra, alt som afkylningen fortfar på djupet.

Härutaf synes då, som jag förmodar nog tydeligen, huru bädden kan i flera lager blifva fördelt; men på lika sätt sker affvalning från sidorne, som följakteligen fördelar lagren i kantiga pelare-stycken, hvilka

hvilka nåſtan aldrig kunna blifva jämt fyrkantige, emedan ſtörſta afſvalningen fortgår inåt maſſan, ungefärligen efter diagonalerne ifrån hörnen. Lägges härtil, at en ſtor maſſa icke öfver alt kan juſt vara ſig aldeles lik til ſammanſättningen, ej eller öfver alt lika flytande, ſå blir icke ſvårt, at inſe orſakerne til åtſkilliga irregulariteter. I fall bädders djup är ganſka anſenligt emot deſs vidd, tilſkapas prismatiſka pelare utan tvärſprickor, åtminſtone långſt ned ifrån öfverſta ytan.

Tredje utvägen liknar aldeles den föregående i anſeende til ſjelfva verkan, men ſkiljer derutinnan, at maſſan är af vatten genomblött, och at ſprickningen ſker af hopdragning under uttorkning. Antages en ſådan bädd, utbredd på et planum, fortgår torkningen i ſamma ordning ſom afſvalningen i förra händelſen. Sådan fördelning tildrager ſig egenteligen, då lera til någon betydelig mängd ingår i ſammanſättningen, emedan hon genom torkning mer krymper, än någon annan jordart.

Vi böra nu tilſe, hvilket af de två ſiſtnämde ſätt, bäſt paſſar at förklara baſalters

ters tilkomst, ty genom crystallisation hafva de väl nåpligen blifvit danade.

Ehuru skålig anledning kan förete sig, at härleda dem från smält ämne, få möta dock härvid åtskilliga ganska betydliga svårigheter, som strax skola anföras. Mig synes derföre troligare, at de tilkommit af sina åmnen, då de ännu varit mjuka, eller åtminstone ej mer tilhårdnade, än at de af ångor kunnat upblötas. Om vi antage, at en sådan bädd ligger öfver det ställe, hvaråst en vulcan börjar arbeta, så är först klart, at en hop ångor updrifvas af vatten, som altid vid sådana tilfällen åro närvarande: desse hafva, som bekant år, en ganska genomtrångande kraft at upblöta, hvilken och blir deras första verkan; men, når de hunnit nog förstärkas, drifva de sega möljan för sig up i dagen, hvilken der efter hand torckar, och derunder spricker på sått, som förut är beskrifvit.

Mina skål åro följande: a) befinnes basalters inre gry ingalunda sammanflutit och glasigt, som det likvål låtteligen blifver genom småltning, och hvartil äfven icke behöf-

höfves mer, än mycket ringa eldgrad. Det är såledés svårt at förklara, huru denna materia kunnat vara så tunt flytande, at inga tecken af blåsor deruti finnas, (åtminstone har jag icke i de Skotska och Isländska, hvilka blifvit noga undersökte, märkt något dylikt), och dock allestädes visa matt och ojämnt brott. Jag vet väl, at lava sällan är glasig inuti, men den stora mängd af blåsor och pipigheter inuti massan vittna öfverflödigt, at den aldrig til hvarje mindre del varit fullkomligen smält, utan allenast så långt bringad, at den kunnat trögt rinna.

b) Likna basalter så, både til gry och sammansättning, finare trapp, at de i små stycken nåpligen kunna åtskiljas, hvilket af följande jämnförelse under N:o 24 bäst kan inhåmtas. Men trapp har efter all anledning aldrig varit smält, åtminstone ej på de ställen jag haft tilfälle at den undersöka. Nästan alla flolägrige bergen i Vestergöthland hafva öfversta hvarfvet af trapp, och som bör noga märkas, liggande på svart alun-skifer. Är det nu troligt, at detta ämne, som flerstädes äger öfver 100 alnars mäktighet, kunnat vara fullkomligen smält, utan at underliggande skifer, icke

icke en gång der de röra hvarandra, förlorat något af sin svärta, hvilken han annars lätt släpper i en ringa eldbrasa? Vi hafve dessutom än finare trapp, hvilken gemenligen träffas i gångar, ofta uti uråldriga berg, som icke visa ringaste spår af underjordisk eld.

Basaltberg tyckas vara af ganska hög ålder, åtminstone vet man den icke, så vida mig bekant är, för något enda. Mon de då äro så gamle, at trapp-ämnet vid deras daning icke ännu hunnit fullkomligen tilhårdna? Annars träffas ofta än i dag på stort djup lerhaltiga ämnen så lösa, at de kunna rifvas med naglen, men blifva sedan i luften rått hårda.

På *Staffa* har elden otvifvelaktigt mer än en gång utbrutit, hvarom pelarnes rubning och läge tilräckeligen intygar. M. H. har och derpå hembragt et tydligt bevis, nemligen et stycke af en basalt, som på ytre sidan är helt gropig och liksom förbränd. En tilhårdnad materia, som utsättes för otilräckelig eld, at smälta hela stycket, kan dock i ytan fläcktals utsegras, der ämnet är mäst benäget at flyta. Uti

en

en ftor masfa är fällan blanningen få lika öfver alt, at ju visfa ftällen kunna vara mer lättfmälte, än andre.

Bugtige pelare kunna åfven få väl tilkomma genom torkning, fom genom affvalning efter fmältning; dertil fordras allenaft at ytan är bugtig, ty lagren blifver med den parallele.

M. H. finner af det föregående, at jag holler före bafalter hafva tilkommit med tilhjelp af underjordifk eld, men icke ännu vara aldeles afgjordt, om de fpruckit efter fmältning eller genom torkning, hvilket fenare dock fynes mig troligare, i anfeende til de anförde fkälen. Efter all ftrånghet bevifa inneflutne ämnen, faft de ock vore vulcanifke, icke med full vifshet någon föregången fmältning, ty en genom vatten upblött mölja, kan dertil vara åfven få fkicklig, fom den, hvilken genom eld blifvit flytande. Det är likväl långt ifrån mig at vilja längre förfvara min mening, än den ftämmer öfverens med påliteliga rön och förfök. Sanningen blottas förr eller fenare, och jag vet ej om fvåra·e fläck kan träffa en natur-kunnigs heder, än at med berådt mod göra henne motftånd.

Nu återstår, at närmare beskrifva de Basalter och trapp-arter, som M. H. lämlat mig ifrån *Staffa* och *Island.*

24) Basalt från *Staffa.* Det mig förärada stycket år en hel sats, sexkantigt, prismatiskt, hvaraf 3 sidor äro nåstan likstora och sammanhängande, 2 äro större, och skilde från hvarandra genom den sjette, som år af alla minst: åfvanpå år det något concavt och inunder convext.

Jag vill hår, vid hvar omständighet, med annan styl, tillika anföra finare trappens förhållande i Våstgötha bärgen.

Trappen faller mäst i fyrsidiga, gemenligen irregulera tärningar, hvaraf han förmodeligen fådt namn, såsom liknande trapp-sten. Den träffas likvål, men sållan, under tresidig prismatisk form; och åfven i skapnad af ofantliga pelare. Sådane åro de så kallade Tråle-stenar, gent emot hemmanet Bragnum, vid foten af Hunneberg, hvilka skilt sig ifrån öfriga bådden, och 1759, då jag sist såg dem, gjorde ungefärligen 8 graders vinkel med lodlinien.

Friskt brott är svartgrått, små fjälligt, gnis-

gniſtrande, och viſar för beväpnadt öga ſtrödda hvita partiklar.

Den finare trappen viſar aldeles lika brott, endaſt något ljuſare, ſom kommer af era hvita partiklar.

Ytan vitrar til en grågul löſare ſkorpa ſom chatterar ſig in uti faſtare maſſan.

Finare trappen vitrar på ſamma ſätt.

Eldar nepligen emot ſtål: man kan väl få någon gniſta; men ganſka trogt.

Trapp förhåller ſig äfven ſå.
Gravitas ſpecifica är 3,000.

Trappens omtrent 2,990.

Genom ſlipning och polering blir den tämeligen vacker.
Finare Trappen likaledes.

Gifver aſk-grått pulver.
Trappen gifver litet ljuſare.

Smälter lätt til ſvart glaſig ſlagg.
Trappen likaledes.

Uti ſoda-ſalt angripes baſa't med fråsning, men ſom haſtigt förſvinner, och ehuru någon fördelning ſker, blir doch det mäſta ouplöſt. Borax löſer fullt, utan fråsning, och får klara glaſet järnfärg. Sa-

microcosmicus löser ganska trögt, och blir gärna under afsvalningen opact, hvitgrått.

Trappen förhoiler sig i nämnde salter aldeles lika.

100 delar basalt i finaste pulver, digererade flere gånger med ny aqua regis, samt sluteligen väl tvåttade och torkade, lämnar 68 olösta. Detta residuum stäser I tet först det går in i soda-salt, men löses föga: borax löser det lätt; och sal microcosmicus ganska trögt. Häruti tyckes således vara en blandning af kisel och ädla stenars jord.

Solution præcipiterad med blodlut gifver så mycket berliner-blått, som svarar emot 26 procent järn, churu basalten i vanligt digel-prof ej gifver öfver 10. Härutaf finnes, at blodlut lämnar den aldranogaste utväg at probera järnmalm, hvarom mera på annat ställe.

Om sluteligen solution, sedan järnet vederbörligen blifvit afskilt genom blodlut, som vederbörligen blifvit med syra mättad, fälles med alkali volatile causticum, fås ren lera.

Ibland visar sig efter föregående fällning litet kalk, om uplösning af soda-salt tilkom-

kommer, men underſtundom kan icke en gång med ſocker-ſyra, ſom är det ſäkraſte hittils bekanta medel at röja honom, finnas något ſpår derefter. Kalk ſynes ſåledes vara tilfällig. Det är dock viſt, at fogorne imellan pelarne ibland finnas fylde med kalkſpat. *Trapp viſar aldeles ſamma förhollande och ſå aldeles ſamma hallt, at förſökens utſlag ſtämma öfverens gemenligen innom ½ a 1 procent. Märkeligaſte ſkilnaden beſtår deruti, at litet kalk här tydeligare viſar ſig, ja ſå, at en ringa fräsning vanligen märkes, då ſyra ſlås på pulvret.*

25) Baſalt från *Hvitarå*, ſtraxt vid *Skallholt* på *Island*. Det ſtycket jag fådt är för litet at viſa ſkapnaden, något af en utſida kan allenaſt urſkiljas. Friſkt brotts liknar *Staffa* baſalt, men här märkes något ſom ej tydeligen, åtminſtone ſällan, råkat hos den förra. Man finner nemligen ſmå klot-runda hålor, ej ſtörre än knapnålshufvuden, ſpridda, här och där, men ganſka gleſt, och åfven några på utſidan. De äro alla fylde med pulver, hvitt grönagtigt eller brunt.

Mon desſe varit några lättſmälte particlar, ſom flutit, faſt än hela masſan ej haft nog hetta för at ſmälta? Men

Men hvarföre åro de då fylde med pulver? Midt inuti en så tät massa synes icke någon förvitring äga rum.

Sjelfva basalt-ämnet fräser i början något i soda-salt, samt fördelas, utan at märkeligen lösas. Uti borax går uplösningför sig, och åfven i sal microcosmicus men trögare. Genom vanligt digelprof århålles 10 procent järn d). Pulvret, som fyller hålorne förholler sig aldeles på samma sätt, tyckes dock ensamt vara litet lättsmältare, ån det omgifvande fasta åmner.

26 *Laugarnås* basalt liknar fullkomligen en grof trapp, men har flere hvita partiklar, och ibland körtlar, stora som körsbärs-kårnar. Det mörkgrå och hvita förhåller sig för blåsrör aldeles lika; smålta per se; fråsa hastigt i början med sodasalt, men utan at fullt lösas, och så vidare, just som de föregående.

27)

d) Jag har försökt åtskilliga flusser, för at utdraga järnhallten af lavor och basalter, men hittils icke funnit någon båtre, ån ana flusspat, blandadt med materien, som skall undersökas, och smält i digel, som i botten år redd med kolstybbe och lervatten.

27) Svart, tät och glänsande trapp, ibland utdragen, inuti trådig och liknande träds inre fibreusa sammansättning. Flere stycken äro på en eller annan sida fastvuxne vid pimpstens skårpa, dock så, at deras kant är helt frisk och jämn, hvaraf kan slutas, at de sjelfve icke varit smälte, utan antingen blifvit kastade uti slik utbränd lava, eller dylik runnit öfver dem. En del tyckas likväl varit mer angripne af elden.

Förhollandet i eld är lika som de föregåendes, både för sig allena och med salter. De visa här och där klara quartslika gryn, hvilka hvarken fräsa i soda salt eller upslösas, men i borax och sal microcosmicus lösas de fult, ehuru något långsamt.

28) En tät, mörk trapp från Vidö, hvilken på ytan är glasig och tillika knotrig, just som han af eld där varit bringad at smälta. Härvid är dock besynnerligt, at ej sällan träffas, inuti det knotriga och glasiga, körtlar af frisk svavel-kis. Det glasiga smälter ganska lätt med någon bubling, nästan som skörl, men visar för öfrigt aldeles lika förhållande med salter, som de föregående.

M. H.

M. H. lårer af detta alt får vidlöftiga bref finna, at hufvudſakeligen leriga ämnen varit vid eldſprutningarne på Island med i ſpelet, men föga kiſel. Så har det åfven tilgådt annorſtädes, ſom jag hoppas ſnart kunna viſa uti en analytiſk jämnförelſe imellan flere vulcaners producter. Jag vet vål, at H. BAUMÉ påſtår kiſel kunna bringas derhän, at med vitriol-ſyra gifva alun, ſedan han varit med alkali uplöſt til liquor ſilicum, men om han omgör ſina ſmältningar i ſådana kårl, ſom icke holla någon lera, får han aldeles ingen alun, med vitriolsſyra, ſom dock åt holles om alkali vegetabile enſamt länge ſmältes i vanlig digel, emedan ſaltet löſer up något af ſjelfva kärler. Ren kiſel allenaſt är i vitriol-ſyra aldeles olöſlig; den må hanteras huru man behagar.

Men nog för denna gången om ſå beſkeliga förödelſer.

Homo naturæ miniſter & interpres, tantum facit & intelligit, quantum de naturæ ordine, re vel mente obſervaverit, nec amplius ſcit aut poteſt.

BACO.

STOCKHOLM,
Tryckt hos ANDERS JAC. NORDSTRÖM, 1777.

Subscribenter i Dannemark på Kongl. *Öfver-Hof-Predikanten Uno v. Troils* Bref om *Island.*

HANS MAJESTÅT, Konungen i Dannemark &c. &c. 10 Exemplar.

HANS KONGL. HÖGHET Arf Prinsen. 6 Exemplar.

Abilgaard, Profesfor.

Abrahamson, Prem. Lieutenant vid Artill.

Cappel, Apothecare.

Cordsen, Etats-Råd o. Asfesfor i högsta Rätt.

Edinger, P. W.

Finsen, Biskop öfver Skalholts Stift på Island.

Gyldendal, S. Bokhandlare. 4 Exemplar.

Harboe, Biskop öfver Seelands Stift.

Jacobi, Etats-Råd och Asfesfor i högsta Rätt.

Kratzenstein, Profesfor.

Lükdorph, Conference-Råd och Ridd.

Lyche, C. Stud. Juris.

Philibert, Cl. Bokhandlare, 6 Exemplar.

Rejersen, Secret. i det Danska Cancellie.

Spengler, L. Konstförvaltare.

Suhm, P. F. Conference-Råd och Cam. H.

Trojel, P. K. Procurator i Hof- och Stads-Rätten.

Rättelser:

Sid. 328 rad. 6 står *om* läs *och*

335 r. 15 *händelser* läs *hänseender*.

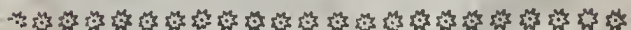
372 r. 21, 22 bör *vederbörligen* utstrykas.

376 r. 17 står *allenast*, läs *allena*

391, rad. 9 står *Cancellie-Riddaren*, läs *Cancellie-Rådet*.

BREF
OM EN
RESA
UTI
ISLAND,
AF
UNO VON TROIL.

KONGL. SVENSK HOFPREDIKANT
OCH PASTOR VID KONGL. LIF-REGIMENT. TIL HÅST.

MED KOPPARSTYCKEN.

UPSALA,
HOS BOKHANDL. M. SWEDERUS,
MDCCLXXVII.

TRYCKT HOS JOH. EDMAN, KONGL. AC. BOKTR.

KONGL. Svenſka Hof-Predikanten, m. m. Hr Mag. UNO VON TROIL, ſom åren 1771 och 72 gjorde en Lård Reſa igenom *Tyſkland*, *Holland*, *Frankrike*, *Scottland* och *England*, tråffade på ſidſtnåmde ſtålle Herrar BANKS och SOLANDER, då fårdige at góra ſin bekanta Reſa kring Jordklotet. Några mindre behagelige omſtåndigheter gjorde dock deras deſſein fór den gången om intet; men i deſs ſtålle valdes tills vidare en Tour til *Island*, en Ort, ſom De trodde vård deras upmårkſamhet. Reſan anträddes ſidſtnåmde år, och hade Hr TROIL den lyckan at, i anledning af vunnen bekantſkap med deſſa Herrar, få góra dem Sållſkap. I ſlutet af Auguſti Månad kommo De dit. — De många och ſållſamma Naturens vårkningar ſom hår môtte, trodde Hr TROIL fór mårkvårdige att icke ſtraxt låmna ſine Vettgiririge Landsmån del utaf. Uti Bref til åtſkillilige Lårde i Sverige, ſåſom Hrr IHRE, BERGMAN, m. fl. communicerade Han derfóre ſine gjorde Obſervationer, och deſſa Bref åro de ſom det Allmånna ſnart får uti ſina hånder. Hr Fórfattaren documenterar Sjelf i ſina Bref med huru vacker urſkiljning han reſt; Hans ſtyl år quick och flytande, och man tror ſig hår ej behófva mer ån upgifva fórnåmſta Innehållet af de Bref Låſaren har att vånta:

1 Om Islands beſkaffenhet.
2 - Normånnernas ditflyttning
3 - Innevånarenas Lynne och Lefnadsſått.
4 - klådedrågten.

5

5 Om deras byggnader.
6 - - - föda och matlagning.
7 - - - fyflor.
8 - - - fjukdommar.
9 - - - Fifke, bofkapsfkjötfel och foglefångft.
10 - - - Handel.
11 - - - Litterature.
12 - - - Boktryckerier.
13 - - - Antiquiteter.
14 — de Gamlas poëfie.
15 CancellieRåd. J. IHRES fvar dårpå.
16 Om Eldsfprutningar på Island.
17 - Vattufprång.
18 - Bafaltpelare.
19 Profesf. T. BERGMANS fvar dårpå.

Til flut bifogas en Förteckning på Isländfka få vål handfkrefne fom tryckte Sagor.

Det ökar ej litet denna Bref-Samlings vårde att fidftnåmde Herrars Svar hår bifogas. — Hvad åter utvårtes anfeendet angår, tror man fig åfven dåruti vinna bifall; ftort Hålländfkt Papper och aldeles nya Stylar nytjas vid aftryckningen; En Accurat författad och vål graverad Charta kommer, jemte 10 à 12 ftörre och mindre Kopparftick öfver mårkvårdigare Saker, att åtfölja desfa Bref, till deras uplyfande och Låfarens nöje.

Med Bokens tryckande i agttages nu all fkyndfamhet, åfven fom Koppar-Taflorne till ftörre delen redan åro fårdige. — Man hoppas göra det Danfka Refp. Allmånna en tjenft, då man åtager fig att öfverfånda det antal Exemplar fom kan reqvireras på följande vilkor:

Boken blifver omkring 16 Ark, med ofvannåmde antal Kopparftycken. — Hos Bokhandlarne Hrr Philibert och Gyldendal, i Kiöbenhavn, an-

anteckna Herrar Subfcribenterne fina Namn, och betala nu endaft en Mark Dfk. eller 16 Schilling, men vid exemplarets annammelfe, på förfta öppenvatn, en Riks-Daler Danfk Courant eller 6 Mark, utan vidare tillfkått för Fragt, eller andra omkoftningar; På fidftnämde ftälle kan profark befes, jemte en Koppar Tafla, föreftällande Fingals grotta på ön Staffa. För dem fom ej fubfcribera blifver prifet 1 Riksd. 2 Mk. — Till och med d. 16 Januarii 1777 emottages Subfcription, men ej längre. — Refp. Subfcribenternes Namn blifva nämt framför Boken tryckte.

På förrnämde Boklådor kan åfven med 3 Mark fubfcriberas på et Theologico-Homiletifkt Arbete kalladt: *Florigelium Evangelicum &c.* Auctore C. M. EKMAN, S. S. Theol. D. &. Præp. — Vid Exemplarets undfående, åfven på förfta öppenvatn, årlägges återftoden 1 Riks-Dal. 3 Mk, kommandes De fom ej fubfcribera, at för hela verket betala 2 RiksD. 4 mk. — En Schema öfver Bokens inråttning och innehold vifes hos Hr GYLDENDAL, hos hvilken ock emottagas alla Commiffioner till förfkrifvande af Svenfka och andra i Sverige tryckte Böcker. Upfala d. 1 November 1776.

MAGNUS SWEDERUS.

BOKHANDLARE I UPSALA.

